

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**OĞUZ TÜRKLERİNDEKİ DAMGALARIN
İNCELENMESİ VE ÇEŞİTLİ SANAT ALANLARINDA
UYGULANMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

Sıdıka YANALAK

İstanbul, 2021

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**OĞUZ TÜRKLERİNDEKİ DAMGALARIN
İNCELENMESİ VE ÇEŞİTLİ SANAT ALANLARINDA
UYGULANMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Sıdıka YANALAK

Öğrenci No:

1955083002

Orcid

0000-0001-6665-5649

Danışman:

Prof. Hamdi ÜNAL

İstanbul, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Oğuz Türklerindeki Damgaların İncelenmesi ve Çeşitli Sanat Alanlarında Uygulanması”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 20/10/2021

Sıdika YANALAK

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

20.10.2021

Enstitümüz *Tekstil Tasarım* Anasanat Dalı *Tekstil ve Moda Tasarımı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 1955083002 numaralı *Sıdıka YANALAK*'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Oğuz Türklerindeki Damgaların İncelenmesi Ve Çeşitli Sanat Alanlarında Uygulanması*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 12/10/2021 tarih ve 2021/34 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile Microsoft Teams programı aracılığıyla aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYBİRLİĞİ*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Ha*** ÜN***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Es*** SA***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Cey*** BE***
(İstanbul Arel Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Sıdıka YANALAK
Danışmanı : Prof. Hamdi ÜNAL
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2021
Alanı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Anahtar Kelimeler : Eski Türkler, Oğuzlar, Damga, Sanat, Desen

ÖZ

OĞUZ TÜRKLERİNDEKİ DAMGALARIN İNCELENMESİ VE ÇEŞİTLİ SANAT ALANLARINDA UYGULANMASI

Türk kültüründe damgalar, yazının olmadığı dönemlerde var olup, o günden bugüne kadar Türk kümeleri tarafından belirleyici bir işaret olarak kullanılmıştır. Damgalardan bazıları Türklerin ilk alfabesi Runik alfabesinin bazı harflerini oluşturmuştur. Bazı damgalar ise motiflere dönüşüp halı, kilim, mimari gibi eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Damgalar ayırt edicilik ve bezeme unsuru olmasının yanı sıra, sosyal, kültürel, felsefi ve mitolojik yönleriyle toplumun yaşantısını yansıtan kaynaklardır. Bu yüzden etnik tarihi, etnik kültürü araştırma konusunda çok önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada Türk kültürümüzün önemli bir parçası olan damgaların, sanatsal açıdan değerlendirilmesi gereken kaynaklar olduğunu düşünerek, 24 Oğuz boyu damgalarından ilham alarak çeşitli özgün desen tasarımları oluşturulmuş ve bu desenler çeşitli alanlarda uygulanmıştır. Tez kapsamında; Türk boyları ve Oğuzlar için damganın önemi ve yaşamlarındaki yeri açıklanmıştır. 24 Oğuz boyuna ait bilinen damgalar ve uygulama alanlarına yer verilmiştir. Kaynaklarda damgaların sanat ve zanaat alanlarında uygulaması için yapılan çalışmalar hakkında veriler sunulup görsellerle desteklenmiştir. Oğuz boyu damgalarından esinlenilerek desen tasarımları oluşturulmuş ve bu desenlerin tekstil, seramik, ve resim alanlarında giydirmeleri yapıp sunulmuştur.

Name and Surname : Sıdıka YANALAK
Supervisor : Prof. Hamdi UNAL
Degree and Date : Post Graduate, 2021
Major : Textile and Fashion Design
Key Words : Ancient Turks, Oghuz Turks, Tamga, Art, Figure

ABSTRACT

EXAMINATION OF TAMGAS IN OGHUZ TURKS AND IMPLEMENTATIONS INTO SPECIFIC ARTS

Seals also known as tamgas have been using by Turkish communities as a characteristic sign from the beginning of prehistoric period that exists with lack of any literary record in human history. A number of tamgas have established the Runic Alphabet which is the first Alphabet of Turkish societies, a few of the rest ones have been transformed into motifs and revealed by time in objects as carpets, rugs and architectural pieces. Tamgas beyond the features of distinctiveness and adornment, they come about with being primary resources that reflect the living belongs to group from the perspective of social, cultural, philosophical and mythological understanding.

In this study, author comprehended the main idea that Tamgas that are essential components of the Turkish culture might be evaluated via approach of art. Due to fact that, assorted unique design figures are composed and applied in various fields via inspired by 24 tamgas of Oghuz Turks. In the range of study, significance of the tamgas and influence on everyday life for Turkish and Oghuz societies are described, 24 tamgas that known as belongs to Oghuz and applications are demonstrated by detailed. In addition to that, practises within art and craft in existing literature are served and supported via visual materials. Arranged figures inspired by Oghuz tamgas are presented with applications within the following areas: textile, ceramic based products and drawing field.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
DESENLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xvii
SÖZLÜK.....	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BOYLARI

1. ESKİ TÜRK BOYLARI.....	4
2. OĞUZLAR	9
2.1 Oğuzların Yaşayış Tarzı.....	13
2.2 Oğuzlarda İktisadi Hayat.....	14
2.3 Dini İnanışları.....	15
2.4 Gelenek ve Görenekleri.....	18
2.5 Oğuzların İslamiyet'e Girişi.....	19
2.6 Oğuz Destanları.....	21
2.6.1 Oğuz Han (Kağan) Destanı	21
2.6.2 Dede Korkut Destanları	22
2.7 Oğuz Boy (Oymak) Teşkilatı	22

İKİNCİ BÖLÜM

DAMGA (TAMGA)

1. DAMGALAR	26
1.1 Türklerde Damganın Önemi.....	28
1.2 Damga Kelimesi.....	33
1.3 Damganın Ortaya Çıkışı.....	35
1.4 Damganın Tarihi Coğrafyası.....	38
1.5 Damganın Kullanım Alanları	40
1.6 Damganın Alfabe ile İlişkisi	45
1.7 Oğuz Boyu Damgaları.....	51
1.8 Oğuz Boyu Damgalarının İncelenmesi	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANAT OBJESİ OLARAK DAMGALAR

1. SANAT VE DAMGALAR	58
1.1 Damgaların Estetik ve Plastik Açıdan İncelenmesi	60
1.2 Motiflere Dönüşen Türk Damgaları	63
1.2.1 Mezar Taşlarında Kullanılan Örnekleri	66
1.2.2 Halı ve Kilimlerde Kullanılan Örnekleri	74
1.2.3 Mimaride Kullanılan Örnekleri	82
1.3 Damgaların Resim Sanatına Etkileri	92
1.3.1 Türk Resim Sanatına Etkileri	92
1.3.2 Batı Resim Sanatına Etkileri	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA

1. DESEN TASARIMI.....	103
1.1 Moodboard	105
1.2 Motif Örnekleri	106
1.3 Damga Grupları.....	107
1.4 Özgün Desen Tasarımları.....	108
SONUÇ	186
KAYNAKÇA.....	188

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Büyük Devletlere Göre Geniş Bozkırların Ana Boy Grupları.....	8
Tablo 2. 24 Oğuz Boyu.....	25
Tablo 3. 24 Oğuz Boyu Damgası.....	52
Tablo 4. Motif Örnekleri.....	106
Tablo 5. Damga Grupları.....	107

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ü Lugati't Türk Eserindeki İlk Türk Dünya Haritası.....	6
Şekil 2. Kavimler Göçü Haritası.....	9
Şekil 3. 16. yy'da Anadolu ve Suriyedeki Türkmen ve Yörük Toplulukları..	12
Şekil 4. Kaşgari Zamanında Oğuzeli.....	13
Şekil 5. Keçe Çadır.....	15
Şekil 6. Berel Mezarlığı 71. Kurganda insan ve at gömüsü.....	18
Şekil 7. Türk Töresi.....	19
Şekil 8. Oğuz Türkmenleri.....	20
Şekil 9. Damga Aleti.....	26
Şekil 10. El Castillo Mağarası El İzleri.....	27
Şekil 11. Şaman (Kam) Davulundaki Damgalar.....	28
Şekil 12. Erzurum Cunni Mağarası Türk Damgaları.....	28
Şekil 13. Kosova Türklerinin Yaşadığı Gora Bölgesi'nde Bir Damga Aleti ve Damgalı Koyun.....	30
Şekil 14. Üzerinde Damga, Eski Türkçe Unvan ve İki Hörgüçlü Deve Tasviri Bulunan Mühür ve Sikkeler.....	31
Şekil 15. Pencikent (Tacikistan) Eski Şehir Kalıntılarında Bulunan “Kağan” Unvanlı Damga.....	32
Şekil 16. Soldan Sağa: Orhan Gazi, I. Mehmet, Karamanoğlu İbrahim Bey ve Candaroğlu Kasım Bey'in Tuğraları.....	32
Şekil 17. Makedonya Üsküp'te Bir Damga Aleti ve Kazakistan'da Bir Taştaki Tarihi Damga.....	33
Şekil 18. Osmanlı Mühürleri.....	34

Şekil 19. Runik Alfabeti.....	37
Şekil 20. Moğolistan’da Kaya Resimleri.....	39
Şekil 21. Hacılar’da (Burdur) ve Can Hasan’da (Karaman) Bulunmuş Kalkolitik Çağ Çömlekleri.....	40
Şekil 22. Tanrıça Umay Ana Kazakistan VI-VII. yy.....	41
Şekil 23. Türgiş Sikkeleri.....	42
Şekil 24. Damgalı Hançerler.....	43
Şekil 25. Göktürk-Yenisey Yazıtlarında”b” Harfinin Benzerinin İşlendiği Karı Boşatan Motifli Zili Dokumadan Detay.Ağrı Patnos (Orj.1985).....	43
Şekil 26. En Eski Yazıt “Esik Kasesi”.....	46
Şekil 27. Bazı İşaretlerin Maddi Kültür Unsurlarıyla Benzerliği.....	47
Şekil 28. Kore Alfabeti.....	48
Şekil 29. Erzurum Cunni Mağarası’nda Eski Türk İzleri.....	49
Şekil 30. Orhun Abideleri.....	50
Şekil 31. Kayı Damgası.....	53
Şekil 32. Bayat Damgası.....	54
Şekil 33. Alkaevli Damgası.....	54
Şekil 34. Kara Evlu Damgası.....	54
Şekil 35. Yazır Damgası.....	54
Şekil 36. Döğer Damgası.....	54
Şekil 37. Dodurga Damgası.....	54
Şekil 38. Yaparlı Damgası.....	55
Şekil 39. Avşar Damgası.....	55
Şekil 40. Kızık Damgası.....	55
Şekil 41. Begdili Damgası.....	55
Şekil 42. Karkın Damgası.....	55

Şekil 43. Bayındır Damgası.....	55
Şekil 44. Beçene Damgası.....	56
Şekil 45. Çavuldur Damgası.....	56
Şekil 46. Çepni Damgası.....	56
Şekil 47. Salur Damgası.....	56
Şekil 48. Eymür Damgası.....	56
Şekil 49. Alayundlu Damgası.....	57
Şekil 50. Üregir Damgası.....	57
Şekil 51. İğdir Damgası.....	57
Şekil 52. Büğdüz Damgası.....	57
Şekil 53. Yıva Damgası.....	57
Şekil 54. Kınık Damgası.....	57
Şekil 55. Lascaux Mağarası.....	58
Şekil 56. M.Ö. V. yüzyıl Pazırık Halısı.....	59
Şekil 57. At Desenli Su Testisi M.Ö (775) Anadolu Medeniyetler Müzesi.....	59
Şekil 58. Sekiz Dilimli Güneş Tekerleği ve Dört Yön Sembolizmi ile Alakalı Kutup Yıldızı. Türklerin Tengri Damgasını Gösteren Kaya Resmi.....	62
Şekil 59. Pablo Picasso Öküz Metamorfozları.....	63
Şekil 60. ATR, Kırım -Tatar TV. Logosu.....	64
Şekil 61. Hacettepe Üniv. Logosu.....	64
Şekil 62. Geometrik Şekiller.....	64
Şekil 63. Damga Özellikleri Taşıdığı Düşünülen Geometrik Şekiller.....	65
Şekil 64. Üzerinde Türk Kültür ve Uygarlığına Ait Damgalar Bulunan Sunak Masasının Doğu Cephesi.....	66
Şekil 65. Doğuya Bakan Taşın Sağ Tarafında Bulunan Damgaların Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü.....	67

Şekil 66. Mezarın Güney Cephesi.....	67
Şekil 67. Güneye Bakan Taşın Sol Tarafında Bulunan Damgaların Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü.....	68
Şekil 68. Mezarın Kuzey Cephesi.....	68
Şekil 69. Kuzeye Bakan Taşın Sağ Tarafında Bulunan Damgaların Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü.....	69
Şekil 70. Öngöt Mezar Külliyesinde Üzerinde Damga Olan Koç Heykeli...	69
Şekil 71. Şiveet Ulaan (İlteriş Kağan) Mezar Külliyesinden Çıkarılan Damgalı Anıt.....	70
Şekil 72. Çepni Damgalı Mezar Taşı	71
Şekil 73. Dört Yön Damgalı Mezar Taşı.....	71
Şekil 74. Begdili Damgalı Mezar Taşı.....	71
Şekil 75. Salur Damgalı Mezar Taşı.....	71
Şekil 76. Ay-Yıldız Damgalı Mezar Taşı.....	72
Şekil 77. İnsan Figürü Çizimi Mezar Taşı.....	72
Şekil 78. Hayat Ağacı Damgalı Mezar Taşı (sol resim).....	72
Şekil 79. Güneş Damgalı Mezar Taşı (sağ resim).....	72
Şekil 80. Avşar Damgalı Mezar Taşı (sol resim).....	73
Şekil 81. Karaevli Damgalı Mezar Taşı (sağ resim).....	73
Şekil 82. Dodurga Damgalı Mezar Taşı (sol resim).....	73
Şekil 83. İğdir Damgalı Mezar Taşı (sağ resim).....	73
Şekil 84. Anadolu’da Bazı İm’lerin Kullanımı.....	75
Şekil 85. Yaba Motifleri.....	76
Şekil 86. Türkmen Halı Deve Örtüsü. Hayat Ağacı, Gövdesi ve Bordürleri Yaba/Ok-Yay Yanışları ile Süslenmiş.....	76
Şekil 87. Orhun Alfabesinden Y Harfleri Benzeri Yanışlı Zili.....	77

Şekil 88. Yaba Yanışları ile Süslü, Nakışlı Kilim.....	77
Şekil 89. Yaba Yanışı İşli, Dokuma Başlık (sol resim).....	78
Şekil 90. Benzeri Yanışların İşlendiği Seccade (18.yy) (sağ resim).....	78
Şekil 91. Orhun Alfabetesinde B Sesi Veren Harfi ile D Sesi Veren X Kızık Damgası Benzeri Yanışlı Cecim (sol resim).....	78
Şekil 92. Orhun Yenisey Alfabetesinde Z Sesi Veren Harfli Cecim (sağ resim).....	78
Şekil 93. Öngöt'te Mezarın Güney Cephesinde Tespit Edilen ve Doğu-Batı Kağanlığını Temsil Eden Çift Başlı Teke Damgası	79
Şekil 94. Talas Yazıtlarının Biri Üzerinde Tespit Edilen Çift Başlı Teke Damgası.....	79
Şekil 95. Aynı Damganın Kars Yöresine Ait Bir Halı Üzerinde Tespit Edilen Görüntüsü.....	80
Şekil 96. Türklerde Tengri Damgasını-Güneşi ve Dört Yönü Gösteren Simgenin Günümüzde Keçe Sanatında Kullanılmasına Örnek.....	80
Şekil 97. Prof. Hamdi Ünal'ın Berlin'de Türk Halı Kilim ve Dokuma Sergisinde Yer Alan Tasarımı.....	81
Şekil 98. Gamalı Haç-Sıvastika.....	82
Şekil 99. Kırgızistan Saymalıtış'ta Kayalar Üzerinde “Tengri-Ok-Oz” damgası (sol resim).....	82
Şekil 100. Konya Sahip Ata Türbesi (sağ resim).....	82
Şekil 101. Aksaray Sultan Hanı Taçkapısı.....	83
Şekil 102. Kayseri Döner Kümbet.....	83
Şekil 103. Pazar Mahperi Hatun Hanı	84
Şekil 104. Konya Sahip Ata Camii Taç Kapısı.....	84
Şekil 105. Kayseri Karatay Hanı Taçkapısı Yanlarındaki “Yaba” ve “Ok-Yay” Süslemesi (Orj. 1991).....	85

Şekil 106. Nevşehir Avanos Sarıhan Taçkapısı “Ok-Yay” Süslemesi (Orj. 1991).....	86
Şekil 107. Bursa Koza Han.....	86
Şekil 108. Konya Sahip Ata Türbesi.....	87
Şekil 109. Bursa Muradiye Camii.....	88
Şekil 110. İstanbul Beşiktaş, Sinan Paşa Camii Müezzın Mahfili.....	88
Şekil 111. Konya Sırçalı Mescid Mihrabı.....	89
Şekil 112. Konya Sırçalı Mescid Mihrabı.....	89
Şekil 113. Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi.....	90
Şekil 114. Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii Mihrap Önü Kubbesi.....	91
Şekil 115. Afyon- Çay Taş Mescid.....	91
Şekil 116. Bedri Rahmi Eyüboğlu Anadolu Motifli Kompozisyon.....	93
Şekil 117. Adnan Turani “Sakin Denizi Dinliyorum”.....	94
Şekil 118. Rauf Tuncer “Orhun Yazıtları” Tuval Üzerine Akrilik.....	95
Şekil 119. Abidin Elderoğlu “Su Altında Yaşam” Yağlıboya, 1970.....	96
Şekil 120. Erol Akyavaş “Padişahların Zaferi” 1959.....	97
Şekil 121. Paul Klee “Nil Efsanelerinden” Yağlı Boya 1937.....	98
Şekil 122. Pablo Picasso “Kolaj”.....	99
Şekil 123. Wassily Kandinsky.....	100
Şekil 124. Hans Hartung Yağlı Boya 1946.....	101
Şekil 125. A. R. Penck Tuval Üzerine Akrilik 2007.....	102
Şekil 126. Damga/Tamga Moodboard.....	105
Şekil 127. Desen 1 Giydirme Çalışması.....	109
Şekil 128. Desen 2 Giydirme Çalışması.....	111
Şekil 129. Desen 3 Giydirme Çalışması Koltuk.....	113

Şekil 130. Desen 3 Giydirme Çalışması Perde.....	113
Şekil 131. Desen 4 Dijital Tablo Giydirme Çalışması.....	115
Şekil 132. Desen 5 Giydirme Çalışması.....	117
Şekil 133. Desen 5 Giydirme Çalışması Kaşe Manto.....	117
Şekil 134. Desen 5 Giydirme Çalışması Sandalye.....	117
Şekil 135. Desen 6 Giydirme Çalışması.....	119
Şekil 136. Desen 6 Giydirme Çalışması Jile.....	119
Şekil 137. Desen 6 Giydirme Çalışması Yastık.....	119
Şekil 138. Desen 7 Giydirme Çalışmaları.....	121
Şekil 139. Desen 8 Giydirme Çalışması Tulum.....	123
Şekil 140. Desen 8 Giydirme Çalışması Elbise.....	123
Şekil 141. Desen 9 Giydirme Çalışmaları.....	125
Şekil 142. Desen 10 Giydirme Çalışması Minder.....	127
Şekil 143. Desen 10 Giydirme Çalışmaları Çanta.....	127
Şekil 144. Desen 11 Giydirme Çalışmaları Perde.....	129
Şekil 145. Desen 11 Giydirme Çalışmaları Elbise.....	129
Şekil 146. Desen 12 Giydirme Çalışması Manto.....	131
Şekil 147. Desen 12 Giydirme Çalışması Duvar Kağıdı.....	131
Şekil 148. Desen 12 Giydirme Çalışması Koltuk.....	131
Şekil 149. Desen 13 Giydirme Çalışmaları Kazak.....	133
Şekil 150. Desen 13 Giydirme Çalışmaları Eşofman.....	133
Şekil 151. Desen 14 Giydirme Çalışması.....	135
Şekil 152. Desen 15 Giydirme Çalışması.....	137
Şekil 153. 156. Desen 16 a Giydirme Çalışması.....	140
Şekil 154. Desen 17 Giydirme Çalışması.....	142

Şekil 155. Desen 18 Giydirme Çalışması.....	144
Şekil 156. Desen 19 Giydirme Çalışması.....	146
Şekil 157. Desen 20 Giydirme Çalışması.....	148
Şekil 158. Desen 21 Giydirme Çalışmaları.....	150
Şekil 159. Desen 22 Giydirme Çalışması.....	152
Şekil 160. Desen 23 Giydirme Çalışması.....	154
Şekil 161. Desen 24 Giydirme Çalışması.....	156
Şekil 162. Desen 25 Giydirme Çalışması.....	158
Şekil 163. Desen 26 Giydirme Çalışması.....	160
Şekil 164. Desen 27 Giydirme Çalışmaları.....	162
Şekil 165. Desen 28 a Giydirme Çalışması.....	165
Şekil 166. Desen 29 Giydirme Çalışması.....	167
Şekil 167. Desen 30 Giydirme Çalışması.....	169
Şekil 168. Desen 31 Giydirme Çalışmaları Elbise 1.....	171
Şekil 169. Desen 31 Giydirme Çalışmaları Elbise 2.....	171
Şekil 170. Desen 32 Giydirme Çalışması.....	173
Şekil 171. Desen 33 Giydirme Çalışması Nevresim.....	175
Şekil 172. Desen 33 Giydirme Çalışması Sabahlık.....	175
Şekil 173. Desen 34 Giydirme Çalışması.....	177
Şekil 174. Desen 35 Giydirme Çalışması Elbise.....	179
Şekil 175. Desen 35 Giydirme Çalışması Tulum.....	179
Şekil 176. Desen 36 Giydirme Çalışması.....	181
Şekil 177. Desen 37 Giydirme Çalışması.....	183
Şekil 178. Desen 38 Giydirme Çalışmaları Peluş Kaban.....	185
Şekil 179. Desen 38 Giydirme Çalışmaları Penye Eşofman.....	185

DESENLER LİSTESİ

Sayfa No.

Desen 1. 1. Damga Grubu ve 1. Motif Örneklerinden Oluşturulan Döşemelik Kumaş Tasarımı.....	108
Desen 1. Varyant Çalışmaları.....	108
Desen 2. 1. Damga grubu ve 1. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	110
Desen 2. Varyant Çalışmaları.....	110
Desen 3. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Döşemelik Kumaş Tasarımı.....	112
Desen 3. Varyant Çalışmaları.....	112
Desen 4. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Dijital Tablo Tasarımı.....	114
Desen 5. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Döşemelik Keten ve Kaşe Kumaş Tasarımı.....	116
Desen 5. Varyant Çalışmaları.....	116
Desen 6. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Keten Kumaş Tasarımı.....	118
Desen 6. Varyant Çalışmaları.....	118
Desen 7. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Keten Kumaş Tasarımı.....	120
Desen 7. Varyant Çalışmaları.....	120
Desen 8. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Viskon Kumaş Tasarımı.....	122
Desen 8. Varyant Çalışmaları.....	122
Desen 9. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Brokar Kumaş Tasarımı.....	124

Desen 9. Varyant Çalışmaları.....	124
Desen 10. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Su Geçirmez Kumaş Tasarımı.....	126
Desen 10. Varyant Çalışmaları.....	126
Desen 11. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Döşemelik ve Pazen Kumaş Tasarımı.....	128
Desen 11. Varyant Çalışmaları.....	128
Desen 12. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Polar Kumaş ve Duvar Kağıdı Tasarımı.....	130
Desen 12. Varyant Çalışmaları.....	130
Desen 13. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Örmek Kumaş Tasarımı.....	132
Desen 13. Varyant Çalışmaları.....	132
Desen 14. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Karo Seramik Tasarımı.....	134
Desen 14. Varyant Çalışmaları.....	134
Desen 15. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Karo Seramik Tasarımı.....	136
Desen 15. Varyant Çalışmaları.....	136
Desen 16. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Karo Seramik Tasarımı (Parçalı).....	138
Desen 16. Varyant Çalışmaları.....	138
Desen 16 a. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Karo Seramik Tasarımı.....	139
Desen 16 a. Varyant Çalışmaları.....	139

Desen 17. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Keten Kumaş Tasarımı.....	141
Desen 17. Varyant Çalışmaları.....	141
Desen 18. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	143
Desen 18. Varyant Çalışmaları.....	143
Desen 19. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	145
Desen 19. Varyant Çalışmaları.....	145
Desen 20. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	147
Desen 20. Varyant Çalışmaları.....	147
Desen 21. 5. Grup Damga ve 5. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Ponje Kumaş Tasarımı.....	149
Desen 21. Varyant Çalışmaları.....	149
Desen 22. 5. Grup Damga ve 5. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Şifon Kumaş Tasarımı.....	151
Desen 22. Varyant Çalışmaları.....	151
Desen 23. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Vual Kumaş Tasarımı.....	153
Desen 23. Varyant Çalışmaları.....	153
Desen 24. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Viskon Kumaş Tasarımı.....	155
Desen 24. Varyant Çalışmaları.....	155
Desen 25. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Vual Kumaş Tasarımı.....	157
Desen 25. Desen 25. Varyant Çalışmaları.....	157

Desen 26. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Viskon Kumaş Tasarımı.....	159
Desen 26. Varyant Çalışmaları.....	159
Desen 27. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Bambu Kumaş Tasarımı.....	161
Desen 27. Varyant Çalışmaları.....	161
Desen 28. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı (Parçalı).....	163
Desen 28. Varyant Çalışmaları.....	163
Desen 28 a. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	164
Desen 28 a. Varyant Çalışmaları.....	164
Desen 29. 7. Grup Damga ve 7. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Kadife Kumaş Tasarımı.....	166
Desen 29. Varyant Çalışmaları.....	166
Desen 30. 7. Grup Damga ve 7. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	168
Desen 30. Varyant Çalışmaları.....	168
Desen 31. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Krep ve Organze Kumaş Tasarımı.....	170
Desen 31. Varyant Çalışmaları.....	170
Desen 32. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Poplin Kumaş Tasarımı.....	172
Desen 32. Varyant Çalışmaları.....	172
Desen 33. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Bambu Kumaş Tasarımı.....	174

Desen 34. 9. Grup Damga ve 9. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı.....	176
Desen 34. Varyant Çalışmaları.....	176
Desen 35. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı.....	178
Desen 35. Varyant Çalışmaları.....	178
Desen 36. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı.....	180
Desen 36. Varyant Çalışmaları.....	180
Desen 37. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı.....	182
Desen 37. Varyant Çalışmaları.....	182
Desen 38. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan Peluş ve Penye Kumaş Tasarımı.....	184
Desen 38. Varyant Çalışmaları.....	184

KISALTMALAR

Dr. : Doktor

M.Ö : Milattan Önce

M.S : Milattan Sonra

Öğr. : Öğretim

Prof. : Profesör

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

vb. : Benzeri/Benzerleri

vs. : Vesaire

yy : Yüzyıl

SÖZLÜK

Alametifarika: Ayırıcı nitelik, ayırıcı özellik demektir.

Balbal: Eski Türklerde kişinin anılması için mezarın etrafına dizilen taşır.

Boy: Ortak bir atadan türediklerine inanılan toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klan.

Damga/Tamga: Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araca ve bu araçla basılan nişan veya işarete damga denilmektedir. Ayrıca bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik anlamına gelir.

İm: İşaret, alamet anlamındadır. Anadolu'da ev eşyalarının, dokumaların üzerine dokunan, dikilen ya da boya ile yapılan işaretlere denir.

Kağan: Hanların bağlı olduğu devlet başkanı, hakan, imparator.

Konargöçer: Göçebe bir hayat süren, bir yere sürekli yerleşmeyen (aşiret,oba,vb.) göçerkonar.

Kült: Yerel özellikler taşıyan dini törenler.

Motif: Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her birine denir.

Ongun: İlkel toplumlarda, topluluğun kendisinden türediği sanılarak kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgar vb. doğal nesne veya olay, totem.

Prototip: İlk örnek, model anlamındadır.

Runik Yazı: Göktürk yazıtlarında kullanılan yazı sistemidir.

Simge: Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, alem, remiz, rumuz, timsal, sembol.

Yabgu: Orta Asya'da kurulan ilk Türk Devletlerinde kağandan sonra gelen en üst düzeydeki yöneticinin unvanıdır.

GİRİŞ

Altaylardan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılan ve boylar halinde yaşayan Türkler, tarihte zaman içerisinde uzun veya kısa vadeli çeşitli siyasi teşkilatlar oluşturmuşlardır. Tarihi kaynaklar tarafından verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki boylar, M.Ö III. yy ve M.S X. yy arasında Orta Asya tarihinde çok önemli rol oynamışlardır. Boylar tarihimizin önemli birer temel taşıdır.

Türk boylarının en büyük ve en önemli olan boyu Oğuzlardır. Oğuzlar Müslüman olduktan sonra Türkmen adını almışlardır. XI. yy 'da Oğuzların 24 boydan oluştuğu ve her boyun bir damgası ve ongunu olduğu çeşitli kaynaklardan bilinmektedir.

Türkler çok eski devirlerden itibaren aile, oba, boy, devlet gibi kavramları belirtmek için; damga, im, en denilen işaretler kullanmışlardır. Bu simgeler sayesinde hem soylarının devamı sağlanmış, hem de ayırt edici özelliğinden dolayı hayvanların ve eşyaların kaybedilmemesi için pratik bir yöntem olmuştur. Türk boylarında hayvanlara konulan tanımlayıcı işaret olarak görüldüğü gibi, Orta Asya, Kafkasya ve Avrasya steplerinde, mitolojik, dinsel, kültürel, ekonomik anlamlar kapsayan bir iletişim aracı olmuştur. Damgalar ve imler çok geniş bir alanda kullanılmıştır. Kaya-duvar çizimleri, mezar taşları, tuğ-sancak, silah giysi nakışları, halı-kilim dokuma, hayvanların belirli yerlerinde, günlük eşyalar vb. gibi birçok yerde kullanılmıştır (Enveroğlu 2005, 10).

Damgalar bir boyu, bir milleti ya da bir hükümdarı temsil ettiği için tarihteki araştırmalarda önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Damgalar Türk Tarihinin en eski simgesel motifleridir. Zaman içerisinde de bazı damgalar motiflere dönüşmüştür. Bu motiflerin; halı-kilim, mezar taşı, mimari, seramik vb. gibi birçok alanda kullanıldıkları bilinmektedir.

Bu tez çalışmasında; eski Türk kültürü araştırılmış, Türk boylarından Oğuzlar'ın yaşama dair belirgin özellikleri aktarılmıştır. Türk kültüründe önemli bir yer tutan ve boyların birbirinden ayrılması için kullanılan damgalar ve önemi vurgulanmıştır. Literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiş ve son olarak uygulama kısmında, 24 Oğuz boyu damgalarından yola çıkılarak desen tasarımları oluşturulmuş ve bu tasarımların tekstil, seramik ve resim gibi alanlarda uygulamalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; M.Ö III.- M.S X. Asır Eski Türk boyları incelenmiş ve bu boyların en büyük ve en önemli grubu olan Oğuzlar araştırılmış, yaşam tarzları, iktisadi hayatları, dini inanışları, gelenek ve görenekleri, İslamiyet'e girişleri, destanları ve boy teşkilatı incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; kültürümüzün önemli bir parçası olan damgalar, damgaların Türkler için önemi, damga kelimesinin manası ve damganın ilk ortaya çıkışı araştırılmış, damgaların tarihi coğrafyası incelenmiş, kullanım alanları ve alfabe ile ilişkisi anlatılmıştır. Yine bu bölümde, Oğuz boylarının isimleri ve damgaları liste halinde verilmiş, bu damgaların beş tarihi kaynaktaki şekilleri verilerek boyların anlamları ve ongunları verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; sanat ve damgaların ilişkisi, damgaların estetik ve plastik açıdan incelenmesi, ele alınarak motiflere dönüşen Türk damgaları, bu motiflerin ve damga şekillerinin mezar taşları, halı- kilim ve mimaride kullanılan örnekleri verilmiştir. Yine bu bölümde damgaların resim sanatına etkileri araştırılarak Türk resim sanatındaki etkileri ve Batı resim sanatındaki etkileri başlığı altında sanatçılar ve yaptıkları eserlere yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü olan uygulama kısmında; incelenen 24 Oğuz Boyu damgalarından esinlenilerek oluşturulan birim motifler ve bu motiflerin Photoshop programında birleşimiyle özgün desen haline getirilen 38 desen tasarımının, yine bu programda, tekstil, seramik, resim gibi çeşitli alanlarda yapılan uygulamalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç; Eski Türk kültürümüzü araştırmak, kültürümüzün çok önemli bir parçası olan damgaların belirleyici bir öge olmasının yanı sıra, sanatsal açıdan da değerlendirilmesi gereken oluşumlar olduğunu vurgulamaktır. Bu düşünceden yola çıkılarak 24 Oğuz boyu damgalarını inceleyip bu damgalardan esinlenilerek motifler ve desenler oluşturulup bu desen tasarımlarının tekstil, seramik, resim gibi farklı alanlarda kullanılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Türk boyları, Oğuzlar, Oğuz boyları hakkında bir literatür özeti verilerek genel bir sınıflandırma yapılmıştır. Türk boyları ve Oğuzlar için damganın önemi ve yaşamlarındaki yeri açıklanmıştır. 24 Oğuz boyuna ait bilinen damgalar ve uygulama alanlarına yer verilmiş, kaynaklarda damgaların sanat ve zanaat alanlarında uygulanması için yapılan çalışmalar hakkında toplanan veriler sunulup, görsellerle desteklenmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde Oğuz boyu damgalarından esinlenilerek oluşturulan desenlerin; tekstil, seramik ve resim gibi alanlarda uygulaması yapılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Geleneksel ve kültürel değerlerin öğrenilmesi ve korunması gerekmektedir. Türklerde damga geleneği, çeşitli sanat alanlarında kullanılması, önemsenmesi gereken sanatsal ve sosyokültürel bir hadisedir. Çağdaş toplumların birçoğunda olduğu gibi geleneksel sanatlardan yararlanılarak yeni yorumlar ve sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Türklerde damga geleneğinin önemi üzerinde durulmuş, estetik formlarından ilham alınarak çeşitli sanat alanlarında uygulanarak yaşatılabileceği örneklerle gösterilmiştir. Geleneksel kaynaklardan yenilikçi bir biçimde faydalanılabileceğini göstermemiz açısından önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BOYLARI

1. ESKİ TÜRK BOYLARI (M.Ö III.-M.S X. ASIR)

Eski Türklerde aileye oğuş, ailelerin birleşmesiyle meydana gelen birliğe urug, aileler birliğinin birleşmesi ile ortaya çıkan topluluğa boy denilirdi. Tüm bu birleşimlerin sonunda ortaya budun çıkmış, budunlar da devleti oluşturmuşlardır.

İslam öncesi Türk tarihinin en önemli ayırıcı özelliklerinden biri de boylar halinde yaşamak ya da boy düzenlemeleri halinde çeşitli siyasi teşkilatlar oluşturmaktır. Türkler sağlam boy yapısı sayesinde benliklerini kaybetmeden, Kadirgan Dağlarından Orta Avrupa'ya kadar çok geniş bir alana yayılma imkanı bulmuşlardır. XX. yy başlarına kadar boylar halinde yaşamak Orta Asya'da yaşayan bütün Türk kabilelerinin ortak yaşam tarzı olmuştur (Taşağıl 2020, 9).

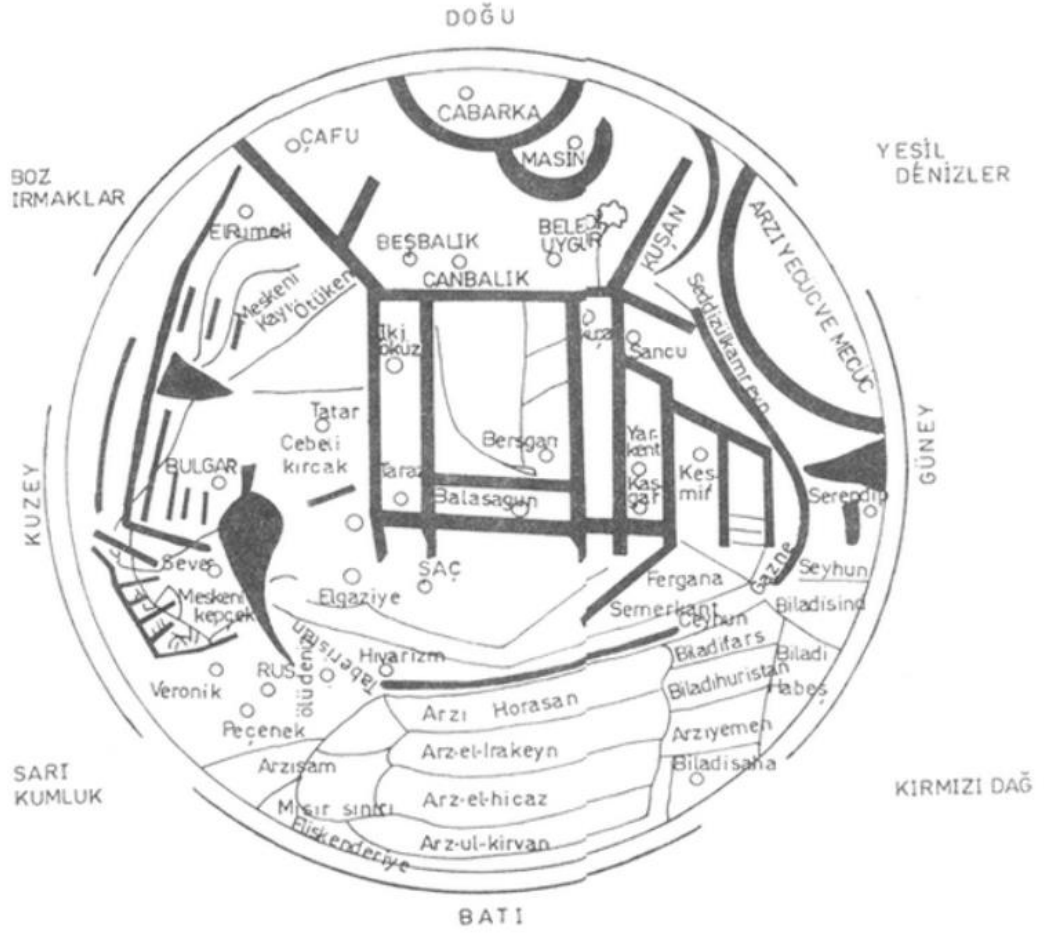
Boy ve uruglara bölünme geleneği tarihi şartların zorunluluğu olmuştur. İnsanlık tarihinin çok eski dönemlerinde birbirine düşman toplulukların mücadeleleri sırasında, atalarımız kendilerini korumak için, ayrıca kendi kardeşlerinin kimler olduğunu bilmek ve onlarla bağlarını koparmamak için mecbur olmuşlardır. Böylece toplumlarda boy ve uruglara bölünme gerekliliği ortaya çıkmıştır (Ataniyazov 1999, 15).

Türklerin bir kısmı bozkır tipi olarak yaşarken, diğer kısmı ise yerleşik yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Birisi bölgede siyasi nüfusu kaybederken, aynı zamanda ortaya çıkmış ve eski yeni birçok milletlerin tarihleri ile birlikte iç içe olabilmüşlerdir. Bu vaziyet Türk Milletinin dünya tarihinde derin izler bırakan göç ve faaliyetlerin bir belgesi olarak sayılabilir. Türk adı ile anılan bu toplumların ilerleyen zamanlarda millet olabilmesi hiç de kolay olmamıştır. Bulundukları yurtların terk etmek zorunda kalmışlardır. Çin kaynaklarına göre; (Altayların kuzeyi), Joseph V. Hammer, Armin Vambery ve Paul Oberhummer gibi alimler; (Kuzeybatı Asya-Tanrı Dağları arası), kültür tarihçileri ise; (İrtiş-Urallar arası, Altay-Kırgız bozkırları, Baykal Gölü'nün güneyi) olarak düşünmüşlerdir. Fakat bugün için bunu, 82-110 derece meridyenleri ile 45-57 derece paralelleri arasında kuzeyde, Baykal Gölü, Obi Irmağı, güneyde Gobi Çölü, Çungarya ile sınırlandırılması mümkün olmuştur.

Bu sınırlar içinde, büyük devlet kurmuş olan Türklerin göç sebeplerini sayacak olursak; doğal afetler, iklim koşulları, iktisadi sebepler, siyasi baskılar, cihan hakimiyeti ülküsü olarak sıralayabiliriz (Akçora 1996, 242).

Tarih boyunca Türkler çok geniş bir coğrafyada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Günümüzdeki Türklerin yaşamlarını sürdürdükleri yerler sadece üç kıta ile ifade edilebilir. Farklı topraklar, farklı iklimler, tarihimizin ilk asırlarından itibaren milletimize ev sahipliği yapmaktadır. Bir grup Türk topluluğu Orta Avrupa'da, bazı gruplar Çin'in kuzeyinde devletler kurarken, aynı zamanda İran'ın doğusu ve Hindistan'a kadar uzanan alanda başka bir Türk devleti vardı. M.S IV. yy 'da başlayan bu yaygınlık ve genişlik farklı coğrafyalarda imparatorluk, devlet gibi siyasi teşkilatlarla günümüze kadar devam etmiştir. Aralarında çok fazla uzaklık olan bu boylar çoğunlukla bağımsız yaşamış, bir devlet kurulursa ona bağlanmışlardır. Bağlandıktan sonra varlıklarını korumuşlar ve durumlarında da bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Bu durum da dünya tarihini etkileyen büyük göçlere neden olmuştur. Avrupa Hunları ve Oğuzların göçleri buna en iyi örnektir (Taşağıl 2020, 11).

Hun, Ak Hun, Tabgaç, Gök-Türk, Uygur gibi devletler tarihte varlığını sürdürürken, tarihin ilk dönemlerinden itibaren bu devletlerin hakim oldukları geniş coğrafyada farklı isimler taşıyan Türk boyları yaşamışlardır (Taşağıl 2020, 11). Bu boylar kuzeye doğru gittikçe daha geniş sahalara yayılmışlardır. Çin'e, Arap Dünyasına, Hint Dünyasına, fakat kaynaklarda onlarla ilgili bilgiler daha az olup, güneye yakın arazilerde yaşayanlarla ilgili kaynaklarda daha fazla bilgi bulunmaktadır. En iyi bilgiyi bize Divanu Lugati't Türk'ün arkasındaki Türk Dünyası Haritası verir. Haritada Peçeneklerden başlayarak, en batıdan, en doğuya oradaki Basmıllar'a kadar giden bir boy dağılımı görülmektedir. Oğuz boyları da anlatılmaktadır. 24 Oğuz Boyu Türk Boylarının en sonuncusudur (Taşağıl, 2021).

Şekil 1. Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ü Lugati't Türk Eserindeki İlk Türk Dünya Haritası (Güzeler, 2021)

İlk Türk Boyu Ting-Ling'lerdir. Hunlar zamanındaki büyük boy grubu Ting-Ling'ler, hem Güney Sibirya'da hem de geniş Kazakistan Bozkırlarında çok geniş bir alana yayılmışlardır. Başka boylar da vardır fakat ana boy grubu Ting-Linglerdir. Daha sonra Ting-Lingler'in yerini Kanglı'lar alır, Çin kaynaklarında Kao-Ch'e (yüksek arabalı) olarak kaydedilmiştir. Kanglı'lar'da yüzyıllarca varlıklarını devam ettirmişlerdir fakat, hiçbir zaman bir araya gelip kuvvetli bir devlet kuramamışlardır. VI. Asırda Gök-Türkler tarih sahnesine çıktığı zaman, Orta Asya'da yaşayan Türk Boylarının genel adı Töles olmuştur ve Kanglı'lar yerini Tölesler'e bırakmıştır. Üçüncü ana boy grubu da Tölesler'dir. Tölesler 627 yılına kadar Orta Asya' her tarafında çok aktif rol oynamışlardır. Bu tarihten sonra Tölesler'in dağıldığı ve farklı bölgelerde, farklı isimlerle anıldığı kaynaklarda görülmektedir.

Töleslerden sonra Batı Kazakistan sahasında On Oklar çıkmıştır, On Oklar bir süre kaynaklarda Türgiş diye anılmışlardır. Aslında Türgiş Türk demektir. Doğuda ise Moğolistan coğrafyasındaki boyun adı da Dokuz Oğuzdur. Dokuz Oğuzlar Tola Irmağı ağırlıklı olmak üzere, kuzey, orta doğu Moğolistan'da yaşamışlardır. Batıdaki On Oklar Oğuzlar'a dönüşmüş ve bunlardan Oğuz Yabgu Devleti, Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti gibi büyük devletler ve küçük beylikler olmak üzere çok sayıda siyasi kuruluş meydana gelmiştir. Doğudaki Dokuz Oğuzlar ise; Uygurların ana halk kitlesini meydana getirmişlerdir. Onlar da daha sonra ikiye ayrılmışlar; bir kısmı Çin'in Kansu bölgesine gitmişler ve orada Budist olarak hala günümüze kadar varlıklarını sürdürmektedirler. Batıya doğru gelen diğer Uygur grubu ise Karluklarla karışarak Karahanlı Devletinin içerisinde yer almışlardır. Daha sonra çok uzun ömürlü İdikut Uygur Kağanlığı (Hanlığı) kurulmuş ve Cengiz Han'a bağlanmışlardır. 1369 Bin Hanedan Dönemine kadar yerel Uygur Beyleri devam etmiştir (Taşağıl, 2015, 29).

Diğer önemli boy grubu Kırgızlardır. Kırgızlar Sibiry kökenlidir. 80.000 ile 100.000 arası süvarileri vardır ve bu da çok kalabalık olduklarını göstermektedir. Kırgızlardan başka, Azlar, Tölengitler gibi başka Sibiry boy grupları da vardır. Kırgızlar özellikle demir ticaretiyle meşhur olmuşlardır. Önce Hunlara, Göktürklerle, Uygurlara bağlanmışlardır. Sonrasında bağımsızlıklarını kazanmışlar fakat sonra Moğol İmparatorluğuna bağlanarak Tanrı Dağlarına doğru yerleşmişlerdir. Bugün onların Sibiry'da kalanlarına Hakas, Tanrı Dağlarına yerleşmiş olanlarına Kırgız denmektedir. Karluklar da önemli bir boy grubudur. Göktürk Hanedanına yakın olmasına rağmen ana boy gruplarına dahil edilmemiştir. Doğu Göktürkler'in batı tarafında yani Altay dağlarında yaşamışlardır. Zaman içerisinde Tanrı Dağlarına doğru gelmişler, bugünkü Doğu Özbekistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan dediğimiz sahalara gelip yerleşmişlerdir. Karluklar üç önemli devlet kurmuştur. Karahanlılar, Gazneliler ve Timurlardır. Karluklar'ın batıya, Oğuzlar'ın da Ön Asya'ya yöneldiği zaman Kuzey Kazakistan bozkırlarında 800'lü yıllardan itibaren çok önemli bir boy Kıpçaklar ortaya çıkmıştır. En geniş alana yayılan Türk Boyu Kıpçaklardır. Macaristan'dan Altay Dağlarına kadar, Tataristan'dan Hindistan'a, Mısır'a, Kafkaslara, hatta Anadolu'ya gelen Kıpçaklar, çok geniş alanlara yayılıp tarihi olaylara fayda sağlamışlardır.

Moğol İmparatorluğunu, özellikle Altın Ordu'nun halk tabakasını oluşturmuşlar, daha sonra ortaya çıkan Kazaklar'ı meydana getirmişlerdir. Kıpçaklar, Özbeklerin de bir kısmını oluşturmuşlardır. Tatarların esas halk tabakası da Kıpçaktır. Kırımlar, Romanya'daki Türkler, Karadeniz'in kuzeyindeki Türkler, Kafkaslardaki Türklerin büyük çoğunluğu Kıpçaktır (Taşağıl, 2021).

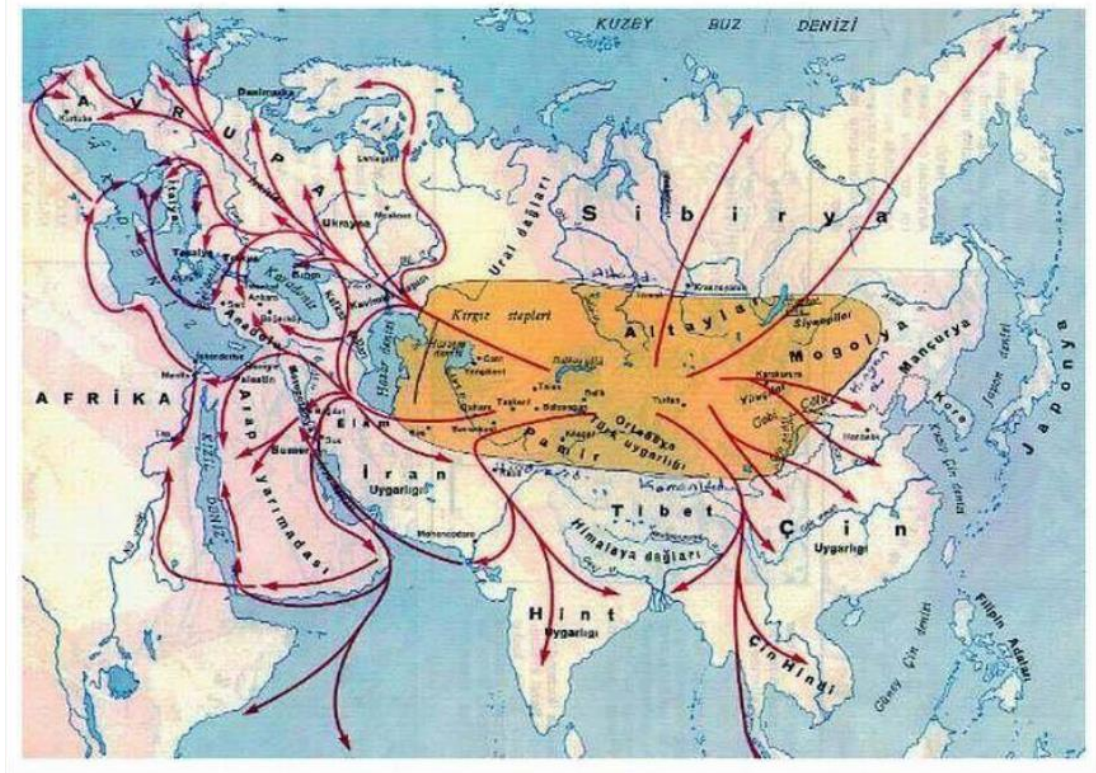
Tablo 1. Büyük Devletlere Göre Geniş Bozkırların Ana Boy Grupları

HUN	Ting-Ling/Ogur
TABGAÇ	Kao-Ch'e/Kanglı
GÖKTÜRK	Töles (627 öncesi) Türgiş+Dokuz Oğuz
UYGUR	Karluk+Dokuz Oğuz+Oğuz
KARAHANLI	Oğuz+Kıpçak

(Taşağıl, 2015, 22)

Hunlardan itibaren, Orta Asya'nın derin ve geniş bozkırlarında çok sayıda Türk Boyu yaşamıştır. Bunların bazıları hem sayı olarak fazla olduğu için, hem de büyük devletlerin oluşumunda katkı sağladıkları için büyük boy grubu olarak değerlendirilmektedir. Bu büyük boylar; Hunlara Göktürlere, Tabgaç, Kanglılar, Ruan Ruanlar'a, daha sonra da Uygur ve Karahanlı Devletine de fayda sağlamışlardır.

Bütün tarihi kaynaklar tarafından bilinmektedir ki boylar, M.Ö III. yy -M.S X. yy arasında Orta Asya tarihinde çok önemli rol oynamışlardır. Boylar tarihimizin önemli birer temel taşıdır (Taşağıl 2020, 12).

Şekil 2. Kavimler Göçü Haritası (Orta Asya Türk Tarihi, 2021)

2. OĞUZLAR

Türk tarihindeki boylardan en büyük grubu Oğuzlardır. Bütün Türk boyları Oğuz ağacının ana gövdesinde toplanmaktadır. Türklerin ana gövdesini oluşturdukları için tarihimizde çok önemli bir yer teşkil etmektedirler.

Türkler Hunlar zamanından itibaren boylar halinde yaşamışlardır. Moğolistan'ın doğusundaki Tola Irmağından başlayarak Karadeniz'in kuzeyine kadar yayılmışlardır. Bununla ilgili Çin kaynakları çok açık ve net bilgiler vermektedir. İslam kaynakları da Arapça ve Farsça metinlerde bilgiler vermektedir. Yine Türk dünyasını anlatan Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-ı Türk kitabında boyların dağılımı ve haritalar bize yol göstermektedir (Taşağıl 2015, 21).

Türkçede hem bir şahsın adı, hem de bir boy adı olarak kullanılan “Oğuz” kelimesi üzerine pek çok açıklama ve köken denemesi yapılmış, buna rağmen hala tartışılmaya devam edilmektedir. “Arap ve Fars kaynaklarında Guz veya Ğuz, Göktürk yazıtlarında Oğuz, Rus yıllıklarında Torki, Tork, Torçin ve Bizans kaynaklarında Uz adıyla bilinen Oğuz adının etimolojisi üzerine türlü açıklamalar vardır. Eski zamanlardan beri Oğuz adının anlamını tespit etmek için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Josef Marquart, Oğuz’un Ok+uz kelimelerinden geldiğini ileri sürmüştür. Ona göre “ok” ok anlamına gelirken, “uz” da adam demek olup, “Oğuz” “oklu adamlar” manasına gelmektedir. Konu ile ilgili birçok farklı görüş bulunmakla birlikte yaygın olarak kabul edilen Gyula Nemeth’in görüşü olmuştur. Kabile manasına gelen “ok” sözüne eski Türkçedeki çoğul eki “z” ilavesi ile ok+uz olup, “kabileler” anlamına geldiğini savunan Nemeth’in bu izahına karşı bazı itirazlar vardır. Bu görüşlere ilk kez karşı çıkan Paul Pelliot, bu itirazına rağmen yeterli etimolojik izah verememiştir” (Albayrak 2016, 1).

Oğuz adı ilk defa Çin kaynaklarında 627’de dokuz kabile olarak görülmektedir. Yazıtlarda da daha sonra on kabile olarak görülmektedir. Oğuz öncesinde bunları sıralayacak olursak; I. Gök-Türk döneminde Töles, daha öncesinde Kanglı/Kao ch’e, onun öncesinde ise Ting-ling’dir. Oğuz adının ifade ettiği anlam, kalabalık Türk gruplarının genel adı olmasıdır. Oğuzlar Müslüman olduktan sonra Türkmen adını almışlardır. Günümüze kadar Türkmen adı yaşamaktadır. Vatandaşlık anlamı olarak Türk adını taşımaktadır. Devletin vatandaşı ise Türk, boy halinde yaşıyorlarsa hangi boya mensupsa onun adını taşımaktadır. 24 Oğuz boyu bu anlamda bir sonuç teşkil etmektedir. Anadolu’nun her tarafı, Diyarbakır, Urfa, Hakkari, Van’ı Türk yurdu yapan Oğuzlardır. Kerkük, Musul’da bir Türkmen yurdudur. Karadeniz Bölgesiyle Balkanlar’a kadar yayılmıştır. 24 Oğuz boyunun başlangıcı çok eskilere gitmekle beraber Oğuz kavramının ortaya çıkması 627’dir. Bu dönemden itibaren Oğuzları takip edebilmekteyiz (Taşağıl 2015, 22-24).

Oğuz kabile demektir. Yani oğuz dediğimizde tek bir kabile akla gelmemelidir. Yazıtlarda On-Ok, Üç-Oğuz, Dokuz-Oğuz tabirleri geçmektedir. Nerede kaç boy bulunuyorsa bunun kaynaklar tarafından ya da Bilge Kaan tarafından adlandırılması şeklinde değerlendirilmektedir. En doğuda yaşayan Dokuz Oğuzlar Uygurların esas halk tabakasını oluşturmuşlardır.

İslam kaynakları Uygurlara Tokuz Oğuzlar demişlerdir. Çünkü orada dokuz tane kabile yaşadığı bilinmektedir. Daha sonra batıda yine aynı dönem içerisinde Üç Oğuz tabiri geçmektedir. Fakat Batı Oğuzları dediğimiz dünya tarihine yön veren kısım farklıdır. Batı Kazakistan bozkırlarında 634 yılında hanedandan gelen beyler Çin'e teslim olunca halk örgütlenmiştir. İli ırmağı civarında bütün boylar toplanmış, kendi aralarında bir kurultay yapmışlardır ve onlu sisteme göre teşkilatlanmıştır. İli ırmağının doğusunda yaşayanlara beş Tu-lu boyu, batıda yaşayanlara Nu-şe-pi boyu denilmiştir. Fakat yazıtlarda bunların on-ok olarak adlandırıldığı görülmektedir. Çin kaynakları da bunları açıkça ifade etmektedir ki bunlara Shih-hsing (on kabile) denilmektedir. Her bir boya birer ok verilmiştir. O birliğe katıldığını gösteren ya da bağlılık sembolü olarak oklar verilmiştir. 2. Gök-Türk Devleti döneminde bu kelime Türgiş olarak yer almaktadır. Türgiş Türkler demektir. Geniş Türk halkı tabakası kastedilmektedir. Türgişler 766 yılına kadar bu bölgede yaşamışlardır. Yani Güney Kazakistan, Kırgızistan hatta Fergana'da yaşamışlardır. 766 da Karluklar doğudan gelince Oğuzlar'ı (Türgişleri) batıya doğru itmişler ve artık 766 sonrasında Türgiş adı yerini Oğuz adına bırakmıştır (Taşağıl, 2021).

785'den itibaren batı Oğuzları söz konusudur. X. yy' la doğru Sır Derya boylarında, başkenti Yenikent olan Oğuz Yabgu Devleti ortaya çıkmıştır. Oğuz Yabgu Devletinden Selçuklular çıkmıştır. Sonra Osmanlılar, Orta Doğu, Ön Asya, Anadolu, Balkan Türkleri yine buradan çıkmıştır. Başka Türk unsurları olmasına rağmen esas olarak Oğuzlardan çıkmıştır. Bunun sebebi olarak sayılarının çok kalabalık olduğu bilinmektedir. Bu konuda kaynaklar kesin bilgi vermektedirler. Mangıçlak Sır Derya Boylarındaki Karadağ silsilesi onların esas yurdu olarak bilinmektedir. 200 kadar Oğuz yerleşim yeri tespit edilmiştir. Mangıçlak dediğimiz Aral Gölü ile Hazar Denizi arasında ise yeraltı mezar kalıntıları bulunmuştur. Burası da Oğuzlara uzun bir süre yurtluk etmiştir (Taşağıl 2015, 28).

İncelemiş olduğumuz kaynaklardan, Anadolu'nun çok büyük kısmı XI. Yüzyıldan başlayıp, XIV. Yüzyıla kadar süren yoğun göçlerle her bakımdan Oğuz (Türkmen) ülkesi vasfını almıştır. Oğuzlar Anadolu'ya gelirken, maddi manevi kültürlerini de beraberinde getirmişler ve her türlü gelenekleri bütün özellikleriyle yaşatıp, günümüze kadar güçlü bir şekilde getirebilmişlerdir.

Oğuz boylarına dayanan yeni Türkmen boyları, Türkmen halkının meydana getirdiği toplumsal kollardır. Ezelden gelen bu geleneği yaşlı kuşaklar bu zamana kadar yaşatmışlardır. Fakat genç ve nesiller için boy ve urug meselesi önemini yitirmiştir. Tarihi zorunluluğun bir ürünü olan bölünmeyi gerektiren şartlar ortadan kalktığı için XX. yüzyılda boy ve urug oluşumlarına rastlanmamaktadır. Fakat; gelenekler, görenekleri şiveler, mimari ve ekonomide kullanılan araçlar, giyim, halı, dokuma, süsleme, işleme ve yemek kültürü korunmaktadır (Ataniyazov 1999, 15).

Oğuzlar Türklerin ana gövdesidir. Boyları bilmeden Türk tarihimizi anlayamayız. Bugün yaşayan tüm Türk topluluklarında Oğuzlardan izler bulunmaktadır. Kazaklarda, Kırgızlarda, Özbeklerde, Uygurlarda, Tatarlarda Oğuz kalıntıları mevcuttur. Ağırlıklı olarak tarihi süreç içerisinde Selçuklu, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti halkasından dolayı, Oğuzları daha çok batı Türklüğü ile bağlantılandırıp, dil olarak da bunu söyleyebiliriz. T.C. kuran halkın büyük çoğunluğu Oğuzdur (Taşağıl, 2021).

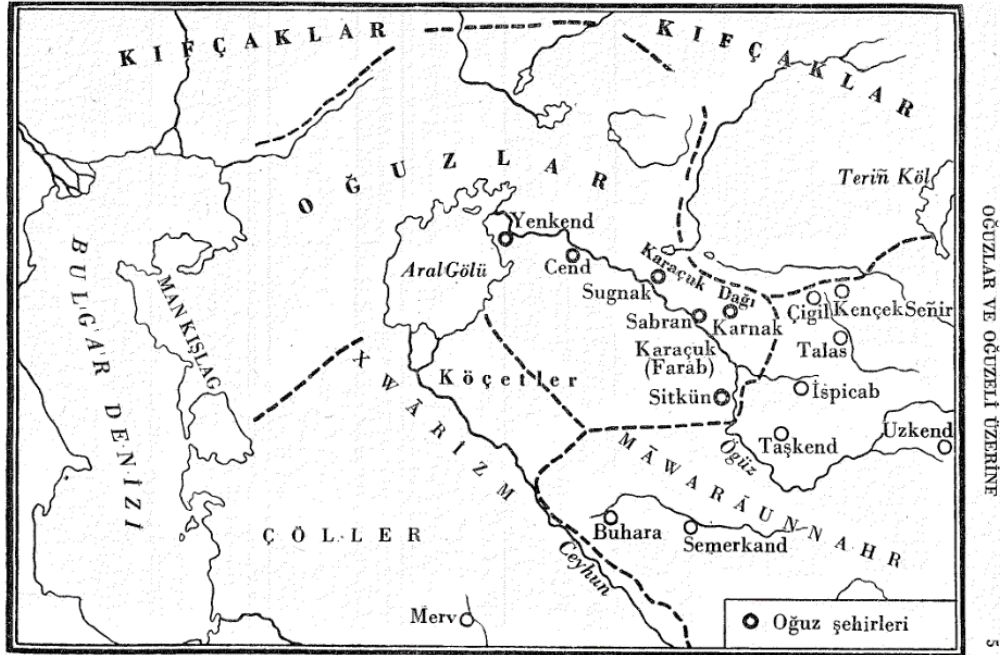
Şekil 3. 16.yy.'da Anadolu ve Suriye'deki Türkmen ve Yörük

Toplulukları (Sümer 2016, 506)

2.1 Oğuzların Yaşayış Tarzı

X. yüzyılın başlarında Oğuzların çoğu göçebe hayatı yaşamışlardır. Bahar gelip havalar ısınınca, kuzeydeki Karakum'a ve kuzeybatıdaki yaylalara göç edip, kış gelince de aşağı Seyhun boylarına dönmüşlerdir. Yabgu unvanını taşıyan Oğuz hükümdarları ırmağın karşısına yakın olan Yeni Kent'te oturmuşlardır. Reşideddin'deki Türklerin Tarihi'inde bu kenti, Oğuz Han'ın kurduğu ve başkent yaptığı yazmaktadır. Aşağı Seyhun bölgesinde bulunan Müslümanların yaşadığı Cent ve Huvare isimli iki şehrin olduğu bu şehirlerin Yabgu'nun idaresinde oldukları ve çoğunun da Oğuzlar'dan olduğunu yazmaktadır. Oğuz şehirleri Seyhun'un akış yönüne göre şöyle sıralanmıştır. Sütgün (Sütkent), Yesi (Türkistan), Karaçuk, Savran, Suğnak, Özkent, Barçınlğ Kent, Asnaş, Cent ve Yeni Kent'tir (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 326).

Aşağı ve orta Seyhun bölgelerinde XI. Yüzyılda iktisadi hayat gittikçe gelişmiş, XIII. Yüzyılın başlarında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte şehir hayatı da gelişme göstermiş ve yeni şehirler kurulmuştur. Oğuz şehirlerinde yapılan arkeolojik araştırmalarda yüksek bir maddi kültürün varlığını ortaya koymaktadır. Manevi hayat hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Oğuz şehirlerinde birçok ilim adamı ve tasavvuf erbabının yaşadığını kaynaklar göstermektedir (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 326).

Şekil 4. Kaşgari Zamanında Oğuzeli (Banguoğlu 1959, 5)

Oğuzlardan kalabalık bir kitlenin yerleşik hayata geçmelerindeki en büyük etken İslamiyeti kabul etmeleri olmuştur. Göçebe Oğuzlar, bu şehirde yaşayan eldaşlarını tembel olarak görmüşlerdir. Çünkü yerleşik Oğuzlar, göçebe eldaşlarının siyasi faaliyetlerine ve göçlerine katılmayarak, Moğol istilasına kadar bu şehirlerde oturmaya devam etmişlerdir. İstila sırasında da İran'ın Horasan bölgesine (Türkistan), İran'ın istila edilmesi üzerine de Anadolu'ya gelmişlerdir (Sümer 2016, 62).

2.2 Oğuzlarda İktisadi Hayat

Bir kısım Oğuzların yerleşik hayatı tercih edip balıkçılık ve ziraatle uğraştıkları bilinmektedir. Türk hayatında asıl makbul görülen göçebe hayatı olduğu için göçebe Oğuzlar, yerleşik kardeşlerini “yatuk” (tembel) diye ayıplamışlardır. Fakat tembel diye ayıplanan Oğuzlar, yerleşik hayatı geliştirmişler, hatta Oğuz şehirlerinin temelini oluşturmuşlardır (Baykara 1975, 81).

Oğuzlara ait birçok ziraatçi yerleşim alanları bilinmektedir. Bunların koruyucu bir sur içine alınıp adeta bir şehir haline dönüşmesi daha geç tarihlerde görülmektedir. Geniş bir ziraat sahasının ortasında olan Sartıtam-Kale Harabeleri çevresinde geniş ölçüde ziraat yapılmıştır. Bu bölgede bulunan sık kanallar, zirai hayatı da geliştirmiştir. Hayvan yetiştiren Türklerle, ziraatçi karakteristikleri ağır basan İran, Çin gibi ülkelerle yapılan takaslar Türk iktisadi hayatında önem taşımıştır. Dede korkut hikayelerinde de aygır ve boğa verilip, alınan yay ve kırısten bahsedilmektedir (Baykara 1975, 81).

X. yüzyılın başlarında çoğunluk olarak göçebe hayatı yaşayan Oğuzların iktisadi faaliyetleri bu yaşayışın gereği olarak hayvan yetiştiriciliğine dayanmaktaydı. Bu sebeple onların servetleri, koyun sürüleri, yılkılar (at sürüsü), develer ve sığırlar olmuştur. At ve deve yük hayvanı olarak kullanılmaktaydı (Sümer 2016, 72).

Oğuz Destanları da, Oğuzlarında diğer Türk boyları gibi deve ve at eti yediklerini göstermektedir. At etini özel günlerde yedikleri ve Müslüman olduktan sonra at eti yemekten vazgeçtikleri anlaşılmaktadır. Oğuzlar ile komşu olan Müslüman kavimleri arasında ticari faaliyetlerin olduğu görülmüştür. Oğuz yurdundan geçen en önemli ticaret yolu Harezm'den İtil Havzasına giden çok işlek bir yoldur. Oğuzların başlıca ticaret malı koyunlardı. Maveräünnehir ve Horasan halkı et ihtiyaçlarını Oğuzlar ve Karluklardan temin ediyorlardı (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 326).

Oğuzların IX-XI. yüzyıllardaki iktisadi ve toplumsal düzeni, Oğuz tarihi sorunları arasında büyük bir öneme sahiptir. Yabancı doğu-bilimciler Oğuzların sosyo-ekonomik tarihleri üzerinde çok fazla durmamışlardır. İlk olarak Sovyet Tarihçilerinden Vladimir Aleksandroviç Goldlevskiy, Aleksandr Yakubovskiy, A.A. Roslyakov IX-XI. yüzyıllarda Oğuzlarda başlıca geçim yönteminin göçebe büyükbaş hayvan yetiştiriciliği olduğunu belirtmişlerdir. Sergei Pavlovich Tolstov, Sır Derya ve Arel bölgesini de var olan Oğuz iktisadi yapısının karmaşıklığını vurgulamıştır. Oğuzlar büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, tarım, balıkçılık, zanaatkarlık ve ticaretle uğraşmışlardır. S.P. Tolstov, X. yüzyılın başında ve XI. yüzyılda Oğuzların Sır Derya'daki şehirli nüfusun baskın kitlesini oluşturduğunu düşündüğünü belirtmiştir (Agacanov, Akbaba ve Açıkgöz 2020, 310).

Giyim malzemeleri Türkler için çok önemli olduğundan, Oğuzlar da komşu islam ülkelerinden dokuma mamulleri almışlardır (Baykara 1975, 85). Oğuzlar İslam aleminde Türk keçesi de satmışlardır. Yakubi, Türklerin en iyi keçe imal eden kavim olduğunu yazmıştır (Sümer 2016, 73).

Şekil 5. Keçe Çadır (Türklerde Çadır, 2021)

2.3 Dini İnanışları

İnsanlık tarihinde tüm toplumlar belli inanç seviyelerinden geçmişlerdir. Tabiat kuvvetlerine inanma, güneşe tapınma ve bunun gibi inanışlar bütün toplumlarda görülmüştür. Totemizm, Aninizm, Naturizm vb. gibi. Türklerin bir kısmı, kültürel etkileşim ve coğrafyaları sonucu, Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, Musevilik, Hristiyanlıktan etkilenmişlerdir (Eroğlu ve Kılıç 2005, 755).

Türkler çeşitli dini tecrübeler yaşamışlar fakat başka dinleri kabul edenlerin sayıları sınırlı kalmıştır. Bunun sebebi kendi inanç ve kültürleriyle İslam dışındaki dinleri bağdaştıramamışlardır. Bu nedenle, Gök Tanrı ve İslamiyet arasındaki dinleri benimseyenler, kendi kişiliklerini kaybetmişlerdir. Türklerin İslamiyet dışında diğer dinleri kabul etmemeleri, o dinlerin inanç sistemlerinin Türklerin mizaçlarına ters düşmesine bağlanmıştır (Eroğlu ve Kılıç 2005, 756).

Türklerin en uzun süreli ve en yaygın benimsemiş oldukları din Gök Tanrı dinidir. Gök Tanrı inanç sistemine sahip yer ve su kültleri çok önemlidir. İlk inanışlardan Aninizm'in etkileri de bu kültürde belirgindir. Aninizm'de ağaç kutsaldır. Türklerde de ağaç kültü önemlidir ve kayın ağacı kutsal sayılmıştır. Orta Asya'nın sert kış koşullarında ısınmalarını ve yiyeceklerini pişirmelerini sağlayan ateş de Türkler için kutsaldır. Diğer dinlerde olduğu gibi ateşle fala bakmak ve kehanette bulunmak Türklerde de yaygın olmuştur. Pek çok örnek verebileceğimiz bu unsurlarda Aninizm etkilerini görmek mümkündür (Tuna 2000, 44).

Tüm dinlerin kaynağında bulunan Totemizm, Türklerde bir Tanrı vazifesi görmemiştir. Sadece Türkler değil bütün milletler, daha çok hayvan olmakla beraber bazı bitkileri kutsal kabul etmişlerdir. Bitki totemleri seyrek görülmekle beraber, fırtına, gökkuşağı vb gibi bazı meteorolojik olaylarda totem olmuşlardır (Eröz, 1983, 32).

Türk kültüründeki inanç ve inanış unsurlarını belirlemek için öncelikle Gök Tanrı dininin araştırılması gerekmektedir. İslamiyet'ten önce Türklerin en uzun ve en yaygın olan dinleri Gök Tanrı dinidir. Fakat günümüzde yanlış bir şekilde Şamanizm olarak gösterilmektedir (Eroğlu ve Kılıç 2005, 762).

X. yüzyılda İslamiyet Türklerin kendi istekleriyle çok hızlı yayılmıştır. 920 yılında Karahanlılar'ın İslamiyet'i kabul etmesi ve Volga çevresindeki Bulgar Hakanlığı'nda Müslüman olunca 940-950'de Urallar ve Sibiry'a da yayılmıştır. Türklerin büyük bir kısmının Müslüman olmasıyla önce Maniheizm, Zerdüştlük, Hristiyanlık, Budizm yok olma derecesine gelmiştir. Türklerin Müslüman olmaları, hem İslam tarihi, hem de Türk tarihi açısından çok önemli bir olaydır. Böylece neredeyse tüm Türkler Müslüman olarak birlik haline gelmişler, eriyip yok olmaktan kurtulmuşlardır (Tanyu 1980, 105).

X. yüzyılın başlarında Oğuzlar, Uygurlar ayrıcalıklı olmak üzere, diğer Türk elleri gibi kendi kavmi dini inançlarını devam ettirmişlerdir. İslam aleminde Türklerin Allah inancına sahip oldukları ve bunu Tanrı adıyla ifade ettikleri bilinmektedir. Fakat Oğuz din adamlarının Tanrı'nın tasavvurları hakkında kesin bilgi yoktur. İbn Fadlan, Oğuz Ülkesinde ne bir mabet gördüğünden, ne de bir din adamı ile görüştüğünden bahsetmiştir. Bununla birlikte Oğuzların bilge kişilerinin bulunduğu, tabiplik yapan, geleceğe dair kehanetlerde bulunan, bir girişimin hayırlı olup olmayacağına dair bilgiler veren, dini törenlerde önderlik eden bu kişilere büyük saygı gösterdikleri bilinmekle beraber onlara ne ad verildikleri konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Türklerin yaratıcıya Uluğ/Bayat adını verdikleri de İslam bilginleri tarafından bilinmektedir. XII. Yüzyıl ve daha sonraki yıllarda din adamları ata diye anılmaktaydı. Eski Türklerde kan, baba demektir. Sonra onun yerini ata almıştır. Atanın yerini de yine din adamlarının unvanı olan baba almıştır (Sümer 2016, 73).

Oğuzlar ölümlerini Gök-Türkler gibi elbiseleri, diğer şahsi eşyaları ve silahlarıyla birlikte gömüyorlar, gömme işi bittikten sonra da ölünün atlarını kesip yiyorlardı. Bu adet tüm Türk kavimlerinde görülen ölü aşısı veya yuğ aşısı geleneğidir. Ölen kişi hayattayken kaç kişiyi öldürmüştü o kişilerin ağaçtan resimleri yapıp mezarın üzerine konulurdu. İnanışlarına göre bu kişiler cennette öldüren kişinin hizmetçileri olacaklardır. Bu da Gök-Türklerdeki balbal geleneğidir. Yuğ aşısında yenilen atların ayak, baş ve derilerini mezarın üzerinde bulunan sarıklara asarlar, ölen kişinin cennete bu atlarla gideceğine inanırlardı (Sümer 2016, 74).

Oğuzlar dini inanışlarının etkisiyle suya girmemişler ve yabancılarında girmesine engel olmuşlardır. Çünkü suya girenlerin kendilerine büyü yapacaklarından korkmuşlar ve suya girenleri de para cezasına çarptırmışlardır. Tüm Türklerdeki köklü inanışa göre su kutlu ve arıdır, yıkanmak suyu kirletmek ve böylece günah işlemek demektir. Yine dini inanışları gereği giysilerini eskiyinceye dek çıkarmamışlardır. Oğuzlar, salgın hastalıklardan korktukları için, yakın akrabaları da olsa hastalanan kişilerin yanına yaklaşmamışlardır. Zenginlere cariyeler bakmış, fakirler kaderleriyle baş başa bırakılmıştır (Sümer 2016, 75).

Şekil 6. Berel Mezarlığı 71. Kurganda insan ve at gömüsü (Eski Türklerde Ölüm Kültü ve Sembolizminde Atın Yeri, 2021)

2.4 Gelenek ve Görenekleri

Evlenecek gençler ok atar ve okun düştüğü yerde çadır kurarlardı. Evlenme geleneğinde kalın başlık vermek adeti bulunuyordu. Oğuzlarda ölülerin öcünü almak için kan davası vardı. Cahiliye devri Araplarında olduğu gibi bir baba öldüğünde, oğul üvey annesi ile evlenebiliyordu (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 326).

Oğuzların milli yemekleri diğer Türk ellerinde olduğu gibi tutmaçtır. Tarih boyunca tutmacın Türklerin milli yemeği olduğu birçok kaynaklarda belirtilmiştir. Oğuzlar sakallarını traş edip sadece bıyık bırakmışlar, saçlarını da kesmeyip uzun tutmuşlardır. Faruk Sümer “Oğuzlar- Tarihleri Boy Teşkilatı ve Destanları” kitabında “Oğuzlar’ın kıyafetlerine gelince, bu hususta hemen hiçbir şey bilmiyoruz. 1038 yılında Nişabur’a giren Tuğrul Bey’in kıyafetine dair yapılan tasvir bu hususta belki bize faydalı olabilir; onun başında ketenden bir sarık (asabe-i tuzi) sırtında bir cins kumaştan yapılmış uzun kollu, uzun etekli ve önden ilikli bir elbise (kaba-yi mulham) ve ayağında keçe çizmeler, kolunda gerilmiş bir yay, kemerinde üç ok vardı.” diye belirtmektedir. Tuğrul Bey’in İran’a hakim olduktan sonra pamuktan ak renkli elbiseler giydiği bilinmektedir (Sümer 2016, 76).

Oğuzlar, yaşadıkları hayat koşulları sebebi ile oldukça sert mizaçlı kişilerdi. Savaşçı olmak başlıca erdemlerindendi. Buna karşılık doğru, dürüst, namuslu ve konuksever, büyüklerine son derece saygılı ve bağlı insanlardı. Boş inançlara inanıp duygularının tesiri altında kaldıkları görülmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, 326).

Şekil 7. Türk Töresi (Türk Töresi, 2021)

2.5 Oğuzların İslamiyet'e Girişi

X. yüzyılın ilk çeyreğinde Süt kent'te Müslümanlığı kabul etmiş önemli bir topluluğun olduğu ve bunların da Oğuzlar olduğu kesin olarak bilinmektedir. Yine aynı dönemde Farab-Kence ve Şaş (Taşkent) arasında İslamiyeti kabul etmiş Oğuz ve Karluklardan 1000 çadıra yakın bir topluluk yaşamıştır. Tarihçiler 349 (960) yılında 200 çadırılı bir Türk topluluğunun Müslüman olduklarını bildirmişlerdir. Bu topluluk da Karahanlı Hanedanının hakim olduğu yerlerdeki Yağma, Karluk, Çiğil, Tuhsi ve diğer Türk kavimlerinden oluşmaktaydı. Buradan da İslamiyet'in X. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlığın iyice yayılmış olduğu anlaşılmaktadır (Sümer 2016, 78).

Bazı tarihçiler Oğuzların ve Karahanlıların X. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmelerini, tüm Türk Milletinin Müslüman olması şeklinde yorumlamışlardır. Halbuki VII. Yüzyıldan itibaren Türkler Kafkasya ve Maverâünnehir'de İslamiyet'i tanımaya başlamış ve yavaş yavaş Müslüman olmuştur. X. yüzyıldan itibaren de Orta Asya'nın iç kesimleri göçebe ve yarı göçebe Türkler Müslüman olmaya başlamıştır (Biçer 2018, 127).

İlk Türk kavmi Mirki ve Balasagun arasında yaşayan Türkmenler olduğu için, Maverâünnehir Müslümanları, Oğuzlarda Müslüman olanlara Türkmen adını vermişlerdir. Oğuzlar kendilerine verilen Türkmen adını uzun süre benimseyememişlerdir. XIII. Yüzyıldan itibaren Oğuz'un yerini Türkmen'in almaya başladığı bilinmektedir (Sümer 2016, 79).

Ticari münasebetlerin Oğuzların ve diğer Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinde önemli bir rolü olmuştur. Ayrıca şeyh ve dervişlerin telkin ve propagandaları da Müslüman olmalarında çok etkili olmuştur. Türkmenler kendi şehirlerinde oturan Müslüman komşularından İslam dinini esaslarını öğrenmişlerdir (Türk Diyanet Vakfı 2007, 327).

Şekil 8. Oğuz Türkmenleri (Avcı, 2021)

2.6 Oğuz Destanları

Destanlar X. ve XII. Yüzyıllarda Seyhun boylarında yaşamış olan Oğuzlara aittir. Oğuz elinin beyleri de bu destanların kahramanlarıdır. Bu beylerin komşu Kıpçak beyleri ile olan çekişmeleri ve savaşlarına dair hatıralar, kendi kardeşleriyle olan kavgaları destanların ana konusunu teşkil etmektedir (Sümer 2016, 393).

2.6.1 Oğuz Han (Kağan) Destanı

“Bu destanın biri Uygurca, diğeri Farsça olmak üzere iki metni bulunmaktadır. Her iki metin de İlhanlı sarayı çevresinde ve hemen aynı zaman dilimi içinde yazılmıştır. Uygurca Oğuz Kağan destanı manzum olup başı ve sonu eksiktir. Bu destanda Oğuz Kağan cihan fethine girişir, batıda Urum Kağan ile kardeşi Uruz (Urus) Bey’i yenerek ülkelerini alır, doğuda Çürçet kağanını yener, eline çok ganimet geçirir; Hindistan’a, Tangut’a ve Suriye’ye başarılı seferlerde bulunduktan sonra yurduna döner. Bu cihangirlik seferinde Oğuz Kağan’a gök tüylü, gök yeleli bir erkek bozkurt kılavuzluk eder. Uygurlar’ın hükümdarı olan Oğuz Kağan hizmetleri görülen beylerine Kıpçak, Kangaluğ (Kanglı), Karluk, Kalaç gibi adlar verir. Yurduna döndüğünde nâzırı Uluğ Türük rüyasında doğu taraflarında bir altın yay, batı taraflarında da üç gümüş ok görür; rüyasını kağana anlatır. Oğuz Kağan da üç büyük oğlunu (Kün, Ay, Yıldız) doğuya, üç küçük oğlunu (Gök, Dağ, Deniz) batıya gönderir. Üç büyük kardeş çok av avladıktan sonra bir altın yay, üç küçük kardeş de yine çok av elde ettikten sonra üç gümüş ok bulurlar. Oğuz Kağan kendisine getirilen altın yayı üçe bölmüş ve, “Ey oğullarım! Yay sizlerin olsun, yay gibi okları göğе atın”; üç gümüş oku getiren oğullarına da, “Sizler de ok gibi olun” demiştir. Bundan sonra Oğuz Kağan büyük bir şölen vermiş, bu şölende sağ yanına üç büyük oğlu (Bozoklar), sol yanına da üç küçük oğlu (Üçoklar) oturmuş, kırk gün yenilmiş, içilmiş ve sonra Oğuz Kağan’ın yurdunu oğullarına verdiğiine dair konuşması dinlenilmiştir” (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 329-330).

Uygur ve Farsça destan ana hatlarıyla aynıdır. Farsça Oğuzname’nin Uygurca destanın İslami bir görüş ile işlenmiş versiyonudur.

2.6.2 Dede Korkut Destanları

Dede Korkut Destanlarında bilindiği üzere 12 destan bulunmaktadır.

Oğuzların kendi içlerinde kardeş kavgalarından çıkan savaşlar, Kıpçaklara karşı giriştikleri mücadeleler ve kendisine bağlı beylerin maceralarıyla hatıraları destanlaştıktan sonra manzum olarak yazıya geçirilmiştir. Fakat Oğuzname adını taşıyan bu metin, zamanla kaybolmuştur. Ozanların söyleyegeldikleri bu destanlar, Erzurum Bayburt yöresinde bir ozanın ağzından tekrar yazılmıştır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, 330). Dede Korkut Destanlarının XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı kesinleşmiştir. Bu yazılmanın aynı zamanda Osmanlı hakimiyeti devrinde yapıldığını göstermektedir (Sümer 2016, 360).

Dede korkut Destanları Türkler arasında çok sevilmiş, hatta Fatih Sultan Mehmet torunlarından birinin adına Oğuz Han diğetine ise Korkut adını vermiştir. Dede Korkut Destanları Türkiye Türklerine ataları olan Oğuzları sevdirmiştir. Türk halkı bu yüzyıllarda dinlediği destanların etkisiyle Oğuzları son derece yiğit, hile bilmeyen, yalan söylemeyen, dürüst, saf, bahadır insanlar olarak tanımıştır (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 330).

Dirse Han'ın Oğlu Boğaç Han, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olması, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, Kanlı Koca Oğlu Kanturalı, Kazılık Koca Oğlu Yegenek, Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi, Begin Oğlu Emren, Uşun Koca Oğlu Segrek, Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkarması, İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'i Öldürmesi gibi hikayeler Dede Korkut Hikayeleridir. Bu hikayelerin hepsinde; Türklerin kahramanlıkları ve kültürlerinden birer parça bulunmaktadır.

2.7 Oğuz Boy (Oymak) Teşkilatı

Oğuz elinin başında Yabgu unvanlı hükümdarlar bulunuyordu. XII. Yüzyıldan sonra bu kelime unutulup gitmiştir. Türkmen ellerinin başında olan hükümdarların ise yalnız bey unvanını taşıdıkları görülmektedir. El, zamanla ülke anlamına gelmiştir. Yurt, elin, boyun, obanın ve ailenin oturduğu yerdir (Sümer 2016, 215).

Oğuz elini meydana getiren birimlerden her birine ‘‘boy’’ denilirdi. Bunun Oğuzca bir kelime olduğunu Kaşgarlı Mahmud belirtmiştir. Boyun başında bulunan soylu kişilere ‘‘boy beyi’’ denilmektedir. Boylar obalara (oymak) ayrılırdı. Obadan sonra aile gelmektedir fakat, Oğuzlarda aile hangi kelimeyle karşılanıyordu bilinmemektedir. Böylece aileler obaları, obalar boyları, boylarda Oğuz elini oluşturmaktaydı. Oğuzlar daima el halinde, yani beş altı oymak bir arada yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu yaşam tarzı başarılarında çok etkili olmuştur (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 329).

Kaşgarlı Mahmud XI. yüzyılda Oğuzların yirmi dört boydan meydana geldiğini söylemiş fakat, yirmi ikisinin adını bir liste halinde vermiştir. İki boyu Oğuzlardan saymadığı için listesine almamış ve isimlerini de bildirmemiştir. Bir Ermeni tarihçisi de bu kavmin yirmi dört boydan olduğunu söylemiştir. Oğuz boylarına ait tam liste XIV. yüzyılın başlarında yazılmış olan Reşideddin’in Cami’u’t-Tevarih’inde bulunmaktadır. Bu listede Kaşgarlı’dan farklı olarak, Kızık, Kargın ve Yaparlı adları geçmektedir. Kızık ve Kargın Kaşgarlı’nın listesine almadığı boylar olup Yaparlı’nın da muhtemelen Çarıklı’nın yerini tuttuğu düşünülmektedir. Tarihçiler Reşideddin’in listesinin gerçeği yansıttığını söylemektedir. Çünkü Türkiye’de, Kargın ve Kızık’la ilgili oymak ve yer adları bulunmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 329).

Türklerde en eski dönemlerden itibaren görülmekte olan dikotomik (ikili yapı) anlayışı, Oğuzların yönetsel yapısında ve boy teşkilatlandırmalarında dikkati çekmektedir. Çu- Hun-Köktürk-Oğuz zincir halkalarında bu ikili yapının devam ettiği görülmüştür. Oğuzların teşkilat şemasının Üçok-Bozok iki kol şeklinde olduğu ve iç-dış, sağ-sol, ak-kara gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Her iki kolda on iki boy bulunmaktadır. Bu boyların idari ve sosyal mevkilerini gösteren, yerlerinin belirleyen töreler olmuştur. Oğuz töresine göre; Bozoklar hakim unsur, Üçoklar ise tabi unsurdur. Tüm Oğuzlarda hatta en küçük birimlerde bile kendine özgü bir teşkilatlanma vardır. Selçukludan önce Oğuz boylarının teşkilatlanmasında ikili düzen farkedilmektedir. Asya Hunlarında ve Köktürk Kağanlığında doğu-batı, Akhunlarda sağ-sol veya kuzey-güney, Oğuz, Karluk ve Bulgarlarda ise iç-dış şeklinde sınıflandırılma yapılmıştır (Türkmen 2011, 13-14).

Oğuz eli Reşideddin’de Dede Korkut Destanlarındaki gibi yirmi dört boy Bozok ve Üçok olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Oğuz kitlesi Moğol istilasından sonra Anadolu’ya geldiklerinde de aynı adları taşıyorlardı. Bu kitleden Bozoklar XV. Yüzyılın başında Yozgat ve komşu yörelere yerleşmiş ve Bozok kol adları ile anılmışlardır. Üçoklar’ın çoğu ise Çukurova’ya yerleşmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 329).

“Reşîdüddin’deki destanî tarihte Oğuz yabgularının Kayı, Yazır, Avşar (Afşar) ve Eymür (Eymir) boylarından çıktığı görülmektedir. Bunlardan sadece Eymür boyu Üçoklar’a mensuptur. İslâmiyet’in kabulünden sonra kurulan bazı hânedanların bağlı olduğu boylar şunlardır: Selçuklular Kınık, Artuklular Döğer, Salgurlular Salur, Şumle oğulları Avşar, Perçemoğulları Yıva, Kara Belli (?) Salur, Karamanoğulları Avşar (?), Osmanlılar Kayı, Kadı Burhâneddin Salur, Ramazanoğulları Yüreğir, Dulkadırlılar Bayat (?), Akkoyunlular Bayındır, Nâdir Şahlar Avşar. Oğuzlar’ın yirmi dört boyu da Anadolu’ya gelmiştir. Salgurlu, Bayındırlı ve Osmanlı hânedanları mensup bulundukları boyların damgalarını aile arması olarak kullanmışlardır” (Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 329).

İkinci bölümde damgalarla ilgili kısımda Kaşgarlı’daki, Reşideddin’e göre ve Yazıcıoğlu’ndaki Oğuz boyları ve damgaları liste olarak verilecektir.

Günümüz Türkiye’sinde değişen yaşam koşulları sebebi ile sayıları sürekli olarak azalan Türkmenler-Yörükler, kavmi kökenleri yaşattıkları gelenekler, konar-göçer yaşamları ve sosyolojik durumlarıyla İslamiyet öncesi Türk Kültürü’nün ülke sınırları içerisindeki son temsilcileridir (Eroğlu 2017, 1).

Tablo 2. 24 Oğuz Boyu

OĞUZ BOYLARI	
Bozoklar	Üçoklar
01. Kayı	01. Bayındır
02. Bayat	02. Beçene
03. Alkaevli	03. Çavuldur (Çavundur)
04. Karaevli	04. Çepni
05. Yazır	05. Salgur (Salur)
06. Dodurga	06. Eymür
07. Döğer	07. Alayuntlu
08. Yaparlı	08. Üregir
09. Avşar (Afşar)	09. İgdir
10. Beydili	10. Büğdüz
11. Kızık	11. Yıva
12. Karkın	12. Kınık

(Türkiye Diyanet Vakfı 2007, 330)

İKİNCİ BÖLÜM

DAMGA (TAMGA)

1. DAMGALAR

Çağdaş anlamda damga, logo, işaret, amblem, dövme gibi, kimlikleyici ve belirtici bir anlatım biçimidir.

Eski dönemlerde yaşamış olan insan topluluklarının kendilerine ait bir canlı ya da objeyi belirlemek için birtakım işaretler kullanmışlardır. Bu işareti de damga denilen araçla yapmışlardır. Damga bir işaretin bir soya, bir boya ya da bir kişiye ait olduğunu belirtmek için çeşitli şekillerde ifade edilmesidir. Bu işaret ya da şekiller farklı yöntemlerle, kazıyarak, boyayarak, keserek, yakarak ve döverek yapılır (Begic ve Çapık 2020, 153).

Şekil 9. Damga Aleti (Aksoy 2011, 71)

Eski dönemlerden itibaren her urug, boy ve bodunun kendi damgaları, totemleri (yırtıcı hayvan, geyik) kuşu, kutsal ağaçları mevcuttu. Totemizm yani dini ritüellere, hayvanlara, cansız eşyalara tapma, onları kutsal görme gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. İnsanlar; hayvanlara, dağ, taş, ağaçlara ibadet etmekle beraber, damgalarında kutsal olduğuna inanarak boy damgalarına da ibadet etmişlerdir (Karatayev ve Kayrıkan 2016, 165).

Çok geniş ve zengin bir dağarcık oluşturan damgalar, toplumun yaşayış tarzının en açık kanıtı niteliği taşıyarak, Mezopotamya'dan Anadolu'ya, Hitit-Firig yerleşmelerinden Uzak ve Orta Asya'ya eski Amerika yerlilerinden, Aztek, Maya ve İnka Uygarlıklarına ve oradan da Kızılderili yerleşmelerine kadar neredeyse dünyanın tüm uygarlıklarını içine alan geniş bir uygulama sahası bulmuştur (Deliduman ve Kara 2017, 307).

Damgalar genel olarak bir anlam, ya da kavrama değinmekten çok, varlığı, gücü ve ayırt ediciliği belirtmeye yarayan görsel işaretlerdir. Tarih öncesi dönemlerde insan elinin bir damga olarak kullanılmasından bu yana damga insanın, bir başkanın, bir hükümdarın, bir boyun, bir milletin, bir grubun ya da oymağın özel işareti (imi) olma yönüyle de tarihsel araştırmalarda önemli bir belge niteliği taşımaktadır (Haklı 2018, 12).

Şekil 10. El Castillo Mağarası El İzleri (Altamira, 2021)

Damgalar, soy tarihi ve soy kültürünü araştırma konusunda yazılan eserlerden boy, yer, urug, halk isimleri ve folklor bilgileri kadar önemli kaynaklardan biridir. Mezarlarda, kaya-taş yüzeylerinde, eski anıtlarda mevcut damgaların soy tarih araştırmalarındaki önemi büyüktür. Yazılı kaynakları olmayan halklar, etnik grupların kökeni etnik durumu ve yayıldıkları alan gibi bilgilerin kesin olarak bilinmesinde önemli katkı sağlamaktadır (Karatayev ve Kayrıkan 2016, 163).

Bazı kabilelerde damgaların, doğaüstü ögelerin, Tanrı veya kutsal temsilci gibi koruma görevini yerine getirdikleri düşünülerek, bu işaretlerin ve damgaların kabile üyelerini, hastalıktan, zarardan, mutsuzluktan ve nazardan koruyacaklarına inanmışlardır.

Şekil 11. Şaman (Kam) Davulundaki Damgalar (Destanlar Üzerinden Türk Mitolojisiinde Doğa Tasavvuru, 2021)

1.1 Türklerde Damganın Önemi

Türklerde damgalar ve buna benze sembolik işaretler, onların tarihte çıktıkları ilk dönemlerden itibaren kullanılmaktadır. Bu kanıya Türklerin ve Proto Türklerin tarihte yaşamış oldukları arazilerde ortaya çıkan kaya üstü resimleri ve mağara resimleri tanıklık etmektedir (Enveroğlu 2005, 13).

Şekil 12. Erzurum Cunni Mağarası Türk Damgaları (Erzurum'un Tarih Kokan Mağarası: Cunni, 2021)

Türk boylarının “biz” olabilme, diğer yabancı kültürlerle ve boylara göre kendilerini açıklama sürecinde geliştirilen damgalar, taşıdıkları bilgilere, üzerinde yer aldıkları nesneye veya yere göre farklı mesajlar taşımaktadırlar. Örneğin; Eski Türk inanç sisteminde dağların zirveleri Tanrı’ya yakın olarak kabul edilen yerlerdir. Zor ulaşılan dağların zirvelerindeki kayalara tasvir edilen damgalar dini kaygılarla yapılırken, hayvanlara, eşyalara, ağıl kenarlarına, otlaklara, mezarlara işlenen damgalar ise genellikle aitlik bildirmek için yapılmışlardır (Mert 2008, 6).

Damgalar bir boyun ya da aşiretin eşyalarını ve hayvanlarını ayırt etmek için günümüzde de kullanılmaktadır. Damga boy ve sülaleri simgeleyen soyut birer kimliktir. Türk boyları arasında tanımlayıcı işaret olarak kullanılan damgalar, iletişim aracı da sayılmakta, saf ve soyut bir anlatım dili özelliği taşımaktadır. Tarihi kaynaklardan ve taş, kaya, duvar örneklerinden de anlaşılmaktadır ki, Türkler’in Orhun ve Yenisey yazıtlarında kullanmış oldukları alfabeden daha da önceleri damgaları kullandıkları bilinmektedir (Güllüdağ 2015, 132).

Tarih öncesi dönemlerden itibaren, Türkler, aile, oba, boy, devlet gibi kavramları izah etmek için belirli işaretler, damga-im-em olarak kullanmışlardır. Damgalar ve imler, bu işaretleri taşıyan, kullanan kişilerin, soy, boy ya da topluluklarının simgesidir. Bu sayede kişinin, hem ailesinin soyunun ve adının sürdürülmesi sağlanmış, hem de eşyalarının ve hayvanlarının kaybedilmemesi için pratik bir yöntem olmuştur. Türk boylarında hayvanlara konulan tanımlayıcı işaret olarak görüldüğü gibi, Orta Asya, Kafkasya ve Avrasya steplerinde, mitolojik, dinsel, kültürel, ekonomik anlamlar kapsayan bir iletişim aracı olmuştur. Damgalar ve imler çok geniş bir alanda kullanılmıştır. Kaya-duvar çizimleri, mezar taşları, tuğ-sancak, silah giysi nakışları, halı-kilim dokuma, hayvanların belirli yerlerinde, günlük eşyalar vb. gibi birçok yerde kullanılmıştır (Enveroğlu 2005 10-11). Türk Kültürü; inandığı birtakım değerleri, yaşayış tarzını, estetik anlayışını, sınırlarını, sahip olduğu önemli kodları, damgalarla ve petrogliflerle işaretlemiş, kalıcı kılmış ve öteki kültürlerden kendisini ayırmıştır. Boylar arasındaki bağları meydana getiren kültürel kodları korumayı başarmış, geliştirmiş ve zaman içerisinde “millet” kavramına ulaşmıştır (Mert 2007, 12).

Şekil 13. Kosova Türklerinin Yaşadığı Gora Bölgesi'nde Bir Damga Aleti ve Damgalı Koyun (Aksoy 2011, 74)

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra damga kullanımı çok fazla olmasa da farklı amaçlarda ve farklı alanlarda; günlük eşyalarda, mimaride, halı-kilim dokumada, mezar taşlarında görebiliriz. Boyların, urugların birini diğerinden ayırmak için kullandıkları damgalar, ırksal bir karakter taşımaktadır. O halkın duygu ve düşüncelerini, yaşanılan dönemi, yaşam tarzlarını yansıtarak tanınmasında çok önemli bir etken olmuştur (Güllüdağ 2015, 134).

Türk damgalarında en çok kullanılan ongunlar, yani kutsal sayılan hayvanlar; boğa, geyik, dağ keçisi, at, kurt, çeşitli kuşlar, yılan, koç ve koyundur. Bunların dışında güneş-ay, yıldızlar, kılıç, hayat ağacı motifleri de damga olarak kullanılmıştır ve Anadolu'da stilize edilmiş haliyle karşımıza çıkmaktadır (Gülensoy 1989, 20).

Türk damgacılık geleneğine bakıldığı zaman tüm boy ve birliklerin damgalarının olduğu gibi hanedanlarında kendi damgalarına sahip oldukları görülmektedir. Eski Türk damgaları üzerine araştırma yapan Kazakistanlı Türkolog Napil Bazilhan, damga çeşitlerini şöyle sıralamaktadır:

- 1- Boy damgaları
- 2- Kabile (boyar birliği) damgaları
- 3- Etnik siyasi birlik (il/devlet) damgaları
- 4- Sülale (yönetici hanedan) damgaları
- 5- Aile damgaları
- 6- Hükümdar (devlet yöneticileri) damgaları (Kıdıralı ve Babayar 2015, 10).

Şekil 14. Üzerinde Damga, Eski Türkçe Unvan ve İki Hörgüçlü Deve Tasviri Bulunan Mühür ve Sikkeler (Babayar ve Habibullayev 2019, 50)

Şekil 15. Pencikent (Tacikistan) Eski Şehir Kalıntılarında Bulunan “Kağan” Unvanlı Damga (Babayar ve Habibullayev 2019, 54)

İncelediğimiz kaynaklardan, damgaların aynı zamanda başbuğların hükümdarlık sembolleri olarak kullanılmış olduğunu gördük. Hakaniye Türklerinde Hakan’ın damgasına “Tuğrak” denilmiş olup, bu kelime daha sonra Batı Türklerinde “Tuğra” ve Cengizlerde “Tarak” şeklini almıştır. Damgalar hayvanlar ve kabir taşlarından başka; para, ferman, bayrak, mühür ve halı gibi nesneler üzerinde de kullanılmıştır. Damganın kullanıldığı yerlere ilerde değinilecektir.

Şekil 16. Soldan Sağa: Orhan Gazi, I. Mehmet, Karamanoğlu İbrahim Bey ve Candaroğlu Kasım Bey’in Tuğraları (Şimşek, 2021)

1.2 Damga Kelimesi

Tuncer Gülensoy, Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları kitabında; Türkiye Türkçesi'nde 1. Bir şeyin üzerine bir nişan, bir im, basmaya yarayan araç. 2. Bu araçla basılan nişan, im anlamında kullanılan damganın en eski Türkçe kelimelerden birisi olduğunu ve işaret, alamet, marka, alamet-i farika, manalarını karşıladığını yazmaktadır.

Şekil 17. Makedonya Üsküp'te Bir Damga Aleti ve Kazakistan'da Bir Taştaki Tarihi Damga (Aksoy, 2011, 74)

Tuncer Gülensoy yine bu kitabında, “damga” kelimesinin Türkçe’de tamka, Orta Türkçe, Kutadgu Bilig ve Çağatayca’da tamga, Kumuk Türkçesinde tamna, Oyrat ve Sogun Türkçesinde tanma, Kazan Türkçesinde tamga, Azeri Türkçesinde damğa olarak kullanıldığını ve Çermişçe ile Rusça’ya “tamga” Moğolcaya’da “tamaga” olarak geçtiğini, bunun tarih kaynaklarından öğrenildiğini yazmaktadır.

Damga sözcüğü İsmet Zeki Eyuboğlu’nun Etimolojik Sözlüğünde, tamdur, “yaktırmak” fiilinden türediğini ve kızgın demirle ya da benzeri bir materyalle yakılarak yapılmasından dolayı bu adı aldığını yazmaktadır. Eyuboğlu, Eski Türkçe sözlüklerde tam köküyle başlayan yakmak anlamında bir eylem görmediğini, Kaşgarlı’da tamdu, tamduk sözcüklerinin güçlü ateş, bol alev anlamına geldiğini bildirmektedir (Güllüdağ 2015, 134).

Titze'in Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatında, damga sözcüğünün Eski Türkçe tamga olduğunu ve “kızgın demirle hayvana vurulan nişan” anlamına geldiğini bildirmektedir (Güllüdağ 2015, 135).

“Damga kavramı Orhun Abideleri ve diğer taşların üzerine yazılan metinlerde “tamgaçı” yani “mühürdar”, “tamyacı” yani “damgacı, damga vuran, mühürdar”, “tamyala” yani “damgalamak” şeklinde görülüyor. Taşlara yazılan metinlerden başka Oğuz Kağan Destanı’nda da bu kavram “Men senlerge boldum kagan, alalıng ya tagı kalkan, tamga bizge bolsun buyan” şeklinde kullanılmıştır. Yazılı ifadenin yüzlerce yıllık sözlü geçmişini ve Türk tarihini esas aldığımızda damga kavramının tarihî derinliği ortaya çıkmaktadır” (Aksoy 2011, 73).

XI. yüzyılda Yusuf Hacı Has Hacib tarafından yazılmış olan ve Karahanlı Uyğurca eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de “tamga” kelimesi mühür manasındadır. Buradan Türklerin XI. Yüzyılda “tamga” kelimesinin “mühür” anlamında kullandıklarını çıkarmamız mümkündür. XI. Yüzyılda Kaşgarlı Mahmut’ta “tamga” tabirini “hükümdarın mührü” manasında kullanmıştır (Tezcan 1990, 7).

Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti’nde damga kelimesine bu manada rastlanmamaktadır. Osmanlılar bu anlamda; “tuğra”, “tevki” ve “mühür” gibi ifadeler kullanmışlardır. Osmanlı Devleti’nde “damga” kelimesi sadece “vergi” anlamında kullanılmıştır.

Şekil 18. Osmanlı Mühürleri (Ottoman Imperial Archives, 2021)

1.3 Damganın Ortaya Çıkışı

İlk çağlarda yaşayan insanların meramlarını resmederek anlattıkları, bulunan mağara resimlerinden anlaşılmaktadır. Kaynaklarda, ilk kullanılan damgaların insanoğlunun hayatında Tunç Devrinden itibaren yer almaya başladığı belirtilmektedir. Fakat ilk kullanılmaya başlayan damgaların ortaya çıkış zamanlarını ve mekanlarını tam olarak açıklamak zordur (Gülensoy 1989, 14).

Türk kozmolojisinin önemli bir unsuru olan damgalar, kültürdeki değerlerin timsalleridir. Eski Türk Kültüründe kutsal sayılan; dağ, yer, su, ateş, ağaç, gök gibi çizimlerle somut bir boyut kazanmışlar, daha sonra bu çizimler damgalara dönüşerek inancı simgelemişlerdir (Esin 2004, 39).

Damgaların çıkışıyla alakalı çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler şöyle sıralanmıştır:

Bu görüşlerden ilki, kayalardaki resim ve işaretlerin inançlar ya da çeşitli faktörlerle nesilden nesle aktarımları sonucunda zamanla damgaların oluştuğu düşüncesidir. İkincisi ise; Türklerin hayvancılık faaliyetleri sonucunda oluştuğudur. Türklerin mevsim göçleri sırasında sürülerini birbirinden ayırt etmek için önceleri basit çizgiler çekerek, daha sonra bu çizgilerin birleşmesiyle de damgaların meydana geldiğidir. Üçüncü görüş ise; insanların bilgi aktarımı ihtiyacından doğduğudur. Türkler tarih öncesi çağlarda yabani hayvanlarla olan mücadelelerini anlatmak için basit çizimler yapmış; bu çizimler zamanla ok, yay, kılıç, mızrak taşıyan süvarilere, dini ayinlere, çadır çizimlerine dönüşmüş ve sosyal yaşamı özetleyen kaya resimleri halini almıştır. Taşlara bilinçli olarak kazınan çizgiler zamanla bir anlam ifade etmeye başlamış ve bir süre sonra birleştirilen bu çizgiler damgaları meydana getirmiştir. Damgalar da ilerleyen zaman içinde Orhun veya Kök-Türk Alfabesi olarak bilinen Türk yazı sistemini oluşturmuştur (Eroğlu 2017, 132-133).

Eski Türklerde damgacılık geleneğine göre bazı damgalar birkaç kısımdan meydana gelmişlerdir.

- 1- Damganın asıl gövde kısmı “yürek” (ana damga/ana boy)
- 2- Eklemeler “kuyruk” veya “ayak” (eklemeli damga/alt boy)
- 3- Damganın yanında sembolik işaretler (yarı ay, güneş gibi çeşitli bolluk ve hakimiyet sembolleri) yer almıştır (Kıdıralı ve Babayar 2015, 11).

Tuncer Gülensoy Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları kitabında; insanlığın resimden piktograph’a, daha sonra da piktogram’a geçmiş olabileceğini, Türk damgalarının da piktograph ile piktogram arasında doğmuş olabileceğini yazmaktadır. Bu görüşe göre de Türk yazı ve damga tarihini aşağıdaki gibi şematize etmiştir.

- I. Devre: Resim,
- II. Devre: Piktograph (Eski Mısırlılarınki gibi resim kullanan yazıda tek işaret)
- III. Devre: Piktogram (Birleştirilmiş resim)
- IV. İdeogram (Yazıda kelimenin harfleri gösterilmeden doğrudan doğruya, fikri ifade eden işaret)
- V. Devre: Photonogram (Bir harf veya hece veya sesi gösteren işaret)
- VI. Devre: Harf (Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri)

Türkler, Yenisey ve Orhun yazı taşlarında kullanılan alfabeden çok önce damgayı keşfetmiş ve uygulamışlardır. İlk bulunduğu yıllarda, gizli bir yazı sanıldığı için ‘Run’ adı verilen milli Türk yazısının Orhun abidelerindeki mükemmel şeklini alıncaya kadar, uzun bir süre içerisinde, çeşitli aşamalardan geçtiği görüşü yaygındır. Orhun ve Yenisey abidelerinde görülen bazı harflerin birkaç şeklinin bulunması da Türkler’in en mükemmele ulaşmak için gösterdikleri çabanın belirtisidir (Gülensoy 1989, 13).

RÜNIK TÜRK ALFABESİ

ORHUN I, II	ORH. III	YENİSEY	ORHUN I, II	ORH. III	YENİSEY
↓ a, e		1 X (X=e)	9 ɟ		P (P)
↑ u, i		↑	3 ɟ		(E xxxvii)
> t o, u	↓	↓	↓ n		↓
↑ ō, ü	↑	↑	) n		
↑ k			↑ n		↑
↓ k (v-dan evvel ve sonra gelir.)		(D xxxvii)	↑ m		↑
↓ k (o, u-dan evvel ve sonra gelir.)		↑	↑ r		↑
↑ g	↑	↑	↓ l		↓
↑ k	↑	↑	↑ l		↑
↑ k (ö, ü-dan evvel ve sonra gelir.)		↑	↑ ç		↑
↑ ğ		↑	↑ iç		↑
↑ t	↑	↑	↑ s		↑
↑ h t		↑	↑ s		↑
↑ d		↑	↑	↑	↑
↑ d		↑	↑	↑	↑
↑ p		↑	↑	↑	↑
↑ b		↑	↑	↑	↑
↑ b		↑	↑	↑	↑
↑ y		↑	↑	↑	↑

Şekil 19. Runik Alfabeti (Orkun 1994, 17)

1.4 Damganın Tarihi Coğrafyası

Damgaların tarihi süreci oldukça geniş bir coğrafyayı içermektedir. İncelediğimizde Altaylardan Anadolu'ya kadar yayılmış Türk boylarının ve onlarla ortak kültürü paylaşan diğer toplulukların binlerce yıllık kültür mirasını değerlendirmek gereklidir.

Damgaların ilk örneklerine, Rusya-Lena Irmağı Vadisinde, Kırgızistan, Saymalıtış ve Azerbaycan-Gobustan'da rastlanmıştır. Bunlarla birlikte çeşitli damga örneklerine Buryatya'da, Hakasya'da, Baykal Gölü civarında, Güney Sibirya'da, Moğolistan'da, Tuva'da, Kuzey Çin'de, Altaylarda, Kazakistan'da, Özbekistan'da, Afganistan'da, Türkmenistan'da, Doğu Anadolu ve Batı Anadolu'da da rastlanır. Damgaların geçmişi M.Ö. 14.000'lere dek uzanmaktadır (Somuncuoğlu 2008, 12-18).

Birçok araştırmacı damgaların çıkış yerini Doğu Asya göstermiş olsa da yeni bilgiler doğrultusunda en eski damga örneklerinin Azerbaycan ve Anadolu arazilerinde görüldüğü tespit edilmiştir. Kaynaklara göre Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde bulunmuş olan damgaların bir kısmı; Oğuz boylarından, Bayındır, Avşar, Çuvaldır, Ulayundluğ, Yapar, Çepni, Beğdilli, Yiğdir, Kızık, Düğer, Salur, Bayat ve Büğdüzler'in; Nogay uruklarından olan Irgak, Nayman, Ergenek, Arkin ve Üçler'in, Kara ve Ak Aslar'ın, Televler'in, Kıpçaklar'ın, Saraylılar'ın damgaları ile benzerlik göstermektedir. Bu da Azerbaycan topraklarında yaşadıklarını ve Azerbaycan Türklerinin oluşumunda önemli bir paya sahip olduklarını göstermektedir (Enveroğlu 2005, 14).

Yazılı iletişimin ilk basamakları olarak görülen kaya üstü betimlemelerine ve damgalara, Türk kültürünün hakim olduğu hemen hemen tüm bölgelerde görmek mümkündür. Bugün aralarında binlerce kilometre bulunan ve birbirlerinden tamamen farklı coğrafi özellikler gösteren; Moğolistan, Altay, Tuva, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Anadolu gibi bölgelerde ortaya çıkarılmış olan kaya üstü resimlerinin hem üslup özellikleri, hem yapım teknikleri, hem de ifade ettikleri anlamlar, yapıtların aynı duygu ve düşüncelerle yapıldığını göstermektedir (Alyılmaz 2007, 21).

Şekil 20. Moğolistan’da Kaya Resimleri (Şıracı, 2021)

Türk damgaları Göktürk Kitabeleri ve yazıtların birçoğunda yer almaktadır. Bilge Kağan, Tanyukuk, Kül Tegin gibi anıtlar üzerinde de damgaları görebiliriz. Göktürklerden sonra Uygurlar’a ait yazılı metinlerde de yine Türk damgaları bulunmaktadır. Göktürkler, Uygurlar ve onlardan sonra Orta Asya’da ortaya çıkan, Kırgızlar, Karluklar, Türgişler, Tatarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar, Kıpçaklar gibi Türk boylarının da damga ve işaretleri kullandıkları araştırmalar sonucunda görülmektedir (Enveroğlu 2005, 16).

Bulgaristan’da eski bir tapınma merkezi olan, Madara Mağaralarında Tuna Türk Bulgarlarından kalma olduğu tahmin edilen damgalar bulunmuş, bu damgalar arasında Oğuzların Kayı Boyuna ait damgalarda tespit edilmiştir. Viyana Sanat Müzesinde sergilenen IX. yüzyılda Prestovatz hazinesine ait olan altın yüzüğün üzerinde de kayı damgası bulunmaktadır (Temizel 2007, 20).

Anadolu’da Ağrı, Ardahan, Artvin, Aydın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, İzmir, Kars, Kırşehir, Konya, Mardin, Niğde, Ordu, Rize, Siirt, Sivas, Trabzon, Tunceli, Urfa, Van illerinde bulunan kaya üstü tasvirleri ve damgalar, hem bu coğrafyanın Orta Asya ile bağıını göstermekte, hem de Türklerin milattan önceki dönemlerde bile buralarda yaşadıklarını açıkça anlatmaktadır (Mert 2007, 236).

Türk damgaları çok farklı bölgelerde, farklı zaman ve mekanlarda karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Boyuna özel bir damga, Kıpçak kökenli birçok boyda başka bir adla karşımıza çıkabilir. Uzak geçmişte, Türk soyu içerisinde sayılan, günümüzde kendisini Türk olarak kabul etmeyen birçok halkın eski eserlerinde Türk damgalarını görmemiz mümkündür (Enveroğlu 2005, 17).

1.5 Damganın Kullanım Alanları

Damgalar, mağara resimleri, kaya çizimleri ve taşlardan sonra seramik kap, kacak ve kil mühür örneklerinde görülmüştür. Kalkolitik çağda (M.Ö 5500-3200) çanak çömleği, dörtgen kerpiç yapılar, ölü gömme gelenekleri bugüne gelebilmiştir. Yine bu dönemde Değirmen-tepe yerleşim yerinde, irili ufaklı mühür (im-damga) baskılı kaplar, sepetler, sandıklar ve değerli eşyalar bulunmuştur. Bunlar ait olduğu kişiyi belirlemek ve ticari malları korumak amacıyla vurulmuş damgalardır (Temizel 2007, 15).

Şekil 21. Hacılar'da (Burdur) ve Can Hasan'da (Karaman) Bulunmuş Kalkolitik Çağ Çömlekleri (Anadolu Medeniyetler Müzesi Ankara) (Kalkolitik Çağ'da Anadolu, 2021)

“Bazı damga işaretleri anlam ve içeriklerine göre özel yerlerde kullanılmıştır. Bunlar kutsal işaretlerden sayılırdı. Kutsal damga önemli iş kaynaklarında, anlaşmalarda kullanılmıştır ve bu olayı batıl inançlar izlemiştir. Eski Türk boylarından biri olan Sarı Uygutlar’da (Güney Doğu Çin) As damga, Yağ damga Sun damga ve diğer damgalar Şamanların Tanrılarını ifade etmiştir. Mesela, Damga Han “Şaman Tanrısı” “Aydınlık Verici”, “Hayat Veren” anlamına gelmektedir. Daha sonraki kategorilerdeki işaretlerin içinde, ayrı ayrı sınıflara has damgaların birçok değişik manaları bulunmaktadır. Eski İgresiz Damgası (resim işaretlerinde) Şaman harfi idi ve o, Sibiry’a da yaşayan birçok halkın arasında yaygın şekilde kullanılmıştır. Mesela İskitler’e ait taş kalıntılarındaki parça halinde olan bazı işaretler, sadece askeri araç gereçleri, “donanımlarını” veya el sanatını ifade etmeyip, sembolik (dini ve tasavvufi) işaretleri de belirtmiştir. Bu yüzden, bazı damga işaretlerinin sırrını anlamak zordur. Bu damgalar basit resmi işareten sembole doğru geçen asrı, tam anlamıyla sembolden harfe doğru giden aşamaları yansıtır veya gösterir” (Karatayev 2002, 386).

Şekil 22. Tanrıça Umay Ana Kazakistan VI-VII. yy (Tengricilik ve İnsanlar Üç Ruhu Şaman Özüt, Süne, Kut, Sür, Salkın, Tin, Körmös, Yula, 2021)

Türklerin yurt edindikleri topraklar ve göç yolları üzerinde çok sık karşılaşılan çizimler, hem ata yurtlarından getirdikleri kültür, hem de geldikleri topraklardaki toplulukların bileşimleridir. Damgalar giysilerde, dövmelerde, türbelerde, evlerin duvarlarında, halı ve kilimlerde, ziynet eşyalarında, kapı ve pencerelerde, kap kacaklarda, çuvallarda, heybelerde, nakış ve yanışlarda, at koşum takımlarında, kısacası yaşamın her alanında kullanılmıştır. Kaya resimlerinde görülen ay-yıldız damgası Köktürk Kağanlığı döneminden itibaren Türk paralarında sıkça kullanılmıştır. Dağ keçisi damgası yazıtların tepe noktasında yer almış ve devletin hakimiyet sembolü olmuştur. İslamiyet'in kabul edilmesine rağmen, çeşitli anlamlar taşıyan damgalar, Karahanlılar'dan Osmanlılar'a kadar tüm Türk İslam Devletlerinde tuğra, pençe ismini almış ve paralarda, belgelerde kullanılmıştır (Eroğlu 2017, 132).

Şekil 23. Türgiş Sikkeleri (Çirkin, 2021)

Damgaların kullanım alanlarından biride, bakır, demir, tunç gibi madeni işçiliği olan ürünlerdir. M.Ö. (2000-1000) yılları arkeolojik buluntularda pek çok damga ve piktogram örnekleri görülmüştür. Damgalar genel olarak, at koşum takımlarında, oymalar, metal süsler, hançer kılıç, zırh, miğfer kılıç gibi silahların üzerinde kullanılmıştır (Enveroğlu 2005, 26).

Şekil 24. Damgalı Hançerler (Çirkin, 2021)

Tarihin koruyabildiği en eski halı, keçe ve dokuma örneklerinin bulunduğu pazırık kurganında da damga ve imleri görebiliriz. Pazırık kurganında bulunan at koşum takımlarında, ağaç üzerinde, Göktürk yazıtları ve damga örneklerinin keşfedildiği bilinmektedir. Fakat dokuma örnekleri zamanla çürüyerek tahrip olması yüzünden üzerinde damga örneği bulunan çok az sayıda dokuma örneği günümüze ulaşabilmiştir (Görgünay 2002, 3).

Şekil 25. Göktürk-Yenisey Yazıtlarında "b" Harfinin Benzerinin İşlendiği Karı Boşatan Motifli Zili Dokumadan Detay. Ağrı Patnos(Orj.1985)
(Görgünay 2002, 68)

Türk damgaları Orhun'dan Anadolu'ya kadar uzanmış olup, Orhun ve Yenisey anıtlarındaki benzer, veya ufak tefek değişikliklerle yada tamamen farklı şekilleriyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde boy, soy, oba, aşiret, oymak ile aileler arasında kullanılarak hala yaşatılmaktadır. Bazı damgaların anlamlarının bilinmemesine karşın, bazılarının ise; yiğitlik, mertlik, cesaret, güç, kuvvet, bereket, bolluk manalarına gelmektedir. Anlamı bilinsin veya bilinmesin Türk damgaları, “damga, im, en” adları altında Anadolu'da farklı amaçlarla ve farklı yerlerde kullanılmaktadır (Gülensoy 1989, 4).

Geçmişten günümüze doğru damganın kullanım alanlarını şu şekilde sıralanmıştır.

- 1- Taş, kaya gibi kabilenin ortak malı olan yerler (konak yerleri, yol kavşakları, otlaklar)
- 2- Kabilelerin ortak malı olan sürüleri,
 - a) At, sığır, manda, eşek, katır, deve gibi büyükbaş hayvanların sol arka sağrısına,
 - b) Koyun, koç, keçi, kuzu, oğlak, gibi küçükbaş hayvanların boynuz, kulak, burun üstü, sırt, kuyruk veya başına (kızgın demir, dağ, katran boya şeklinde)
- 3- Kap-kacak, heybe, torba, çuval, kilim, halı, keçe, kepenek ibrik, sofraya gibi ev eşyaları,
- 4- Evlerin kapı ve duvarları,
- 5- El, yüz, alın, pazu, göğüste, döğme olarak,
- 6- Şaman davulları ve elbiseleri,
- 7- Kemikler,
- 8- Kurban olarak adanmış hayvanlar,
- 9- Mezar taşları,
- 10- Tahtadan yapılmış olan, “hece tahtası” adı verilen mezar işaretleri,
- 11- At koşum takımları (üzengi, eyer, heybe, kamçı, toka vb.),

- 12- Nazarlık, ziynet eşyaları,
- 13- Arı kovanları, ambarlar, buğday ve un çuvalları)
- 14- Dokuma eşyalar (nakış, im, yanış olarak),
- 15- Mühürler,
- 16- Kitabeli veya kitabesiz anıtlar, mektuplar,
- 17- Tuğ, bayrak, sancak gibi hükümdarlık belirtileri,
- 18- Otağ, çetr, taht, saray gibi,
- 19- Ferman, yarlığ, nişan; al-tamga, altun-damga gibi hükümdarlık mektupları,
- 20- Kağıt, kumaş ve madeni paralar,
- 21- Kılıç, tüfek, top gibi silahlar,
- 22- Taşçı işaretleri olarak bina, cami, han, medrese vb. gibi yapılar,
- 23- Mahra, külek gibi küfeler,
- 24- Damga demirleri,
- 25- Hayvan postları,
- 26- Düğün evleri, düğün bayrakları,
- 27- Ticaret ve alım-satım için pazara gelen her türlü eşya (Tezcan 1990, 16).

“Türk damgalarının bu kadar çeşitli yerlerde kullanılması, folklor ve etnolojik malzemelerinin zenginleşmesinde başlıca unsur olmuştur” (Gülensoy 1989, 19). Bu zenginlik sebebiyle Türkler’de başlı başına halı folkloru doğmuştur. Dokunan her ilmek, bize bir şeyleri ifade etmek isteyen imleri meydana getirmiştir.

1.6 Damganın Alfabe ile İlişkisi

Araştırmacıların birçoğunun ortak düşüncesi, damgaların Türk yazıtlarının çıkış kaynaklarından biri olarak görmesidir. Damganın ortaya çıkışını anlatırken, resim ile yazı evresi arasında ortaya çıktığını, kaynaklardan edindiğimiz bilgiler doğrultusunda söylemiştik. Bu sebeple damgaları, Türk alfabesinin oluşumundan önceki iletişim aracı olarak görebiliriz.

Mustafa Aksoy, Kaya Resimlerinden Alfabeye Avrasya’da Türk Damgaları adlı yazısında; Türk sözlü geleneği izlendiğinde zamanla onlardan bazılarının kaya resimlerine, kaya resimlerinin bazılarının damgalara, damgaların da bazılarının yazıya dönüştüğünü, hatta kadim Türk alfabesinin birçok harfi tarihte ve günümüzde karşımıza damga olarak çıktığını ifade etmiştir.

M.Ö IV. yüzyıllarda kaldığı düşünülen Esik Mezarı’nda gümüş bir kap içinde, Kök-Türk harflerinin arkaik şekil olduğu sanılan harfler ile yazılmış ve Kazak Alimlerine göre sadece iki harfi Türkçe olan bir yazı bulunmuştur. Bu çok önemli kaynak Kök-Türk yazısının milattan önce, belki Aristov, Kisilev ve Orkun’un sandıkları gibi, damgalardan gelişerek oluştuğunu gösterebilir (Temizel 2007, 12).

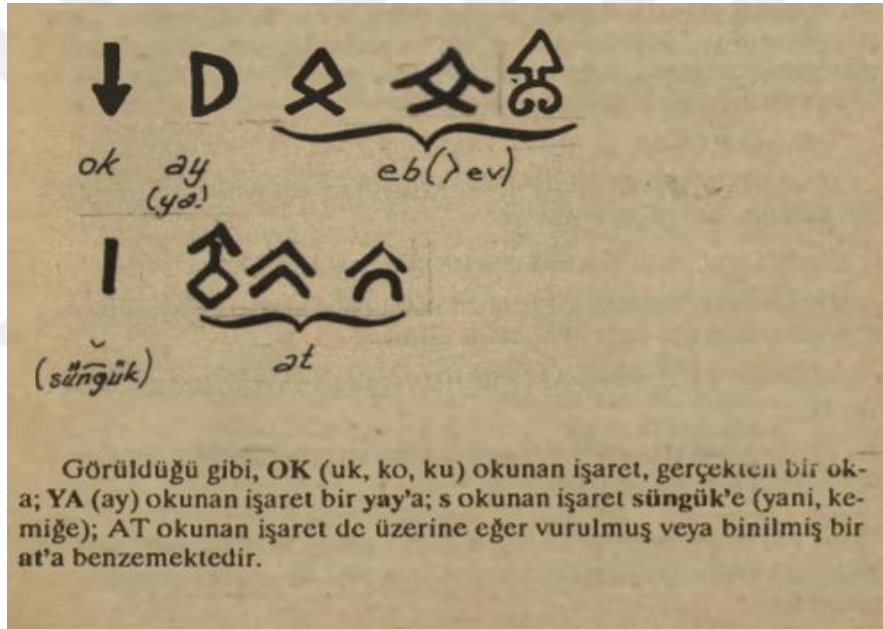

Şekil 26. En Eski Yazıt “Esik Kasesi” (En Eski Türkçe Yazıt "Esik Kasesi"
Yeniden Okundu Prof. Dr. A. Bican Ercilasun, 2021)

Göktürkler’in kullandığı yazı da milli çizgiler taşır. Diğer birçok yazılar gibi bu yazı da Saka Türklerinin Ön Asya seferleri sırasında alınıp Türk iline getirilmiş olsa bile zamanla başarıyla millileşmiştir. Bu yazıda, ok-uk sesleriyle okunan birleşik harfin, ok şeklinde okunması, kalın ya sesini veren harfin yay biçiminde yazılması, aynı yazıda eb-b okunan bir harfin Eski Türklerin eb-ev dedikleri çadır biçimindedir. İnce s harfi de süngü biçiminde düz ve keskin bir çizgidir. Bu da Göktürk yazıları üzerinde Türkçenin, Türk sanat ve zekasının işlediğini göstermektedir.

Bu yazılar taşa kazılmak için biçim verilmiş ve Latinlerin kitap yazısı gibi birbirine birleştirilmeyen harflerden oluşturulmuştur. Göktürk yazıları, İskandinavya'nın Run yazısına benzediği için, batılılar Runik Türk alfabesi olarak adlandırmıştır. Fakat bu alfabe ile yazılan en önemli yazılar, Göktürkler tarafından dikilen taşlara yazıldığı ve alfabe en olgun halini Göktürklerin elinde aldığı için, Göktürk Yazısı diye adlandırılmıştır (Temizel 2007, 22).

Tuncer Gülensoy'da Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları kitabında bazı işaretlerin, Türklerin kullandıkları maddi kültür unsurlarıyla benzerliğini şekillerle göstermektedir.

Şekil 27. Bazı İşaretlerin Maddi Kültür Unsurlarıyla Benzerliği

(Gülensoy 1989, 13)

P.M. Melioranskiy, Kül Tigin Abidesi adlı eserinde, Orhun Yazıları ile Türk damgaları arasında benzerlikler olduğunu ve Orhun yazısının damgalardan damgalardan alınmış olabileceğini ifade etmektedir. Orhun Yazıları ve damgaları karşılaştırdıklarında, sayısı 37 olan Orhun alfabesinden 16 tanesinin damgalara benzedikleri belirlenmiştir. Pek çok damgalarda da Kore Alfabesinin eski şekillerine benzemektedir.

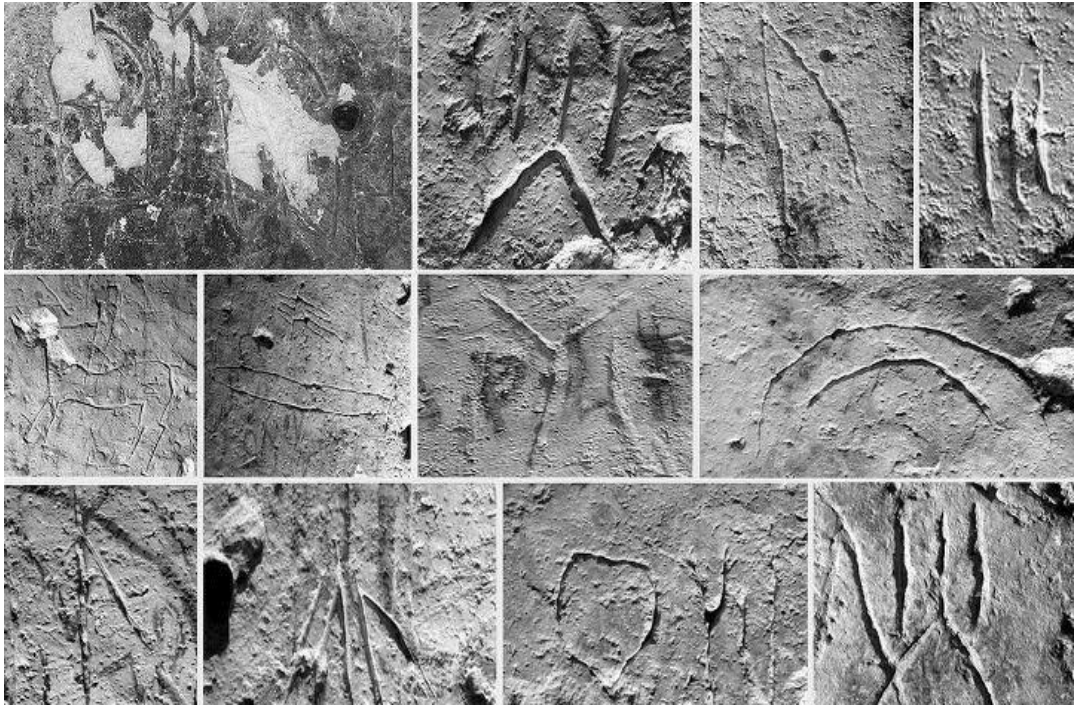
İrk bakımından Moğollara yakın ve Yafetik olan Korelilerin alfabeleri ile Moğol damgaları arasında benzerlikler görülmüştür. Amerika yerlilerinin alfabelerinde, eski Arabistan'ın, Fenikelilerin, Khimyerilerin, Afrika'da Habeşlilerin alfabelerinde Türk damgalarına raslanmıştır (Temizel 2007, 24).

Şekil 28. Kore Alfabeti (Kore Alfabeti, 2021)

İlham Enveroğlu, “Çağdaş Azerbaycan Resim Sanatında Eski Türk Damgalarının Etkisi” başlıklı doktora tezinde, bir başka konunun da Türklerin tarihte yaşamış olduğu pek çok bölgede, resim, damga ve yazıtın yan yana ve iç içe geçmiş gibi kullanılmasından bahseder ve bunlardan bazılarının; Anadolu’da Beldibi ve Erzurum Cunni mağaraları, Azarbaycan’da Gobustan ve Gemikaya kaya resimleri, Sibirya ve Yenisey Havzasında Kara-Yüs, Bei-Kem, Şişterlik, Ulu-Kem Buluk yazıtları, Moğolistan Göktürk yazıtları, Talas Vadisi Yazıtları olduğunu belirtir.

Ayrıca bu belgelerin, resim, damga ve yazıtların farklı amaçlara hizmet etmesinin kanıtı olarak sayılabileceğini, aksi takdirde damgalar ortaya çıktığında resimlerin, yazı ortaya çıktığında ise damgaların bırakılması gerektiğini, oysa ki, her üçü de günümüzde bile varlığını koruyabildiğini ifade etmiştir.

Şekil 29. Erzurum Cunni Mağarası’nda Eski Türk İzleri (Erzurum Cunni Mağarası’nda Eski Türk İzleri, 2021)

“Aristov ise, konu hakkında yapmış olduğu bir araştırmada “Orhun alfabesindeki 38 işaretten 29’u günümüzde boylarda kullanılan tamgalara benzemekte veya şekil itibarıyla yakınlık arz etmektedir” der. Türk damgaları ile Türk alfabesi arasındaki ilişkiyi ifade eden Kuzeyev’de, Türk damgalarında görülen istikrarlılık ve devamlılık “etnogenetik”, “etnos” ve “komşu etnoslar” hakkında karşılaştırmalı araştırmaların yapılmasına imkan verir diyerek, Türk damgalarının kültür tarihi araştırmalarındaki yerine işaret eder. Diğer yandan Kuzeyev, “Armanjolov’un tamgaları birer ideogram veya logogram olarak ele alma yönündeki  nerisi ile ilgi çekmektedir”, diyerek Başkurtlardaki aile damgalarından çok sayıda örnekler vererek bu damgalar dikkatlice incelendiğinde birçoğunun ilk Türk alfabesinde de olduğu görülmektedir der. Türkiyede yapılan araştırmalarda da, birçoğu Orhun ve Yenisey Yazıtlarında kullanılan damgalardan yirmi bir tanesinin Ahlat mezar taşlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkiye’de kadim Türk alfabesiyle kaya resimleriyle olan ilişkiye H. N. Orkun ilk baskısı 1941’de yapılan eserinde Türk yazısının “fikir belirten işaret” (ideogram, ideografik) anlamına gelen kaya resimlerinden oluştuğunu Y. D. Palivanov’a atfen belirtir” (Aksoy 2015, 416).

şekil 30. Orhun Abideleri

(Orhun Yazıtlarının Türk Tarihi, Dili ve Kültürü Açısından  nemi, 2021)

1.7 Oğuz Boyu Damgaları

Eski Türk geleneklerine göre devletin, sülalenin, veya ailenin büyüğü, her kabileye veya aileye özel bir işaret olan birer damga verirmiş. Nitekim Oğuz Boyu Damgaları da bu şekilde verilmiştir.

Neriman Görgünay “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri” kitabında Oğuz Damgalarının verilişini şöyle anlatmıştır.

Oğuz Han, eski Türk Cihangiridir. XIV. Yüzyılın başlarında yazılmış olan Oğuzların tarihi destanında, Türklerin ilk Fatih Hükümdarı olarak Oğuz Han’dan bahsedilir. Oğuz Damgalarının ortaya çıkışında, Oğuz Han’ın büyük oğlu Kün Han zamanındaki büyük bilgin, Irkıl Hoca’nın rolü olduğu kaynaklardan öğrenilmiştir. Irkıl Hoca, güngörmüş, akıllı bir bilgin, aynı zamanda Kün Han’a karşı oldukça şefkatli idi. Bir gün Irkıl Hoca, Kün Han’a şöyle bir teklifte bulunur: “Babanızdan kalan pek çok hazine ve sayısız hayvan hepsi sizindir. Siz altı oğulun her birinizin dörderden 24 evladınız var. Olabilir ki, onlar sonradan anlaşılamaz ve çekişirler, onun için her birinin rütbesi mesleği adı ve lakabı kararlaştırılsın. Her birinin damgası olsun, bununla bilinip tanınsınlar. Hiçbirinin diğeri ile çekişmesi olmasın. Bunu yapmak devletin devamlılığı için gereklidir. Kün Han bu teklifi uygun bulur. Irkıl Hoca’ya söylediklerinin yerine getirmesi için emreder.

Irkıl Hoca, Oğuz Han daha hayattayken bir yarısı Boz Ok diğer yarısı Üç Ok olan oğullarının, 24 evladının her birine bir lakap verir. Yine her birine, bunlardan kime ait olduğunu belirtmek üzere birer damga tespit eder. Böylece 24 Oğuz Boyu ayrı damgalara sahip olurlar.

Kün Han, Irkıl Hoca’ya 24 Oğuz Boyu’na lakap ve hayvanlara vurmak için damga verirken, ongun (kuş) ve ülüş (hayvandan yenilecek pay) vermesini de söylemiştir.

Oğuz Boyunun damgaları hakkında bilgi veren başlıca beş kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Oğuzların hakimiyet alanında çıkış devresine en yakın olan Kaşgarlı Mahmud'un XI. Yüzyılın ikinci yarısında yazdığı Divanu Lugati't-Türk adlı eserdir. İkincisi, XIV. Yüzyılın başında İlhanlı Sarayı Baş veziri Reşideddin Fazlullah El-Hemedani'nin kaleme aldığı Cami'üt-Tevarih'tir. Üçüncüsü, XV.yüzyılın başında ve Sultan II. Murad devrinde yazıldığı anlaşılan Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknamesidir. Dördüncüsü, Seyyid Lokman'ın yazıp Mehmet B. Sinan Bosnavi'nin kopya ettiği Hünername'dir. Beşincisi ise, Hive Han'ı Ebul-Gazi Bahadır Han'ın XVII. Yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı Şecere-i Terakime'dir (Tezcan 1990, 246).

Neriman Görgünay'ın "Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri" kitabındaki Yazıcıoğlu, Reşideddin ve Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz Boyu Damgalarını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. 24 Oğuz Boyu Damgası

OĞUZ BOYLARI DAMGALARI				
	BOYUN ADI	YAZICI-OĞLU'na göre	REŞİD UD DİNİ'ye göre	KASHGARLI'ya göre
BOZ-OK KAVİMLERİ (SAĞ KOL)	KAYI	111	111	111
	BAYAT	↑	↑	111
	ALKA-EVLİ	111		111
	KARA-EVLÜ	111	111	111
	YAZIR	X	Y	111
	DÖGER	111	X	111
	DODURÇA	111	111	111
	YAPARLI	111	111	111
	AVŞAR	X	111	111
	KIZIK	111	X	111
	BEGDİLİ	111	111	111
	KARKIN	111	111	111
ÜÇ-OK KAVİMLERİ (SOL KOL)	BAYINDUR	111	111	111
	BİÇENE	111	111	111
	ÇAVINDIR	111	111	111
	ÇEBNİ	111	111	111
	SALUR	111	111	111
	EYMÜR	111	111	111
	ALAYUNDLU	111	111	111
	ÜREGİR	111	111	111
	İĞDİR	111	111	111
	BÜĞDÜZ	111	111	111
	YIVA	111	111	111
	KINIK	111	111	111

(Görgünay 2002, 9)

1.8 Oğuz Boyu Damgalarının İncelenmesi

Faruk Sümer'in Oğuzlar kitabındaki; Kaşgarlı Mahmud, Reşideddin ve Yazıcıoğlu'nun listelerine baktığımız zaman bazı farklılıklar görülmektedir. Kaşgarlıdaki listede 22 boy adı olup, Kızık ve Kargın boylarının adı görülmemektedir. Çarukluğ boyu diğerlerinde Yaparlı olarak görülmektedir ve Kaşgarlı'nın listesinde Çarukluğ'un damgası yoktur. Diğer listelerde 24 boy adı ve hepsinin damgaları, ongunları bulunur. Sıralamada da farklılık vardır. Reşideddin ve Yazıcıoğlu'nun listesinde en başta olan Kayı boyu Kaşgarlıda ikinci sıradadır. Kaşgarlı'nın listesinde ilk sırada Kınık Boyu bulunur. Boyların damga şekillerinde de farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bu hususta Faruk Sümer "Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları" kitabında, Türk toplumunun sadece bir Türk boyu olmadığını, boyları meydana getiren, soylar, cemaatler ve ailelerin bu farklı damgaları kullanmış olabileceklerini belirtmiştir.

Damgaları incelerken, bazı araştırmacıların Oğuz boyu damgalarının aslında, tümünün ok ve yay biçiminde olabileceği düşüncesini belirttiklerini gördük. Şekillere baktığımızda da önemli bir kısmının "ok" ve "yay" olduğu görülmektedir. O halde Oğuz Damgalarını oluşturan en temel işaret "ok" ve "yay" diyebiliriz.

Şimdi bu 24 boyun damgalarını inceleyelim

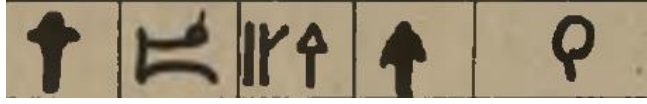
Oğuz Boyunun damgaları hakkında bilgi veren başlıca beş kaynak bulunduğunu belirtmiştik. Aşağıdaki görsellerde her boy için beş farklı şekil bulunmaktadır. Bunların kaynak sırası soldan sağa doğru şu şekildedir. Yazıcıoğlu "Selçukname", Reşidüddin "Cami'üt -Tevarih", Kaşgarlı "Divanu Lugati't-Türk", Seyyid Lokman "Hünername", Ebul Gazi "Şecere-i Terakime.

1- Kayı Damgası: Sağlam, dayanıklı, anlamındadır. Ongunu şahindir.

Şekil 31. Kayı Damgası (Gülensoy 1989, 62)

2- Bayat Damgası: Mutlu, yiyeceği bol, nimetli, devletli anlamındadır. Ongunu şahindir.

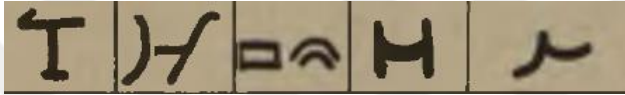
Şekil 32. Bayat Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 3- Alkaevli Damgası: Nereye varsa başarı gösterir anlamındadır. Ongunu şahindir.

Şekil 33. Alkaevli Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 4- Kara Evlu Damgası: Kara otağlı, evleri kara anlamındadır. Ongunu şahindir.

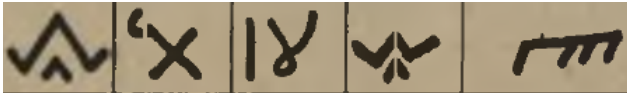
Şekil 34. Kara Evlu Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 5- Yazır Damgası: Çok ülkeye sahip, çok vilayeti olan anlamındadır. Ongunu kartaldır.

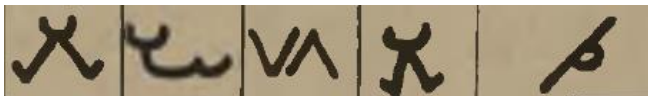
Şekil 35. Yazır Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 6- Döğer Damgası: Dürüp toplar anlamındadır. Ongunu kartaldır.

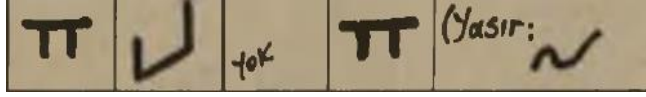
Şekil 36. Döğer Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 7- Dodurga Damgası: Ülke almak ve yönetmek, mülk tutmak anlamındadır. Ongunu kartaldır.

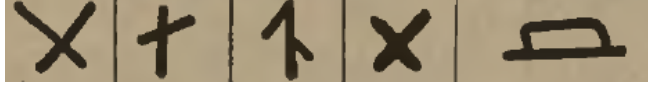
Şekil 37. Dodurga Damgası (Gülensoy 1989, 62)

- 8- Yaparlı Damgası: Listelerde anlamı yazmamaktadır, fakat Tuncer Gülensoy kitabında, “neye değerse yakar” anlamında olduğunu yazmıştır. Ongunu kartaldır.

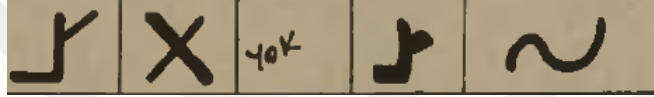
Şekil 38. Yaparlı Damgası (Gülensoy 1989, 62)

9- Avşar Damgası: Çevik ve ava hevesli anlamındadır. Ongunu tavşancıldır.

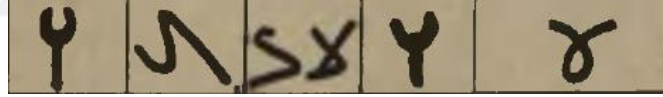
Şekil 39. Avşar Damgası (Gülensoy 1989, 62)

10- Kızık Damgası: Güçlü, kuvvetli, düzene sokmada ciddi anlamındadır. Ongunu tavşancıldır.

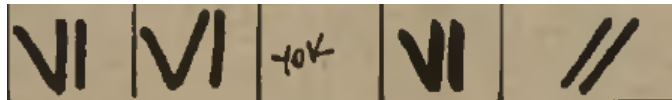
Şekil 40. Kızık Damgası (Gülensoy 1989, 62)

11- Begdili Damgası: Uluların, beylerin sözü gibi değerli anlamındadır. Ongunu, tavşancıldır.

Şekil 41. Begdili Damgası (Gülensoy 1989, 62)

12- Karkın Damgası: Çok ve doyurucu aş anlamındadır. Ongunu, tavşancıldır.

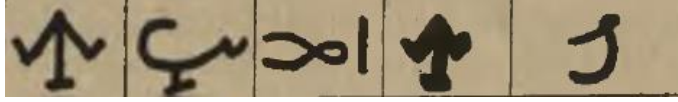
Şekil 42. Karkın Damgası (Gülensoy 1989, 62)

13- Bayındır Damgası: Daima yiyeceklerle dolu olan yer anlamındadır. Ongunu, sunkurdur.

Şekil 43. Bayındır Damgası (Gülensoy 1989, 63)

14- Beçene Damgası: İyi çalışır anlamındadır. Ongunu, sunkurdur.

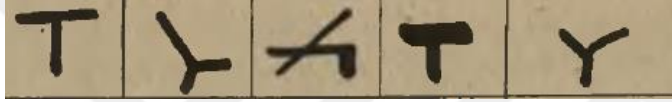
Şekil 44. Beçene Damgası (Gülensoy 1989, 63)

15- Çavuldur Damgası: Şerefli, namuslu ve ünü yaygın anlamındadır. Ongunu, sunkurdur.

Şekil 45. Çavuldur Damgası (Gülensoy 1989, 63)

16- Çepni Damgası: Düşmanı nerede görse savaşır anlamındadır. Ongunu, sunkurdur.

Şekil 46. Çepni Damgası (Gülensoy 1989, 63)

17- Salur Damgası: Vardığı yerde kılıç ve çomağıyla iş görür anlamındadır. Ongunu, uc kuştur.

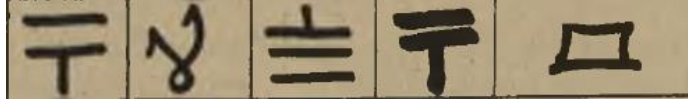
Şekil 47. Salur Damgası (Gülensoy 1989, 63)

18- Eymür Damgası: Son derece iyi ve zengin anlamındadır. Ongunu, uc kuştur.

Şekil 48. Eymür Damgası (Gülensoy 1989, 63)

19- Alayundlu Damgası: Alaca atlı ve hayvanları iyi anlamındadır. Ongunu, uc kuştur.

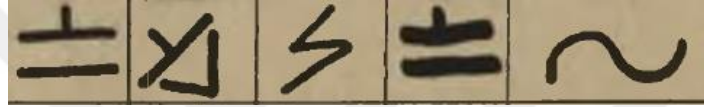
Şekil 49. Alayundlu Damgası (Gülensoy 1989, 63)

20- Üregir Damgası: Daima iyi ve düzen kurucu anlamındadır. Ongunu, uc kuştur.

Şekil 50. Üregir Damgası (Gülensoy 1989, 63)

21- İğdir Damgası: İyilik, ululuk ve yiğitlik anlamındadır. Ongunu, çakırdır.

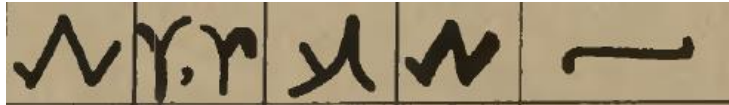
Şekil 51. İğdir Damgası (Gülensoy 1989, 63)

22- Büğdüz Damgası: Herkese tevazu gösterir ve hizmet eder anlamındadır. Ongunu, çakırdır.

Şekil 52. Büğdüz Damgası (Gülensoy 1989, 63)

23- Yıva Damgası: Mertebesi herkesten üstün anlamındadır. Ongunu, çakırdır.

Şekil 53. Yıva Damgası (Gülensoy 1989, 63)

24- Kınık Damgası: Her yerde muhteremdir anlamındadır. Ongunu çakırdır.

Şekil 54. Kınık Damgası (Gülensoy 1989, 63)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANAT OBJESİ OLARAK DAMGALAR

1. SANAT VE DAMGALAR

Arkeolojik araştırmalar, dinsel betimlemelerin 40-50 bin yıldan beri var olduğunu kanıtlamaktadır. Avlanmanın da etkisiyle hayvanlara bir takım olağanüstü nitelikler yüklemişlerdir. Bu dini betimlemelere, çeşitli yontular, kaya üstü çizimleri ve mağara resimleri ile başladıkları görülmektedir. İnsanlar, somut olarak gördüklerinden yola çıkarak ulaştığı soyutlamaları da, kayalara, madeni araç gereçlere, kilimlere, çuhalara, çadırlara, halı ve kilimlere yerleştirerek o zamanın sanat eserlerini ortaya çıkarmışlardır. M.Ö 10.000 ila 7.000'e işaretlenebilen bu inanç ve değişim süreci Gök-Tanrı inancı olan İslam öncesi Türkler, astral simgeleri de bu tip eserlerle günümüze taşımıştır (Yılmaz 2019, 7).

Şekil 55. Lascaux Mağarası (Lascaux Cave-Grotte de Lascaux, 2021)

Erken dönem Türk Süsleme Sanatının temel öğeleri M.Ö 3 binlerin sonuna doğru oluşmaya başlamıştır, Türk topluluklarının zamanla gelişen; gök, yer, su, inanç ve kozmolojisinin de temelleri bu dönemlerde atılmıştır. Özellikle mezar taşları, kaya resimleri, madeni eşyalar ve dokumalar en önemli buluntulardır (Alp 2009, 23).

Şekil 56. M.Ö. V. yüzyıl Pazırık Halısı (Ötiken Ormanından Ayrılmayın
(Bilge Kağan, 2021)

Geleneksel Türk Sanatlarında, mezar taşları, seramik, halı ve kilimlerdeki simgesel motiflerin birer sanat yapıtı olmasının yanında, kültürel hayatımızın ve sosyal tarihimizin somut delilleri olarak varlığını sürdürmektedir. Simgesel motifler, bir bütünün çeşitli parçalarını ifade eder. Bunlar; tarihi bir bilinç altında, ancak çeşitli alan ve zamanlarda oluşmuş bir düşüncenin ürünüdür (Haklı 2018, 64).

Şekil 57. At Desenli Su Testisi M.Ö (775) Anadolu Medeniyetler Müzesi
(Adıbelli 2015, 47)

Sanat insanın düşünce biçiminin yansıması, bir duygunun, bir düşüncenin, sosyo-kültürel yaşamın çeşitli sembollerle anlatılmasıdır. Bu yüzden sanat eserleri, sosyo-kültürel tarihin çözülmesinde birer belge niteliği taşımaktadırlar. Sanat eserlerini tarihi bağlamda ele almadığımız takdirde, onların ve taşıdıkları damgaların neler ifade ettiklerini yeterince anlamamış oluruz. Sanat eserleri sosyo-kültürel bir ortamda oluştuğuna göre, o sanat eserini yapan kişi de düşüncelerini eserlerine yansıtmıştır. Özellikle mezar taşlarını, geleneksel halı ve kilimleri incelerken sosyo-kültürel tarihi yapıyı göz ardı ederek değerlendiren bir görüş, eksik olmaya mahkumdur. Çünkü o eserlerdeki her damga, ölen kişi ya da halı-kilim dokuyanın inancını, sosyal grubunun düşünce dünyasını, statüsü gibi sosyal değerleri ifade eden etnografik malzemelerdir. Bazı mezar taşlarındaki damgalar bize; mezar sahibinin yaşı, kahramanlıkları, bağlı bulunduğu boy, dini inanç, eğitim, öğretim vs. gibi değerleri dile getiren kitapçık gibidirler. Ayrıca sanat eserlerindeki motifler, “biçim yapısındaki çağrışımlarla kendi sembolliğini, üstünde yer aldığı nesneye eklemek, ona manevi derinlik vermek ve öz kazandırmak, başka bir deyimle o eşyayı kimlikli kılmaktır” (Mülayim 1998, 219). Mesela, Kazakistan’daki koçbaşı damgaları; cesur, yiğit olmayan birine konmamaktadır. Halı- kilim damgalarında da öyledir. Hangi halı ya da kilimin çeyiz için evlenecek kızlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kullanılan renklerde onu dokuyanın, dul ya da yaşlı olduğu hakkında bilgiler verir (Aksoy 2007, 105).

Sanat eserlerindeki damgalar, toplumsal bir grubun soyut dilidir ifadesini kullanabiliriz. Sembollerle ifade edilen gelenek, bugün ile dün arasında tarihi bağlar kuran belgelerdir (Aksoy 2007, 105).

1.1 Damgaların Estetik ve Plastik Açıdan İncelenmesi

Araştırmacılar, Eski Türk Damgalarının sembolik bir dil olduğunu vurgulamış, her sembol gibi damgaların da ilk çıkış noktasının reel dünyanın sayısız görüntülerinin yansıması olduğunu öne sürmüşlerdir. Damgalar, soyut-sembolik anlatım diline sahip olup, olayları, hayvanları, kişileri ve hayal ürünü varlıkları birer simge olarak anlatmaktadırlar.

Damgalar, soyutta somutu ifade edebilme niteliğine sahiptir. Çünkü damgaların anlatım dilinde, nesneler dış görüntüsünden arınarak birer plastik unsura dönüşürler. Bu açıdan damga dili ile plastik sanatların alfabe biçimleri arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır (Temizel 2007, 26).

Damgaları estetik kavramlar ve sınırlılıklar içerisinde incelediğimiz zaman, beğeni yargısı sanat eseri ve bunu doğuran kreatif girişimin üstüne derin bir düşünüş şekli olarak anlaşılmaktadır. Eflatun'un dediği gibi "Yaratmak bazı akli kaideler uyarınca meseleyi çözmek demektir." Bir dairenin kırk ayrı biçimde yorumlanması, Türk insanının estetik düşünceye verdiği önemi anlatmaktadır (Gülensoy 1994, 13).

Elimizde bulunan verilere dayanarak, damgaların yalnızca çizgilerle oluşturulan grafiksel unsur olarak algılayabiliriz. Damgaların temel plastik elemanlardan; nokta, virgül ve basit üç ana şeklin, üçgen, kare, daire gibi çeşitli kompozisyonlarından üretildiğini söyleyebiliriz. Damgalar; derinlikten, hacim ve renkten arındırılmış, iki boyutlu sadece geometrik-soyut plastik öğeye dönüşmüş simgelerdir. Dış gerçeklikten tamamen kopmasa da damgalar genelde, soyutlanmış nesne ve olayın aslına inmiş işaretlerdir. Bunun yanında sadelik, aza indirgeme, tanımlayıcı ve vurgulayıcı anlatım gücü, doğa ötesi çağrışımcılık gibi estetik değerlerin ağırlık kazandığını ifade edebiliriz (Enveroğlu 2005, 29).

Eski dönemlerden itibaren mağara ve kaya yüzeylerinde görülen damgalar, kimi zaman boyayla, kimi zaman sivri uçlu aletle çizilmek suretiyle, kimi zamanda negatif bir görüntü oluşturacak şekilde oyularak yapıldıkları bilinmektedir. Ayrıca bu figürlerin oyularak kabartma haline dönüşmüş olanları da vardır. Damgalardaki hayvanların konturları dik kesim, eğik kesim veya nokta vuruşu ile yapılabildiği gözlemlenmiştir. Renkler ise kayanın iç ve dış katmanları arasındaki farklı renk tonlarından yararlanılarak doğal bir yöntemle verilmiş olduğu bilinmektedir (Çoruhlu 2011, 159-161).

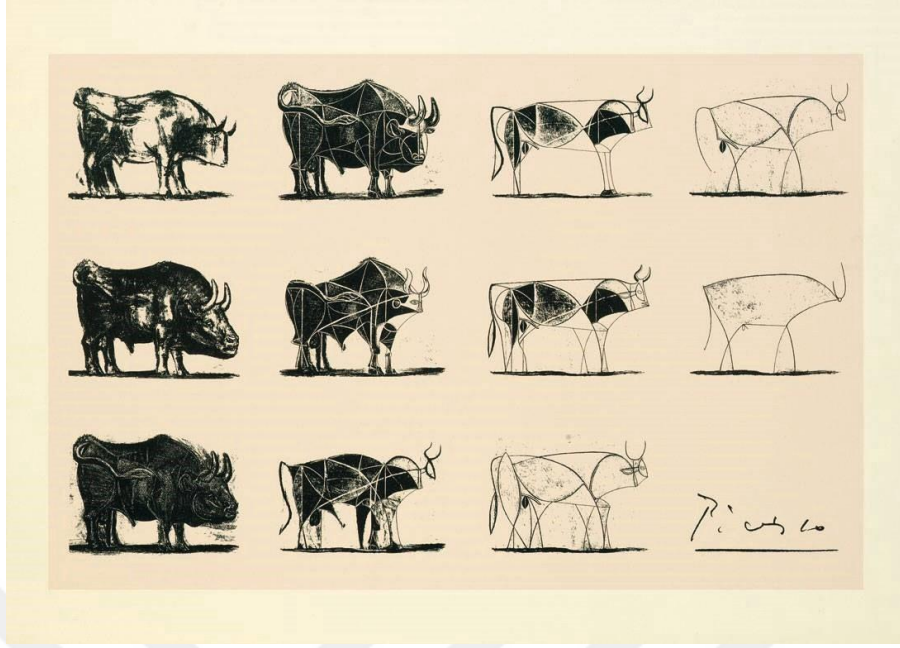
Türk damgalarının içerisinde anlamları belli olmayan soyut simgelerin yanında, güneş, ay, yıldız, hayat ağacı, sembolleri, boğa, geyik, dağ keçisi, at, alıcı kuşlar, koyun, yılan vb. Eski Türkler tarafından kutsal sayılan hayvan motifleri de karşımıza çıkmaktadır (Gülensoy 1989, 20).

Şekil 58. Sekiz Dilimli Güneş Tekerleği ve Dört Yön Sembolizmi ile Alakalı Kutup Yıldızı. Türklerin Tengri Damgasını Gösteren Kaya Resmi
(Yılmaz 2019, 47)

Türk damgalarının üsluplarında ise teknik ve estetik açıdan bakıldığında, Proto-Türk ve Hun devirlerinden Göktürk devrinin sonuna kadar fazla bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Genellikle av kültürü ve sembolizmi görülmektedir. Süvariler, at tasvirleri, geyik, kurt, dağ keçisi gibi mitolojik ve sembolik anlamlara sahip hayvanlar, gündelik hayat ve dini inanışları gösteren sahneler, damgalar ve yazı benzeri işaretler görülmektedir. Bunun dışında dört ana yön işaretleri, daire, dikdörtgen ve güneş tasvirleri de görülmektedir. Bazı yerlerde de savaş sahnelerinin ve hayvan mücadele sahnelerinin prototiplerine yer verilmiştir (Çoruhlu 2011, 159-161).

Türk tarihinde önemli bir yeri olan damgalar, felsefe tarihimizde mihenk taşı oluşturmaktadır. Bazen soyut kavramlarla, bazen somut nesnelerle bazen de sosyal ve dini içeriklerle bağlantılıdır. Picasso'nun Öküz Metamorfozları eserini günümüzden bir örnek olarak verebiliriz. Bu eserde insanlık tarihinin otuz bin yıllık düşüncesinin maddeye yani simgeye, sembole ve damgaya ulaşma hikayesini bizlere özetlemektedir (Haklı 2018, 66-67).

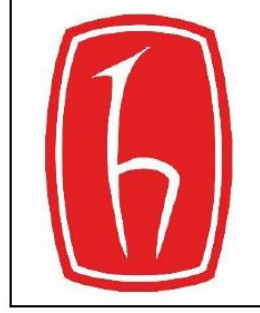
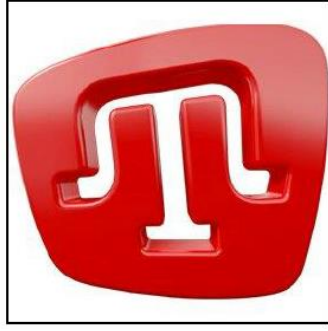
Şekil 59. Pablo Picasso Öküz Metamorfozları

(What can Pablo Picasso teach us about Product Strategy, 2021)

1.2 Motiflere Dönüşen Türk Damgaları

Bağımsızlık, mülkiyet, aidiyet unsuru olan ve hemen hemen insanlık tarihi ile yaşıt olan Tamga-Damga Türk kültürünün elzem uygulamalarındandır. Türk Tarihinin erken dönemlerinden itibaren boy-soy birliği, millet mensubiyeti ve kutsallığı ifade eden Tamgalar-Damgalar, hemen her türlü malzemeyle karşımıza çıkmaktadır. Fakat zaman içerisinde, bazıları harflere dönüşerek yazıya geçmiş, bazıları ise geometrik süslemeleri oluşturan kompozisyonlar içinde asıl manasından kısmen uzaklaşarak kompozisyonun bir elemanına dönüşmüştür (Duran 2019, 679).

Simgesel anlatımın en eski şeklinin damgalar olduğunu düşünüldüğünde, bugün yerini amblem, logo, marka gibi belirtici işaretlere bırakmıştır. Bugün bazı sanat çalışmalarına baktığımız zaman, bize damga ya da sembolü anımsatan lekesele görüntüler karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz ve Bahattin Ceylan 2019, 163).

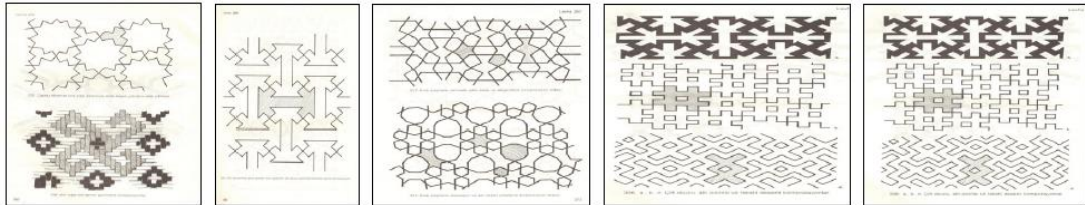

Şekil 60. ATR, Kırım -Tatar TV. Logosu (sol resim) (Yılmaz ve Bahattin Ceylan 2019, 163)

Şekil 61. Hacettepe Üniv. Logosu (sağ resim) (Yılmaz ve Bahattin Ceylan 2019, 163)

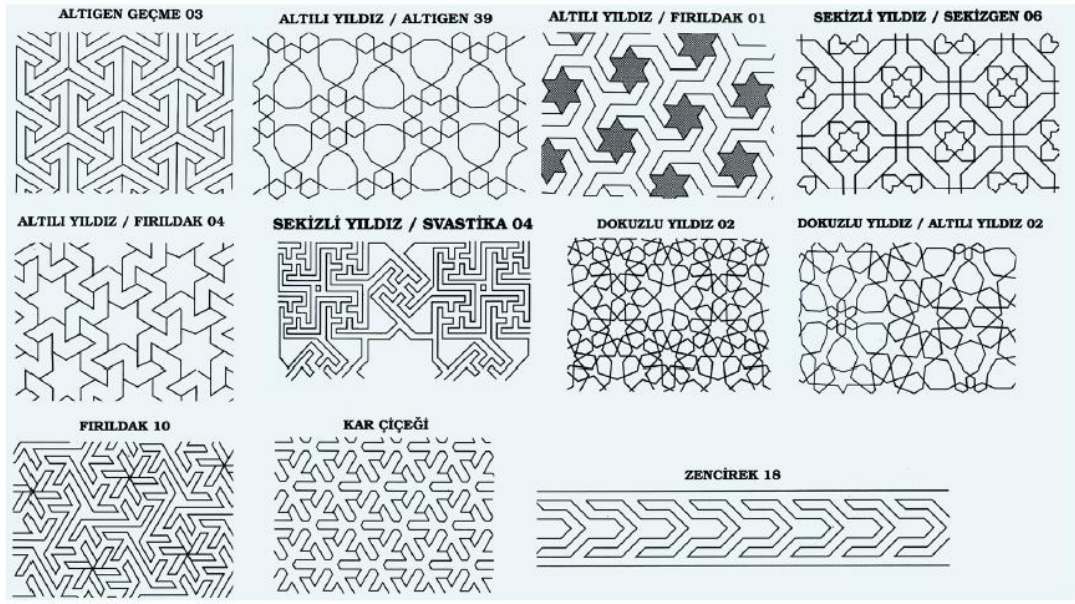
Remzi Duran Akdeniz Sanat Dergisinde; Motiflere Dönüştürmüş Türk Damgaları-Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış başlıklı makalesinde, günümüzde özellikle mimari süslemede kullanılan motif ve kompozisyonlardaki geometrik düzenlemeleri daha dikkatli incelememizi, çünkü geçmişin aidiyet-sahiplik sembolü olan damgaları, genel kompozisyon içinde fark etmenin oldukça güç olduğunu, geometrik kompozisyon içinde belli bir düzen ve ahenk içinde kendini ayıran unsurları okuyabilmenin önemini vurgulamıştır. Bunun için de Türk Boylarının damgalarını çok yakından tanımamız gerektiğini belirtmiştir.

Damgalar zaman içerisinde gerçek anlamlarından uzaklaşarak, genel bir düzen içerisinde sadece görsel olarak hoş görünen biçimler haline dönüşmeye başlamışlardır. Tek bir işaret olarak damga anlamlı bir nakış, çoğaltılarak kendi etrafında artan sayı ile, ya da kırılıp kıvrılmalarla ve yahut birleşmelerle farklı şekillere dönüşmüşlerdir (Duran 2019, 685).

Geometrik süsleme tanımlaması yapılan ancak damga özellikleri taşıdığını düşündüğümüz yukarıdaki örnekler S. Mülayim'in "Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler" adlı eserinden (Mülayim, 1982) alınmıştır.

Şekil 62. Geometrik Şekiller (Duran 2019, 686)

Şekil 63. Damga Özellikleri Taşıdığı Düşünülen Geometrik Şekiller

(Duran 2019, 686)

Türklerde damgaların ve sembolik işaretlerin, onların tarih sahnesine çıktıkları ilk günden beri kullandıklarını araştırmalarımız doğrultusunda ifade etmiştik. Yine damgaların kaya üstü ve mağara çizimlerinden başlayarak günümüze kadar, mezar taşları, halı-kilim, mimari vb. gibi birçok yerde kullanıldıklarını belirtmiştik. Diğer Türk Boylarında olduğu gibi Oğuz Boyları da atalarından miras kalan damgaları kullanmaya devam etmişler, bazen de bu damgalara eklemeler yaparak estetik açıdan geliştirmişlerdir. Damgalar bu şekilde folklorik özellikler kazanarak yaşamaya devam etmiştir. Bu damgalardan bazılarının kullanıldıkları alan başlığı altında örnekleri verilmiştir.

1.2.1 Mezar Taşlarında Kullanılan Örnekleri

Kültürleri çok yönlü kuşatan bir olgu olan ölümün, çaresizliğinin farkına varan toplumlar, kültürleriyle ve dinin inançlarıyla ona karşı davranışlar geliştirmişlerdir. Zaman içinde bu davranışlar, uygulama halini almış ve toplumların vazgeçemediği gelenekleri olmuştur.

Dünyadaki tüm toplumlar ele alındığında, Türkler'in farklı coğrafyalara yayılmış olmalarına rağmen, yüzlerce yıl yaşadıkları göçebe hayatın etkisiyle, kültürlerindeki dirençle, ölüm hadisesine yönelik, mezar taşı, mezar biçimi ve damgalar gibi çeşitli gelenekleri uyguladıkları görülmektedir. Türk Toplulukları içinde Yörük Türkmenleri bu gelenekleri en çok uygulayanlardır. Eski Türk sosyal yaşantısını sürdüren Türkmenler, mevcut kültür donanımlarıyla adeta İslamiyet öncesi dönemden günümüze ulaşmışlardır (Eroğlu 2017, 1).

İslamiyet öncesi Türk Kültürü'nde mezar yapıları çok çeşitlidir. Kurgan tipi mezarlar, bark tipi mezarlar, ağaç lahit mezar, gök direkli mezar, obo mezar gibi. Mezar taşları form olarak da da; kılıç formlu mezar taşları, balbal formlu mezar taşları, bediz ve soyut insan formlu mezar taşları, ongunlu- baş tahtalı gibi çok çeşitlidir.

Moğolistan Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Öngöt Mezar Külliyesi, Türklere ait anıt mezar külliyelerinden biridir. Buradaki eserlerin neredeyse tamamında, ait olduğu boyu, aileyi gösteren damgalar bulunmaktadır (Mert 2008, 7).

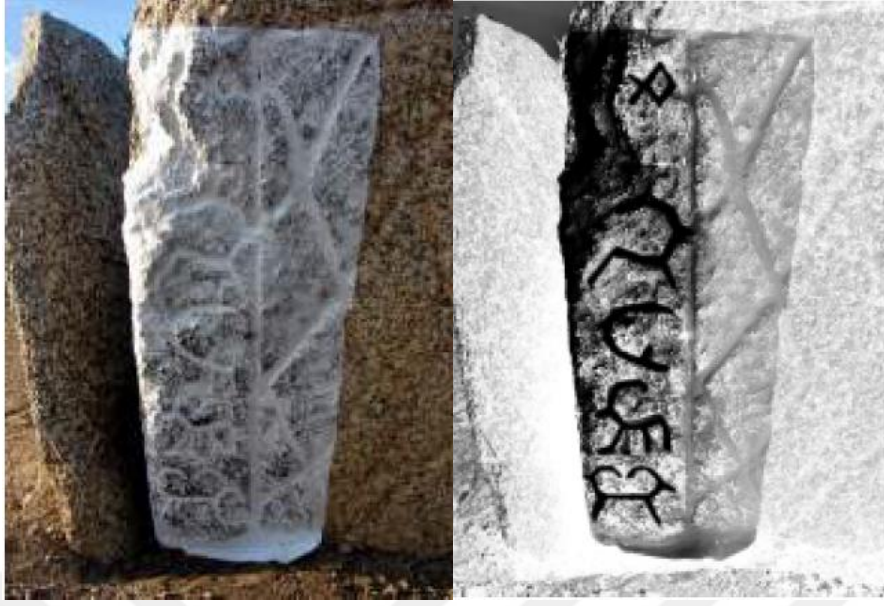
Şekil 64. Üzerinde Türk Kültür ve Uygarlığına Ait Damgalar Bulunan Sunak Masasının Doğu Cephesi (Mert 2008, 7)

**Şekil 65. Doğuya Bakan Taşın Sağ Tarafında Bulunan Damgaların
Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü (Mert 2008, 7)**

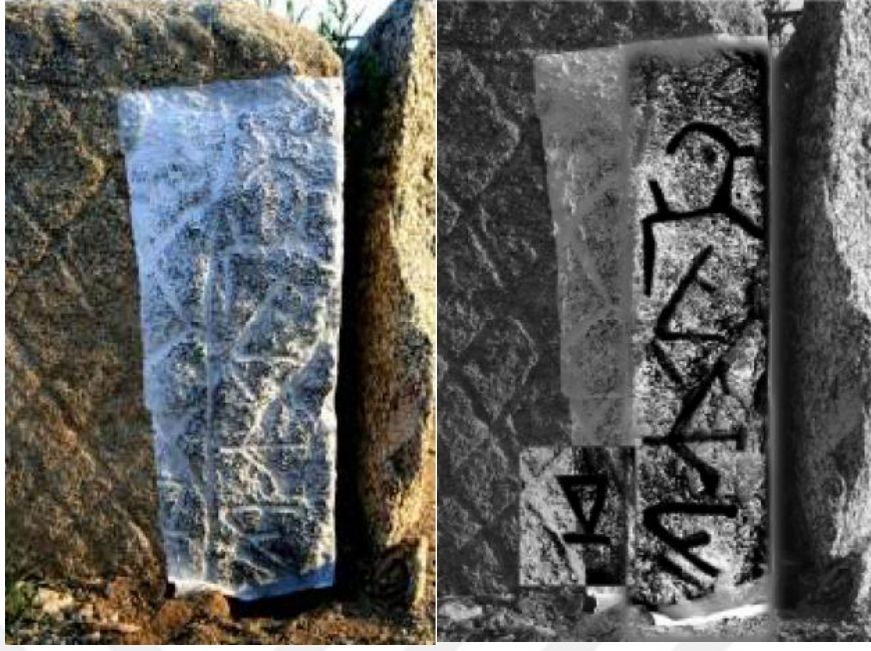
Şekil 66. Mezarın Güney Cephesi (Mert 2008, 9)

**Şekil 67. Güneye Bakan Taşın Sol Tarafında Bulunan Damgaların
Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü (Mert 2008, 10)**

Şekil 68. Mezarın Kuzey Cephesi (Mert 2008, 10)

**Şekil 69. Kuzeye Bakan Taşın Sağ Tarafında Bulunan Damgaların
Estampajlı ve Filtrelenmiş Görüntüsü (Mert 2008, 11)**

**Şekil 70. Öngöt Mezar Külliyesinde Üzerinde Damga Bulunan Koç
Heykeli (Mert 2008, 11)**

Türk Damgalarının tarihsel durumuyla alakalı en önemli belgelerin başında Divanu Lugati't-Türk yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un bu kaynaktaki bahsettiği Oğuz Boyları ile ilgili bilgileri doğrulayan önemli bir maddi kaynak, Moğolistan'ın Şiveet Ulaan Dağı yamacında Şiveet Ulaan Külliyesinde Köktürk Kağanı Kutluğ İltiş Kağan (682-691) yıllarına ait olduğu kabul edilen anıtta; Köktürk Kağanlığı dönemindeki, Aşina, Aşida, Buğu, Basmıl, Hazar, Karluk, Ediz, Kay, Kırgız, Kitan, Kun, Oğuz (Bayundur, Eymür, İğdir, Yazır, Sır (Kıpçak) ve Tarduş, Tongra Türgeş, Uygur, Yağlakar gibi kalabalık Türk boylarının anıt üzerinde yaklaşık 50 adet damgaları bulunmaktadır. Bu anıtta Oğuz boyuna ait beş damga yer almaktadır (Duran ve Aslan 2019, 110).

Şekil 71. Şiveet Ulaan (İltiş Kağan) Mezar Külliyesinden Çıkarılan Damgalı Anıt (Duran 2019, 110)

Eski Türk Damgaları ve Oğuz Boyu Damgaları olan mezar taşı örnekleri;

Şekil 72. Çepni Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 149)

Şekil 73. Dört Yön Damgalı Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 172)

Şekil 74. Begdili Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 146)

Şekil 75. Salur Damgalı Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 151)

Şekil 76. Ay-Yıldız Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 164)

Şekil 77. İnsan Figürü Çizimi Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 180)

Şekil 78. Hayat Ağacı Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 174)

Şekil 79. Güneş Damgalı Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 160)

Şekil 80. Avşar Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 144)

Şekil 81. Karaevli Damgalı Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 140)

Şekil 82. Dodurga Damgalı Mezar Taşı (sol resim) (Eroğlu 2017, 141)

Şekil 83. İğdir Damgalı Mezar Taşı (sağ resim) (Eroğlu 2017, 154)

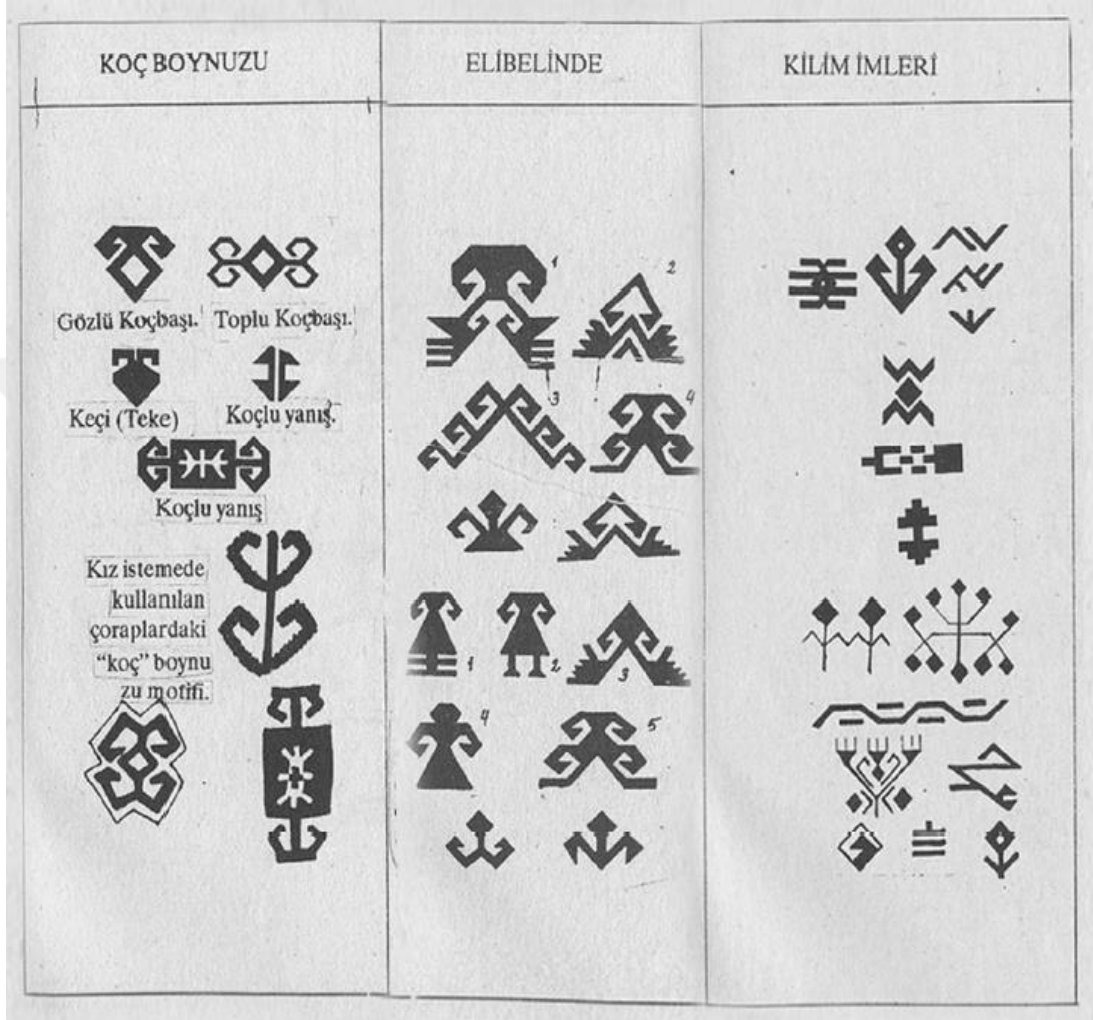
1.2.2 Halı ve Kilimlerde Kullanılan Örnekleri

Damgaların atların sağrılarına vurma geleneği Anadolu’da yakın zamana kadar devam ettiği bilinmektedir. Bu damga ve Göktürk harfine benzer yanlışlar (motif) halı ve kilimlerde de kullanılmıştır.

“Türkiye’de halı, kilim konusunda yazılan eserlerde, damga kavramı yerine sembol, özellikle de motif kavramı kullanılmıştır” (Aksoy 2011, 72).

Neriman Görgünay, “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri” kitabında, yaptığı araştırmalarla ilgili şu bilgileri vermektedir. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde halı, kilim, zili, sumak, cecim, peşkir gibi dokumalarda, Türkmenistan’dan Teke, Yomud, Çavdur ve Salur Türkmenleri ile Özbekistan ve Karakalpaklar’ın halılarında Azarbaycan, Tebriz ve Moldovya halı ve kilimlerinde Eski Türk Damgaları ile Göktürk / Yenisey ve Orhun harflerine benzeyen yanlışların (motiflerin) işlendiği görülmüş ve tespit edilmiştir. Güney Sibir’de bulunan ve Karasuk Devri (M.Ö. 1200-800)’ne atfedilen şeklinde damga ile, Kayı Boyu damgasının ortasındaki şekil (yanış-motif) çeşitli devirlerde Hazar Türkleri’nin mezar taşlarında, Kırım Hanları paraları, Selçuklu sikkesi, Altınordu Rakip Hanları paralarında, Osmanlı Padişahı II. Murat’ın sikkesinde ve giderek dokumalarda ve mimari eserlerde kullanılmıştır. Araştırmalarda Ok-Yay/Yaba yanlışları yanı sıra, Oğuz Damgalarından Kızık , Karaevlü , Çepni , Yazır boylarının damgalarının benzerlerinin dokumalarda işlendiği görülmüş, fotoğraflarla tespit edilmiştir. Neriman Görgünay yine araştırmalarında, Yenisey ve Orhun alfabesinden Z sesi veren , L sesi veren , Ç sesi veren , T sesi veren , iç sesi veren , B sesi veren ve , K sesi veren ve , R sesi veren , harfleri benzerlerinin uzun yıllardan beri dokumalarımızda işlenmiş ve günümüze kadar gelebilmiş olduğunun tespit edildiğini belirtmiştir.

Ev eşyalarının, dokumaların üzerine dokunan, dikilen ya da boya ile yapılan işaretlere Anadolu’da “im” denilmiştir. Bu imler de bazı köy ve kasabalarda “yanış”, “motif”, “nakış” anlamında kullanılmaktadır (Görgünay 2002, 2).

Şekil 84. Anadolu’da Bazı İm’lerin Kullanımı (Haklı 2018, 58)

Türkmen kilim imlerinden birçoğunun Orhun Abidelerindeki damgalar ve Divanu Lugati’t-Türk deki Oğuz Boyu Damgalarıyla büyük benzerlik görüldüğü tespit edilmiştir (Gülensoy 1989, 110).

Karasuk Devri'ne (M.Ö. 1200-800) atfedilen damga.	W
Hazar Türkleri'nden kalan Kabirtaşları ve 832 yılında yapılmış Hazar Kalesi Sarkel'in inşaatında kullanılan Türk Tuğlaları üzerinde,	W W
Kırım Hanları paralarında ve kabirtaşlarında,	W W W W
Selçuklu sikkesinde,	W W
Altınordu Rakip Hanları'nda Mehmed Bulak Han (H. 771-782 / 1369-1380)'ın H. 774/1372 tarihli parasında,	W
Küçük Mehmed Han (H. 827-884 / 1424-1445)'ın parasında	W
Seyyid Ahmed Han (H. 835-869/1432-1465)'ın, Hermitaj Müzesi Kataloğu'nda (s. 860'ta tanıtılan) parasında,	W W
Osmanlı, Sülâlesini çıkaran Oğuzlar'ın Kayı boyu damgasında, ayrıca Osmanlı Padişahı II. Murad (1421-1444)'ın sikkesinde,	W W
ve sürüp gelen bu şekli ile, dokuma ve mimari eserlerimizde kullanılmıştır.	W W

Şekil 85. Yaba Motifleri (Görgünay 2002, 7)

Damga ve Göktürk harflerine benzer yanışların, halı ve kilimlerdeki örnekleri

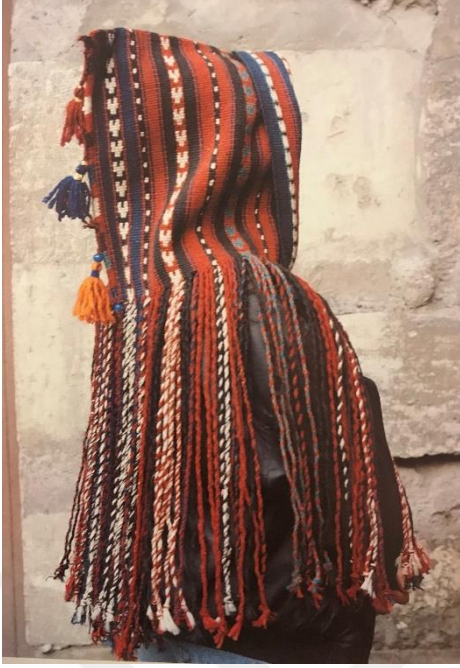
Şekil 86. Türkmen Halı Deve Örtüsü. Hayat Ağacı, Gövdesi Bordürleri Yaba/Ok-Yay Yanışları ile Süslenmiş Tzareva (Görgünay 2002, 20)

Şekil 87. Orhun Alfabesinden Υ ve Λ Harfleri Benzeri Yanışlı Zili (Görgünay 2002, 64)

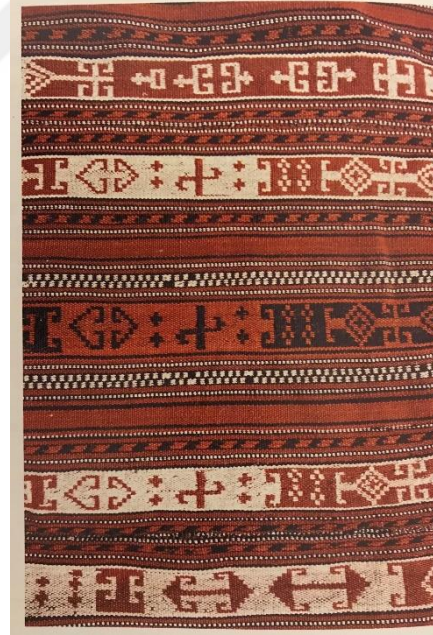

Şekil 88. Yaba Yanışları ile Süslü, Nakışlı Kilim (Görgünay 2002, 27)

Şekil 89. Yaba Yanışı İşli, Dokuma Başlık (sol resim) (Görgünay 2002, 14)

Şekil 90. ⚡ Benzeri Yanışların İşlendiği Seccade (Görgünay 2002, 75)

Şekil 91. Orhun Alfabetesinde B Sesi Veren ⚡ Harfi ile D Sesi Veren

X Kızık Damgası Benzeri Yanışlı Cecim (sol resim) (Görgünay 2002, 71)

Şekil 92. Orhun Yenisey Alfabetesinde Z Sesi Veren ⚡ Harfli Cecim (sağ resim) (Görgünay 2002, 62)

Anadolu Kilimleri motif yönünden çok zengindir. Bu motifler yörelere göre farklı adlarla tanınması ve kompozisyonların değişik şekillerde yorumlanması kilimlere farklı bir anlama katmaktadır. Araştırmış olduğumuz kaynaklardaki bilgilere göre; “Koç Boynuzu” motifi; farklı yerlerde ve farklı şekillerde olsalar bile yiğitlik, mertlik, cesaret anlamında kullanılmaktadır. Kompozisyonun motiflerinin değişik şekillerde olması kilimlerin tanınmasında başlıca etken olmaktadır. “Eli Belinde” adı verilen motif de Koç Boynuzu motifinin stilize edilmiş ve ufak farklarla kıza benzetilmiş halidir. Uğur, bereket, mutluluk anlamlarında kullanılmaktadır.

Dokumalarda kullanılan stilize hayvan figürleri sembolleri güç kuvvet, cesaret, bereket manası ifade eder. Bitki motiflerinden çiçek, dal gözlü başak, meşe yaprağı, yıldız çiçeği, yonca gibi motifler de bereket ve bolluğu sembolize etmektedir.

Şekil 93. Öngöt'te Mezarın Güney Cephesinde Tespit Edilen ve Doğu-Batı Kağanlığını Temsil Eden Çift Başlı Teke Damgası (Mert 2008, 19)

Şekil 94. Talas Yazıtlarının Biri Üzerinde Tespit Edilen Çift Başlı Teke Damgası (Foto: Dr. Cengiz Alyılmaz) (Mert 2008, 19)

Şekil 95. Aynı Damganın Kars Yöresine Ait Bir Halı Üzerinde Tespit Edilen Görüntüsü (Foto: Dr. Cengiz Alyılmaz) (Mert 2008, 19)

Şekil 96. Türklerde Tengri Damgasını-Güneşi ve Dört Yönü Gösteren Simgenin Günümüzde Keçe Sanatında Kullanılmasına Örnek

(Yılmaz 2019, 25)

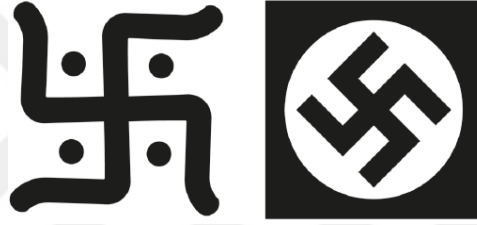
Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Hamdi Ünal'ın 2019 yılında Berlin'de Türk Halı Kilim ve Dokuma Sergisinde yer alan, doğal tiftik iplikleriyle tasarlamış olduğu kilimin üzerinde Göktürk Alfabesinde b sesi veren eb-ev dedikleri çadır biçimindeki harf kullanılmıştır.

Şekil 97. Prof. Hamdi Ünal'ın Berlin'de Türk Halı Kilim ve Dokuma Sergisinde Yer Alan Tasarımı (Beykent Üniversitesi, 2021)

1.2.3 Mimaride Kullanılan Örnekleri

Türk Kültüründe bazen tek, bazen de genel kompozisyon içinde tekrarlanarak yer alan damgalar arasında “Oz, Oğ, Og ve Ok” isimleriyle “Tengri-Tanrı” damgası olarak bilinen, fakat sanat ve mimarlık tarihçilerinin “Gamalı Haç- Sıvastika” veya “Çarkıfelek” olarak adlandırdıkları motif öne çıkmaktadır. Orhun’daki Köktürk yazıtlarında “卐-Z” sesi ve işareti olarak yer almıştır. Tanrı’ya ulaşmayı temsil ettiğine inanılan bu damga; tek başına kullanıldığında dini bir sembol, sıralı kullanıldığında “Meandr” olarak anılmaktadır. Bu damga özellikle Orta Çağ boyunca; Türk Sanatında mimari eserlerde ve kullanım eşyalarında çok kullanılmıştır. Tek başına kullanımdan çok, kompozisyonlarda tekrarı olan bir tarz olarak görülmektedir (Duran 2019, 686).

Şekil 98. Gamalı Haç-Sıvastika (Duran 2019, 686)

Şekil 99. Kırgızistan Saymalıtaş’ta Kayalar Üzerinde “Tengri-Ok-Oz” damgası
(sol resim) (Duran 2019, 687)

Şekil 100. Konya Sahip Ata Türbesi (sağ resim) (Duran 2019, 687)

Türk damgaları arasında Oğuzların en temel damgası olan “Ok-Yay” damgası Anadolu ve Orta Asya coğrafyasında sıklıkla görülmektedir. Anadolu Türk Sanatında anıtsal yapılarda Yazır Damgası “✂ - ✂” olan ve Köktürk Alfabesinde “𐰽 - 𐰾” harfine dönüşen sembol sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Süslemelerde yan yana veya merkeze doğru yönelmiş dört ok şeklinde geometrik motif ve kompozisyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yayınlarda “Mekik-Çift Ok Ucu” olarak yer almaktadır (Duran 2019, 688).

Şekil 101. Aksaray Sultan Hanı Taçkapısı (Duran 2019, 688)

Şekil 102. Kayseri Döner Kümbet (Duran 2019, 688)

Şekil 103. Pazar Mahperi Hatun Hanı (Duran 2019, 688)

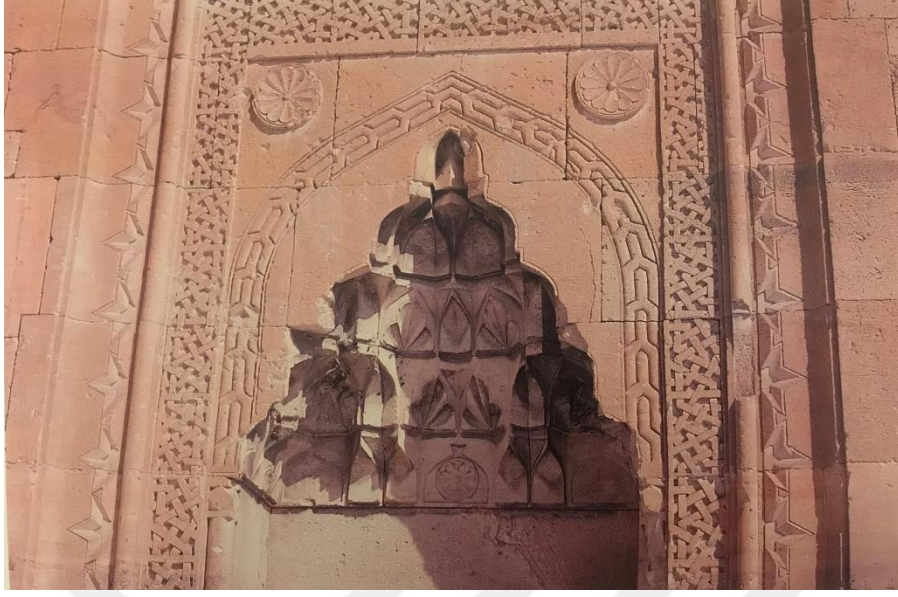

Şekil 104. Konya Sahip Ata Camii Taç Kapısı (Duran 2019, 689)

Oğuz Boylarından Kayı ve Beydili Boyu, “Ok-Yay” biçiminin farklı bir şeklini almıştır. Kayı Boyu damgasında iki yanda birer ok ve ortada oklu bir yay bulunur ve “**YI-YI-IV**” şeklindedir. Beydili damgasında ise; yatay ve dikey tek “Ok-Yay” bulunur “**Y - Y - Y**” şeklindedir. Bunlar tek başlarına çeşitli eşya, mimari eser veya mezar taşlarında kullanılmıştır. Fakat 12. Asır sonrasında Anadolu Selçuklu ve daha sonrasında Anadolu’da kurulan devlet yapılarında motife dönüşmüş olarak işlenmiştir. Geometrik düzenleme içerisinde; “Yaba”, “Ok-Yay”, “Ters Y-Düz Y”, “Alem”, “Zencirek” gibi isimler almıştır (Duran 2019, 689).

Şekil 105. Kayseri Karatay Hanı Taçkapısı Yanlarındaki “Yaba” ve “Ok-Yay” Süslemesi (Orj. 1991) (Görgünay 2002, 33)

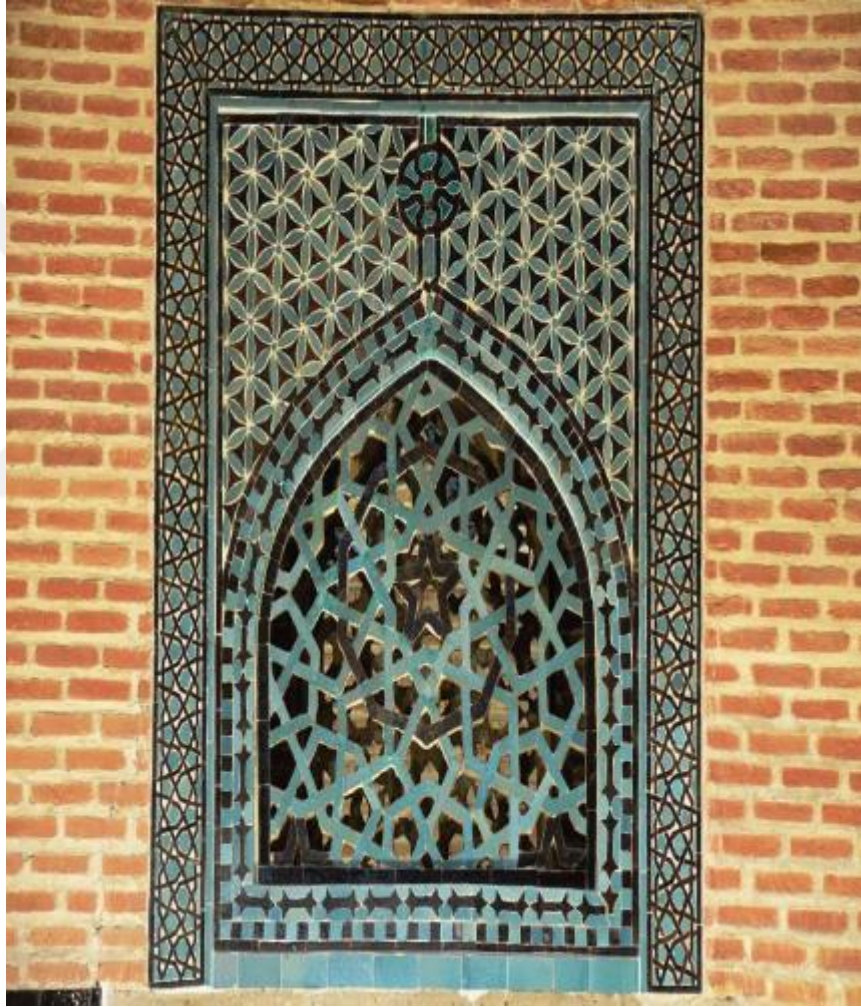

Şekil 106. Nevşehir Avanos Sarıhan Taçkapısı “Ok-Yay” Süslemesi (Orj. 1991) (Görgünay 2002,34)

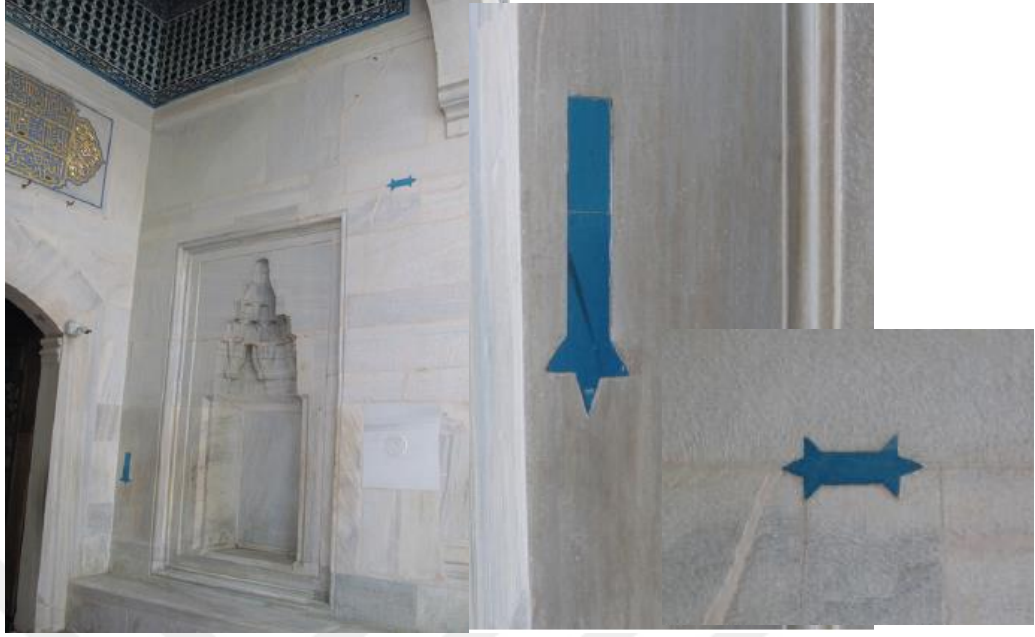

Şekil 107. Bursa Koza Han (Duran 2019, 691)

Oğuzların Bayat Boyu Damgası, Anadolu Selçuklu mimarisi süslemelerinde, genel geometrik kompozisyonlar içinde çok açık olarak farkedilmektedir. Fakat yazılı belgelerdeki “↑ - ♀ - 124- ✱ - ↑” şekillerden biraz farklıdır. Bursa yapılarında hem tek bir damga olarak çinide kullanılmış, hem de birlikte geometrik süsleme programının mukarnaslı kavsara düzenlemeleri arasında sırlı tuğla şeklinde yerleştirilerek kullanılmıştır (Duran 2019, 691).

Şekil 108. Konya Sahip Ata Türbesi (Duran 2019, 693)

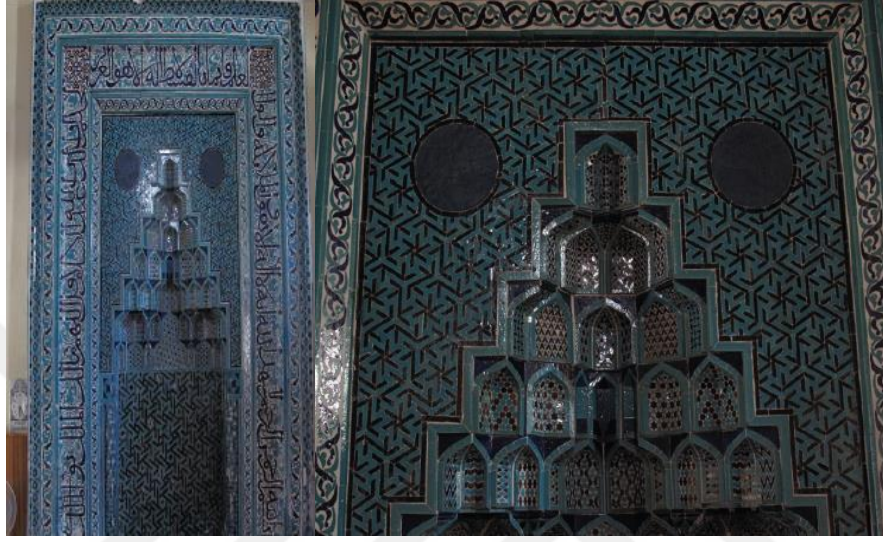

Şekil 109. Bursa Muradiye Camii (Duran 2019, 693)

Şekil 110. İstanbul Beşiktaş, Sinan Paşa Camii Müezzîn Mahfili (Duran 2019, 694)

Oğuz Boylarından Bayındır Boyunun Damgası geometrik kompozisyonlar içinde, yan yana bir merkezin etrafında dizilmiş şekilde karmaşık görünümlü bir damgadır. Farklı düzenlemeleri bulunsa da esas yapıya bağlıdır. Geometrik süsleme programında “Fırıldak” olarak adlandırılmaktadır (Duran 2019, 694).

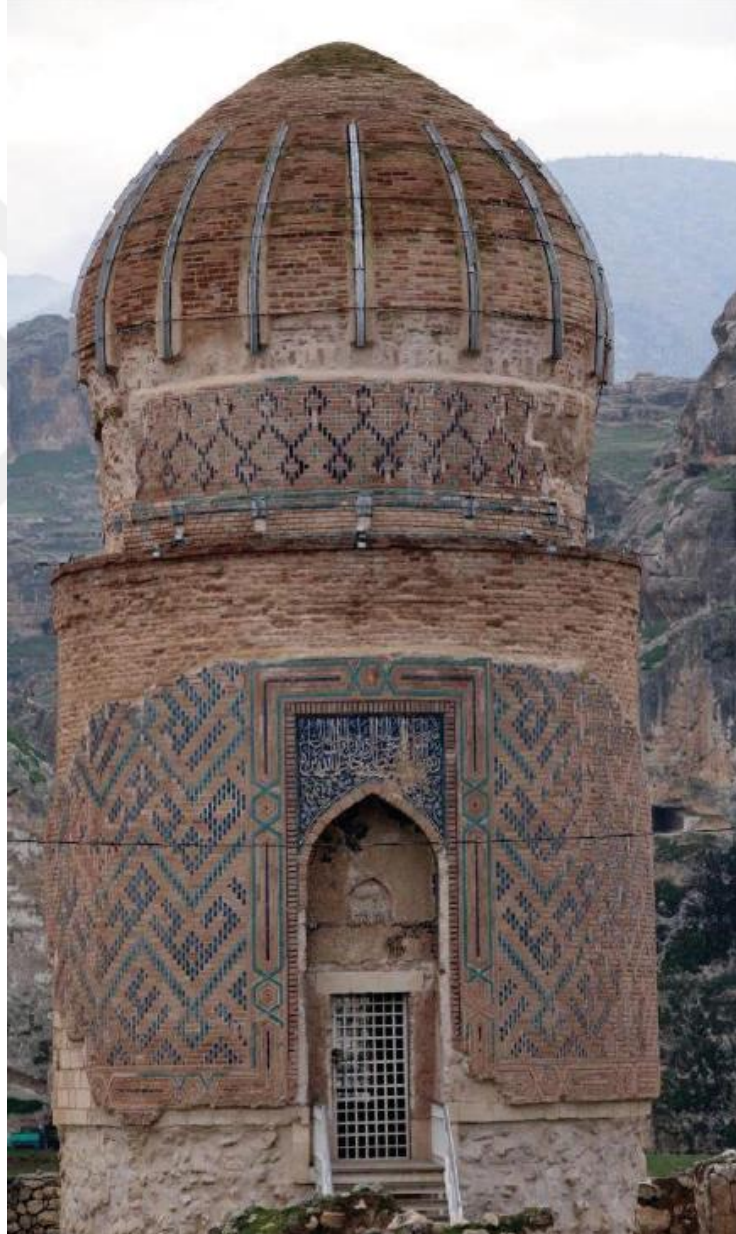

Şekil 111. Konya Sırçalı Mescid Mihrabı (Duran 2019, 694)

Şekil 112. Konya Sırçalı Mescid Mihrabı (Duran 2019, 695)

“Okucu”, “Baklava Dilimi”, “Tuğla”, “Palmet” gibi motif isimleriyle karşımıza çıkan, Türk Sanatında, özellikle mimari süslemelerinde sıklıkla görmüş olduğumuz önceden bir damga olup, daha sonra Köktürk Alfabesinde eb/be-b harfi olarak yerini almıştır. Eb (be) “ev, göçebe çadırı, oba” manası ile yapıyı daha da anlamlandıran bir damga-sembol olarak Ortaçağ Mimarisinde yerini almıştır (Duran 2019, 695).

Şekil 113. Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi (Duran 2019, 696)

Şekil 114. Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii Mihrap Önü Kubbesi

(Duran 2019, 695)

Şekil 115. Afyon- Çay Taş Mescid (Duran 2019, 695)

1.3 Damgaların Resim Sanatına Etkileri

Sanatçıların, Çağdaş Sanat uygulamalarında, kendilerine yeni bir dünya oluşturmak ve çeşitlendirmek için arkeolojik ve etnografik materyallerden faydalanarak damgalardan formel olarak yararlandıkları bilinmektedir.

Sanatçılar, halı, kilim ve günlük kullanım eşyalarında ya da çeşitli yüzeylerde görülen ve toplumların yaşamında önemli bir yeri olan damgaların, sembollerin, doğal ve güçlü bir anlatım dilinin yeniden farkına varıp, eserlerinde yorumlamaya çalışmışlardır. Damgalar sade ve bir o kadar da estetik anlatım dili sebebiyle sanatçılar için, özgün ve yeni bir anlayışın yeşererek gelişmesine zemin hazırlamıştır (Deliduman ve Kara 2017, 307).

Gelişmiş toplumların birçoğunda kendi geleneksel sanatlarından faydalanarak, çağdaş anlamda yorumlama ve sonuçlara ulaşma gayreti görülmektedir. Çağdaş ve modern sanat keşiflerinin hepsinin kökeninde, geleneksel sanat anlayışlarına göndermelerin bulunduğu ve onlardan faydalandığı gerçeği yatmaktadır (Enveroğlu, 2005, 95).

“Batılı sanatçılar başta olmak üzere pek çok ressam damga, hat, motif ve piktogram gibi yalın sembolik motiflere yönelerek yapıtlarında yeni bir üslup anlayışına ulaşmışlardır. Dufy, Quentin, Leger, Kandinsky, Penck, Miro, Picasso, Klimpt, Klee ve bizde de; Elderoğlu, Eyüboğlu, İzer, İnan, Berk, Akyavaş, Dino, Tekcan, Turani gibi sanatçılar damgalar başta olmak üzere, sosyolojik, arkeolojik, etnografik, buluntulara yönelerek, eserlerinde bu temaları kendi kişisel anlatım dilleri doğrultusunda kullanmışlardır” (Deliduman ve Kara 2017, 307).

1.3.1 Türk Resim Sanatına Etkileri

Milli ananelerden hareketle, Çağdaş Türk Resminde yeni oluşumlar sunmak eğilimleri 1940’lı yıllardan günümüze kadar devam etmektedir. Bu oluşumlar içerisinde, Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Yüksel Arslan, Erol Akyavaş, Ergin İnan, S. Saim Tekcan, Devrim Erbil vb. sanatçıların geleneğe bağlı Çağdaş Türk Resmi kurma gayretleri özellikle farkedilmektedir.

Bu sanatçıların özgün kreatif yeteneklerini besleyen kaynaklar; minyatür, hat, çini, geleneksel el sanatlarından, halı, kilim, yazmalar, nakışlar, karagöz oyunu ve halk resimleridir (Bayramoğlu 2013, 5-6).

Ulusal resim arayışları ekseninde, damga ve benzeri işaretleri kullanan bazı önemli sanatçılar, damgaların estetik dilini Çağdaş Resim zihniyetiyle birleştirerek kendi tarzlarında yorumlamışlardır.

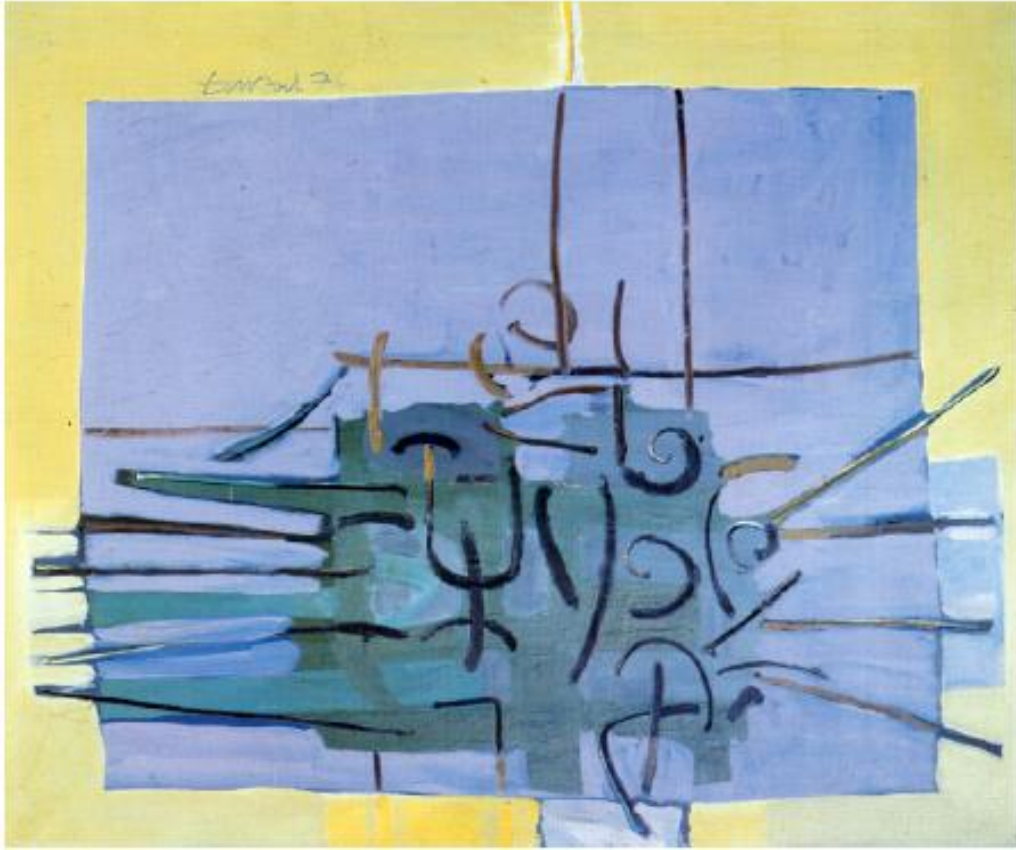
Bedri Rahmi Eyüboğlu: Türk Resim Sanatında damga ve işaretleri kullanan sanatçılar içerisinde akla ilk gelen isimdir. Çok yönlü kişiliğiyle bilinen Türk Kültür ve Sanatına damgasını vurmuş bir ressam ve şair olan sanatçı; izlenimcilikten nakış sanatımıza, halk sanatından ilkel sanatlara, mozaikten mimariye, şiirden müziğe, fotoğraf, tiyatro ve sinemaya kadar çeşitli alanlarla ilgilenmiş ve eserlerinde bu konulara yer vermiştir. Ayrıca Matisse, Klee, Miro gibi sanatçılardan etkilenmiş ve kendi sanatına katarak özgün bir tarz oluşturmuştur (Enveroğlu 2005, 84).

Şekil 116. Bedri Rahmi Eyüboğlu Anadolu Motifli Kompozisyon (Bedri Rahmi Eyüboğlu Hayatı ve Eserleri (1911-1975), 2021)

Adnan Turani: Resimlerinde kendine özgü üslubuyla, kübist ve inşacı anlatım dilini kullanan sanatçı, eserlerinde yazı, harf, ve hiyeroglif benzer formel özellikleri, damga izlerini andıran uygulamaları sık, sık, kullanmıştır. Bu öğeler taşıdıkları anlamdan ziyade, birer estetik eleman olarak resmi tamamlayan unsurlar olmuştur. Turani, çizgileri, önce soyut resimlerinde hat sanatına benzer bir tutum içerisinde, daha sonrada figüratife dönüşmüş resimlerinde kendine has bir biçimde kullanmıştır (Turani 1960, 7).

Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Çağdaş Sanat Müzesinde sergilenen “Anadolu” isimli tablosu, sanatçının damga ve buna benzer motiflere bilinçli yaklaşımı, konu ile ilgili estetik elemanların uyumlu bireşimi, damganın çağdaş yorumu gibi özellikleri ile dikkat çekmektedir (Bayramoğlu 2013, 11).

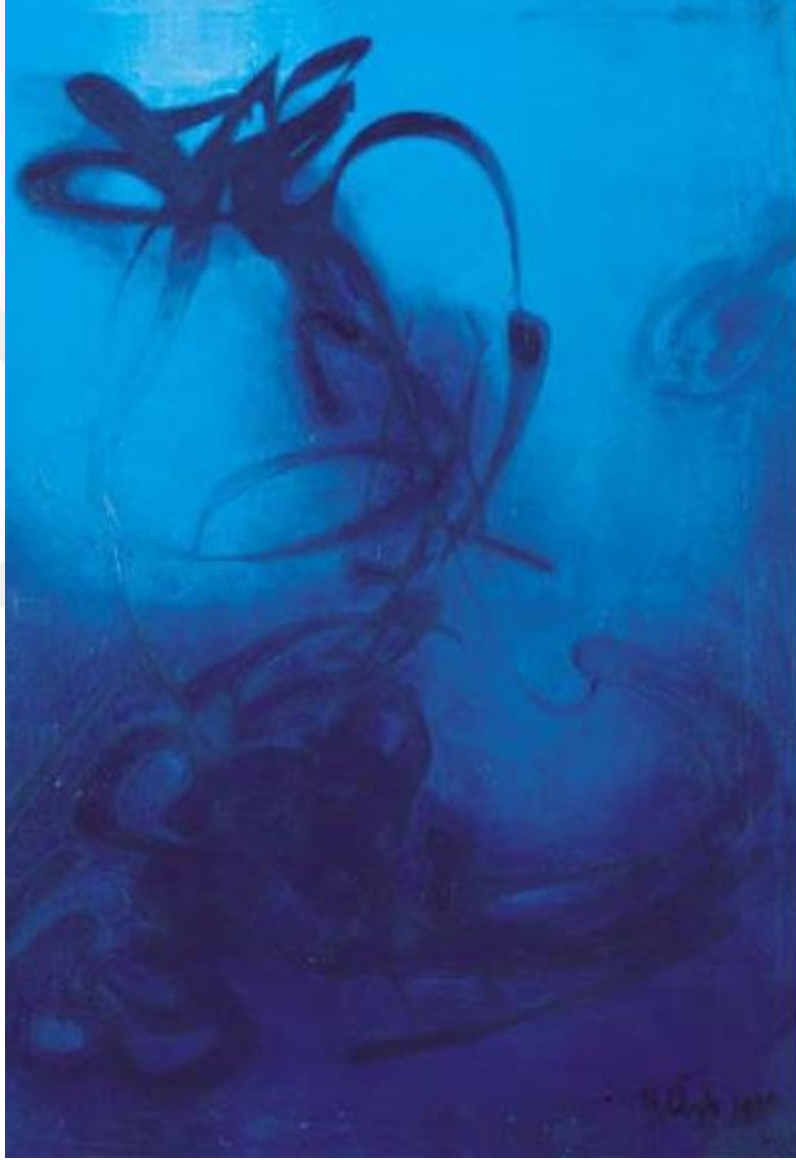
Şekil 117. Adnan Turani “Sakin Denizi Dinliyorum” (Tuval Üzerine Yağlı Boya 1976) (Bayramoğlu 2013, 11)

Rauf Tuncer: Sanatı ve eserleriyle Türk Dünyasının kültürel ve sanatsal verilerine duyarlı yaklaşımıyla seçilen sanatçılardan biri olan Rauf Tuncer, eserlerinde eski Türk yazıtlarını, damgaları, Orta Asya Türk motiflerini işleyen bir ressamdır. Ele aldığı motifler, soyut temeller üzerine oturtulmuş geleneksel sanatlarımızın bir diğer özelliği ile uyumlu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tuncer, Orhun yazıtlarından, geleneksel el sanatları motiflerinden damgalara kadar uzanan geniş bir yelpazede; renk, çizgi, leke bağlamında kendi anlayışının dışına çıkmaya özen göstermiştir. Uzun araştırmalar ve incelemeler sonucunda kullanmış olduğu mezar taşlarındaki damgaları, halılar üzerindeki motifleri ve Orhon Yazıtlarındaki hiyerografik yazıyı birer sanat yapıtı olmaktan öte, bir duygunun, sosyo-kültürel hayatın birer vesikası olarak algılamış ve onların derinliklerine inmeye çalışmıştır (Bayramoğlu 2013, 23).

Şekil 118. Rauf Tuncer “Orhun Yazıtları” Tuval Üzerine Akrilik
(Bayramoğlu 2013, 23)

Abidin Elderoğlu: 1940 yılından sonra figüratif anlayıştan uzaklaşıp, soyut dekoratif bir anlayışla çalışmalar yapmıştır. Eski hat örneklerinin çağdaş bir kurgusu özelliği taşıyan eserleri ile karşımıza çıkmıştır. Ögelere yorum katarak yaptığı bu eserler, eski yazının figüratif düzenlemelere dönüşmüş şeklini yansıtmaktadır (Şener 2010, 101).

Şekil 119. Abidin Elderoğlu “Su Altında Yaşam” Yağlıboya, 1970

(Şener 2010, 101)

Erol Akyavaş: Doğu ve batı arasındaki kültür üçgeni arasında kalarak, eserlerinde doğu ve batının kültür birikimleri içinden çıkan imgeleri ve anlatım dillerini kullanır. Sanatçı, batının sanatsal ve düşünsel geleneklerinin benimsedikten sonra, doğu kimliğini batıya nakledebilmiş ender sanatçılarımızdandır (Pekpelvan 2009, 77).

Şekil 120. Erol Akyavaş “Padişahların Zaferi” 1959

(Bayramoğlu 2013, 16)

1.3.2 Batı Resim Sanatına Etkileri

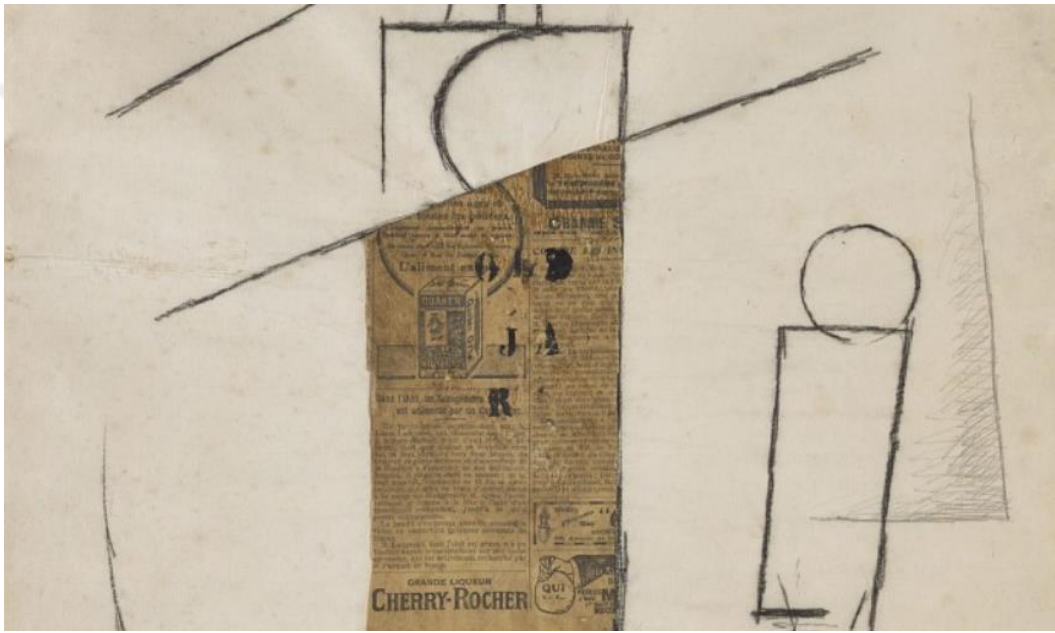
Çağdaş Batı Resim Sanatı tarihine baktığımızda, eski kaynaklardan aktif bir şekilde yararlanıldığı görülmektedir. Fakat yararlanma doğrudan alıntı olarak değil, yeniden yorumlayıp yeni bir anlatım dili meydana getirmek amacı taşımaktadır. Dolayısıyla eski Türk Damgalarının direkt etkisinden söz edilmese de çağdaş batılı ressamların eserlerinde ilkel sanatlardan ilham alarak ortaya çıkarttıkları birçok eserde, Türk Damgaları ile estetik, stilistik özellikler bakımından bağlantı kurulabilir. Batılı ünlü ressamlar içerisinde özellikle, Picasso, Kandinsky, Miro, Hartung, Tobey’in eserlerinde Türk yazıtları ve damgaları ile benzeşen unsurlar görmek mümkündür (Enveroğlu 2005, 91-92).

Paul Klee: Farklı akımlardan etkilenerek onları bağdaştırmış ve yeni bir üslup oluşturmasını sağlamıştır. Eserlerinde çocuksu, masum bir ifade bulunan Klee, tek renkten çok renge doğru uzanan paleti bir paleti tercih etmiştir. Geometrik formları kullanmış, rakam, harf ve oklardan faydalanmıştır. Şekilleri, insan ve hayvan figürleriyle birleştirmiştir (Deliduman ve Kara 2017, 311).

Şekil 121. Paul Klee “Nil Efsanelerinden” Yağlı Boya 1937 (Paul Klee Biyografi ve Eserleri 1879-1940, 2021)

Picasso: Modern sanatın önde isimlerinden Pablo Picasso, Kübist resimlerinde harfler, rakamlar, müzik işaretleri vb. simgeleri bağımsız birer sanat ögesi olarak kullanmıştır. “Sentetik Kübizm” dönemine ait eserlerinde batı resmi için yeni olan kolaj ve karışık malzemelerden oluşan çalışmalar denemiş, kimi zaman gazete ve duvar kağıtlarından, kimi zaman günlük kullanım eşyalarının atık parçalarından faydalananak yaptığı eserlerinde, çeşitli yazıları, rakamları sıkça kullanmıştır (Enveroğlu 2005, 92).

Şekil 122. Pablo Picasso “Kolaj” (Picasso'nun Kübist Kolajı İskoçya'da, 2021)

Wassily Kandinsky: Eserlerinde zengin hayal gücüne dayanan figürler, canlı uyumlu renklerin ritmi ve ölçülü hareketlerine dayanan kompozisyonlar bulunur. Her bir rengin anlam ve özelliği vardır ve bu anlamların eserin gerçek yapısından öte, gerçek olmayan boyutundan etkilenmiştir (Deliduman ve Kara 2017, 309).

Şekil 123. Wassily Kandinsky (Accending by Wassily Kandinsky, 2021)

Hans Hartung: Alman asıllı Fransız lirik soyutlamacı ressam Hans Hartung, Franz Marc'ın "Hayvanların Yazgısı" eserinin etkisinde kalmış ve grafik ve resimsel anlatımı soyut bir biçimde derinleştirmeye karar yönelmiştir. Hartung'un 1923-1925 yılları arasında yaptığı sulu boya eserlerde Uzakdoğu yazılarıyla benzerlikler bulunmaktadır (Hans Hartung Hayatı ve Eserleri 1904-1989, 2021).

Şekil 124. Hans Hartung Yağlı Boya 1946 (Hans Hartung Hayatı ve Eserleri 1904-1989, 2021)

A.R. Penck: Gerçek adı Ralf Winkler olan Alman ressam A. R. Penck; Mike Hammer, T. M., Mickey Spilane, Theodor Marks, A.Y veya sadece Y gibi takma adları kullanmıştır (A. R. Penck, 2021). Penck, eserlerinde eski Türk Damgalarına benzeyen bir simge dili kullanmıştır. Onun resimlerinde gördüğümüz soyutlama, indirgeme, işaret ve simge dili ve bunun gibi ifade biçimlerinin Klee gibi bazı sanatçıların yapıtlarında da görülmektedir. Bu sanatçılar, Çağdaş Sanat dilini en eski uygarlıkların ve ilkel kabilelerin sanatlarından esinlendiğini söylemek mümkündür. Penck bu yolu takip ederek kendine has bir dünya görüşü ve simge dili oluşturmuştur (Enveroğlu 2005, 93).

“20. yüzyıl modern sanatının önemli isimlerinden Neo-Ekspresyonist ressam A.R. Penck eserleri incelenmiş ve birçok eserinde Türk tamga ve petrogliflerin izlerine rastlanmıştır. Türklerin özgür yaşamlarına gönderme yapmış olma fikri ile çalışmalarını şekillendiren PENCK, perspektif kaygısı olmayan karmaşık kompozisyonların içerisinde Kün-Ay tamgaları, Tengri ve Türkmen sembolleri, Hazar ve Hakasya Türklerine ait şaman petroglifleri, Göktürk ve Uygur destanlarında “ata” olarak görülen kurt sembolleri ve gök tanrının yıllık hareketlerini sembolize eden güneş ve ay arabaları petroglifine yer vermiştir” (Yılmaz ve Bahattin Ceylan 2019, 174).

Şekil 125. A. R. Penck Tuval Üzerine Akrilik 2007 (Ruseth, 2021)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA

“Oğuz Türklerindeki Damgaların İncelenmesi ve Çeşitli Sanat Alanlarında Uygulanması” başlıklı tezimizin dördüncü bölümünde, 24 Oğuz boyu damgalarından yola çıkılarak oluşturulan desen tasarımları ve bu tasarımların tekstil, seramik ve resim gibi sanat alanlarında uygulamalarına yer verilecektir.

1. DESEN TASARIMI

24 Oğuz boyuna ait damgalar detaylıca incelenmiş, anahtar kelimelerden yola çıkılarak ilgili görseller seçilmiş ve renk skalası da belirlendikten sonra “TAMGA” başlıklı moodboard hazırlanmıştır. Bazen tek, bazen de birkaç damga kullanılarak birim motifler oluşturulmuştur. Oluşturulan motifler “Tablo 4. Motif Örnekleri” olarak verilmiştir. Birim motiflerin hangi damgalardan meydana geldiğini anlamamız açısından damga grupları oluşturulmuş ve bu gruplarda “Tablo 5. Damga Grupları” olarak verilmiştir. (Damgaların Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Kaşgarlı’nın listesinde yer alan şekilleri kullanılmıştır.) Daha sonra birim motiflerden photoshop programında özgün desen tasarımları yapılmıştır.

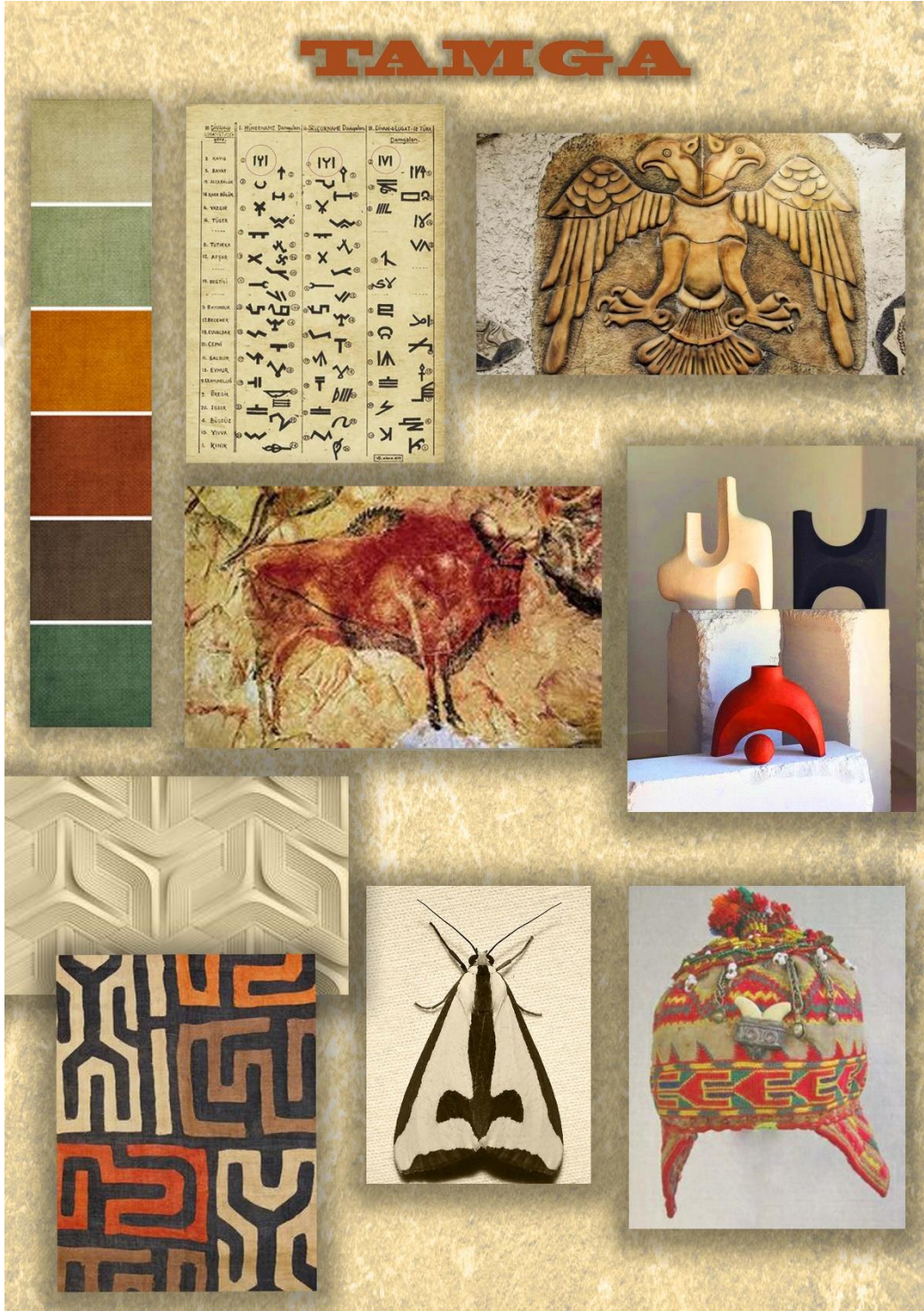
1. Grupta; 11 damga kullanılarak 1. Grup motif örnekleri oluşturulmuş ve bu motiflerden, Desen 1- Desen 2 tasarımı yapılmıştır.
2. Grupta; 7 damga kullanılarak 2. Grup motif örnekleri oluşturulmuş ve bu motiflerden, Desen 3- Desen 4- Desen 5- Desen 6 tasarımı yapılmıştır.
3. Grupta; 4 damga kullanılarak 3. Grup motif örnekleri oluşturulmuş ve bu motiflerden, Desen 7- Desen 8- Desen 9- Desen 10- Desen 11- Desen 12- Desen 13- Desen 14- Desen 15- Desen 16 tasarımı yapılmıştır.
4. Grupta; 4 damga kullanılarak 4. Grup motif örneği oluşturulmuş ve bu motiflerden, Desen 17- Desen 18- Desen 19- Desen 20 tasarımı yapılmıştır.
5. Grupta; iki tane aynı boya ait damganın farklı listelerdeki şekliyle 5. Grup motif örneği oluşturulmuş ve bu motiften, Desen 21- Desen 22 tasarımı yapılmıştır.

6. Grupta; 2 damga kullanılarak 6. Grup motif örneği oluşturulmuş ve bu motiftten, Desen 23- Desen 24- Desen 25- Desen 26- Desen 27- Desen 28 tasarımı yapılmıştır.
7. 7. Grupta; 2 damga kullanılarak 7. Gruptaki motif örneği oluşturulmuş ve bu motiftten, Desen 29- Desen 30 tasarımı yapılmıştır.
8. Grupta; iki tane aynı boya ait damganın farklı listelerdeki şekliyle 8. Gruptaki motif örneği oluşturulmuş ve bu motiftten, Desen 31- Desen 32- Desen 33 tasarımı yapılmıştır.
9. Grupta; 2 damga kullanılarak 9. Gruptaki motif örneği oluşturulmuş ve bu motiftten, Desen 34 tasarımı yapılmıştır.
10. Grupta 1 damga kullanılarak 10. Gruptaki motif örneği oluşturulmuş ve bu motiftten, Desen 35- Desen 36- Desen 37- Desen 38 tasarımı yapılmıştır.

Yapılan desen tasarımlarının varyant çalışmaları da yapılarak, giysi, ev tekstili, karo seramik, duvar kağıdı, tablo vb gibi ürünlerde yine photoshop programında giydirmiş işlemleri yapılmıştır. Bu çalışmalar, moodboard, motif örnekleri tablosu ve damga grupları tablosu verildikten sonra desen sırasına göre sunulacaktır.

1.1 Moodboard

Anahtar kelimelerden yola çıkılarak ilgili görseller ve belirlenen renk skalasıyla moodboard oluşturulmuştur.

Şekil 126. Damga/Tamga Moodboard

1.2 Motif Örnekleri

Oluşturulan birim motif örnekleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Motif Örnekleri

1. Grup Motif Örnekleri				
2. Grup Motif Örnekleri				
3. Grup Motif Örnekleri				
4. Grup Motif Örneği				
5. Grup Motif Örneği				
6. Grup Motif Örnekleri				
7. Grup Motif Örneği				
8. Grup Motif Örneği				
9. Grup Motif Örneği				
10. Grup Motif Örneği				

1.3 Damga Grupları

Oluşturulan damga grupları aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 5. Damga Grupları

Damga Grubu							Desen Sayısı
Grup 1							2
	Bügdüz	Bügdüz	Begdili	Begdili	Kınık	Yıva	
							
	Alayundlu	Avşar	Dodurga	Çebni	Bıçene		
Grup 2							4
	Yıva	Üregir	Yazır	Döger	Salur	Eymür	
							
	Kayı						
Grup 3							10
	Üregir	Üregir	Üregir	Yazır			
Grup 4							4
	Bayındur	Üregir	Kınık	Salur			
Grup 5							2
	Kınık	Kınık					
Grup 6							6
	Döger	Yıva					
Grup 7							2
	Begdili	Dodurga					
Grup 8							3
	Çepni	Çepni					
Grup 9							1
	Alayundlu	Döger					
Grup10							4
	Kayı						

1.4 Özgün Desen Tasarımları

24 Oğuz Damgalarından esinlenilerek oluşturulan özgün desen tasarımları sırasıyla verilmiştir.

Desen1. 1. Damga grubu ve 1. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Döşemelik Kumaş Tasarımı

Desen 1. Varyant Çalışmaları

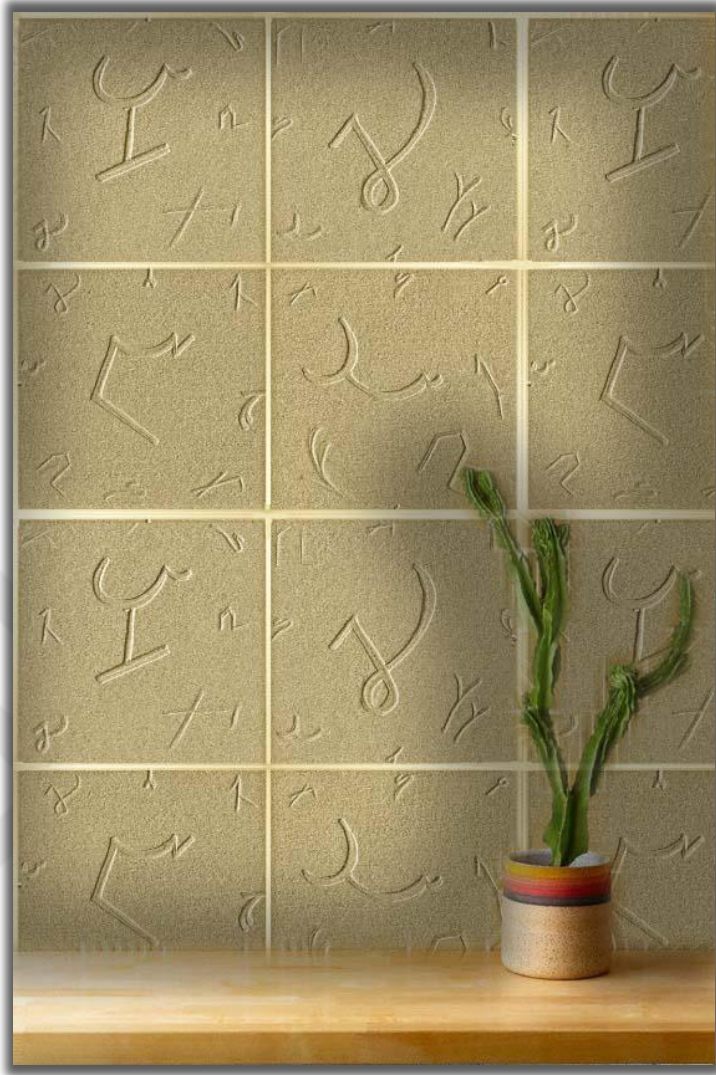
Şekil 127. Desen 1 Giydirme Çalışması (saville-kaz-tuyu-ikili-kirlent-set-pudra-45x45-cm-gul-kurusu/, 2021)

**Desen 2. 1. Damga grubu ve 1. Grup Motif Örneklerinden
Oluşturulan Karo Seramik Tasarımı**

Desen 2. Varyant Çalışmaları

Şekil 128. Desen 2 Giydirme Çalışması (Desing-milk, 2021)

**Desen 3. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Döşemelik Kumaş Tasarımı**

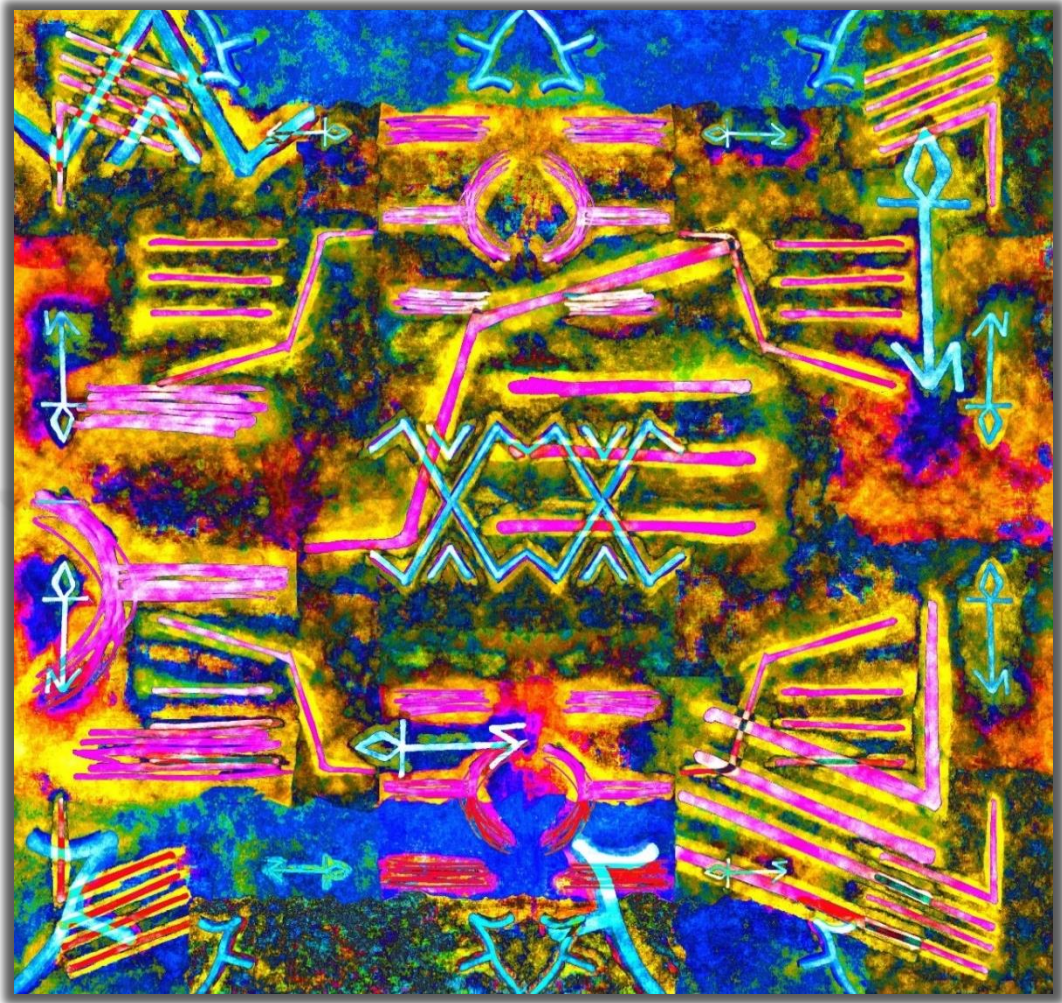
Desen 3. Varyant Çalışmaları

Şekil 129. Desen 3 Giydirmeye Çalışması Koltuk (cdn.homedit, 2021)

Şekil 130. Desen 3 Giydirmeye Çalışması Perde (colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe, 2021)

**Desen 4. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Dijital Tablo Tasarımı**

Şekil 131. Desen 4 Dijital Tablo Giydirmme Çalışması (Etsy, 2021)

**Desen 5. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Döşemelik Keten ve Kaşe Kumaş Tasarımı**

Desen 5. Varyant Çalışmaları

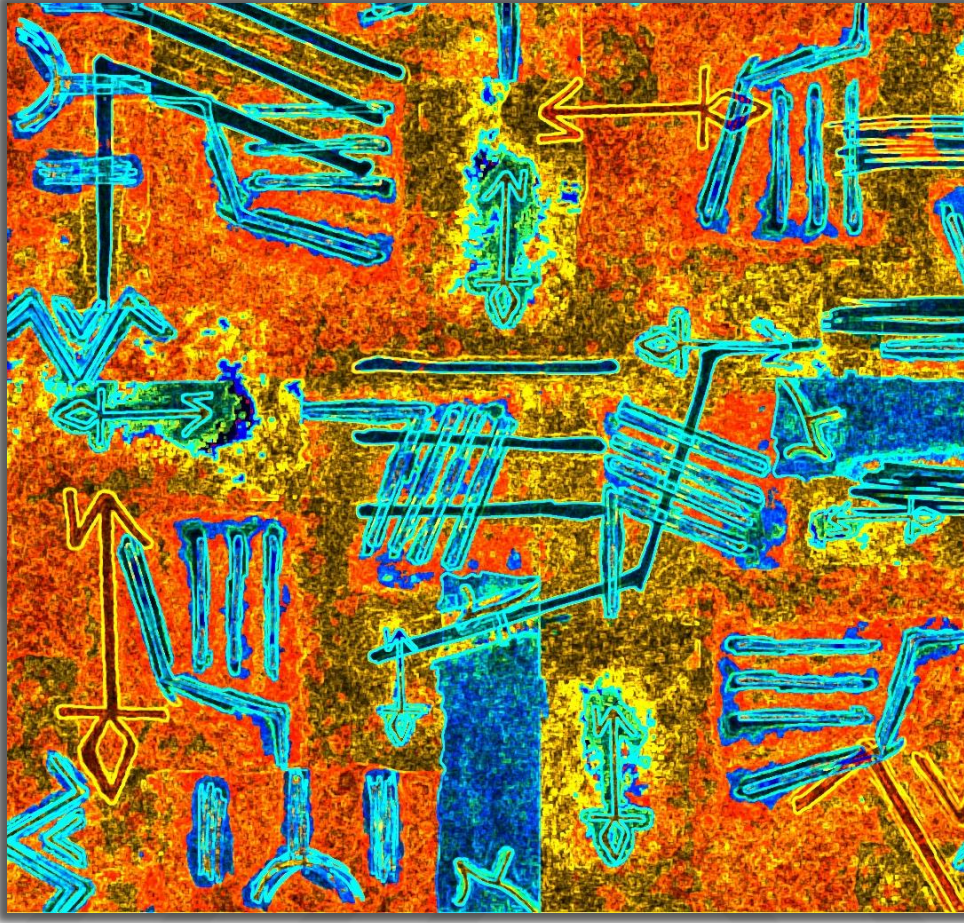
Şekil 132. Desen 5 Giydirme Çalışması (saville-kaz-tuyu-ikili-kirlent-set-pudra-45x45-cm-gul-kurusu/, 2021)

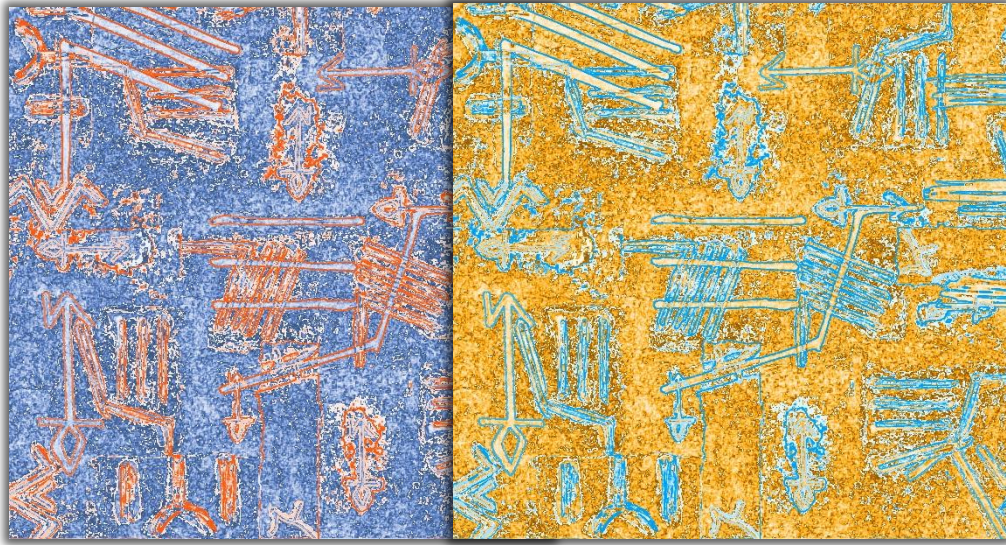
Şekil 133. Desen 5 Giydirme Çalışması Kaşe Manto (Modedamour, 2021)

Şekil 134. Desen 5 Giydirme Çalışması Sandalye (Thibautdesign, 2021)

**Desen 6. 2. Damga Grubu ve 2. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Keten Kumaş Tasarımı**

Desen 6. Varyant Çalışmaları

Şekil 135. Desen 6 Giydirme Çalışması (colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe, 2021)

Şekil 136. Desen 6 Giydirme Çalışması Jile (Sadekadınlar, 2021)

Şekil 137. Desen 6 Giydirme Çalışması Yastık (Yastık Dekorasyon, 2021)

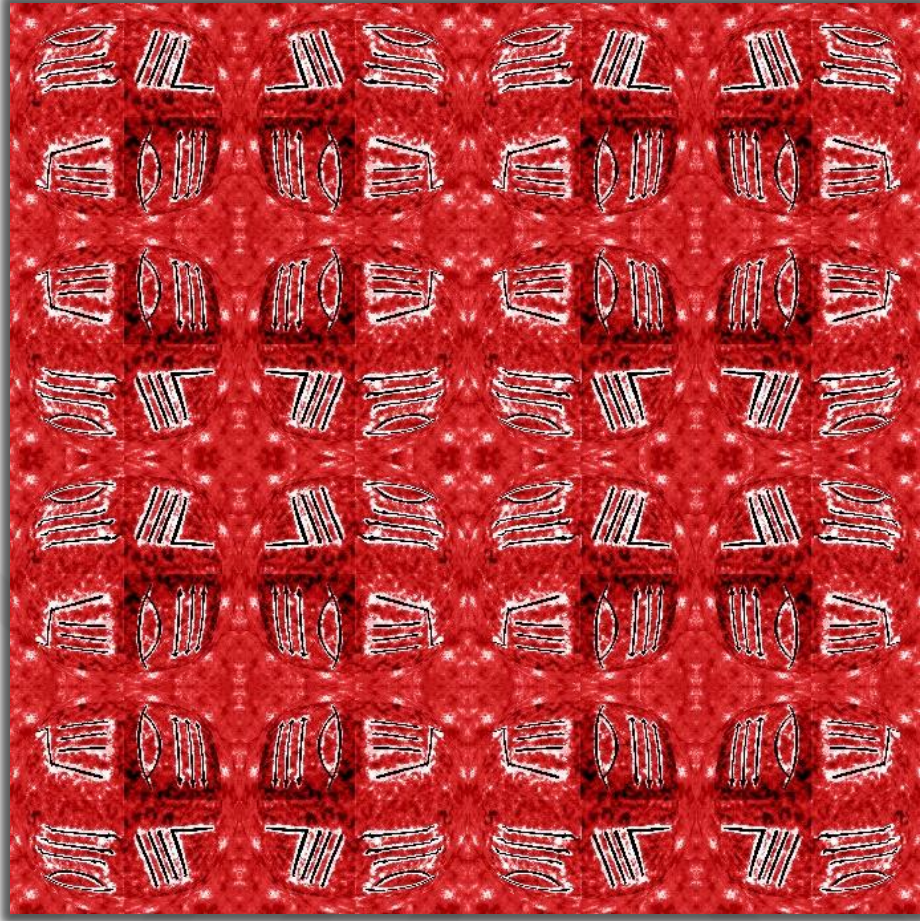
**Desen 7. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Keten Kumaş Tasarımı**

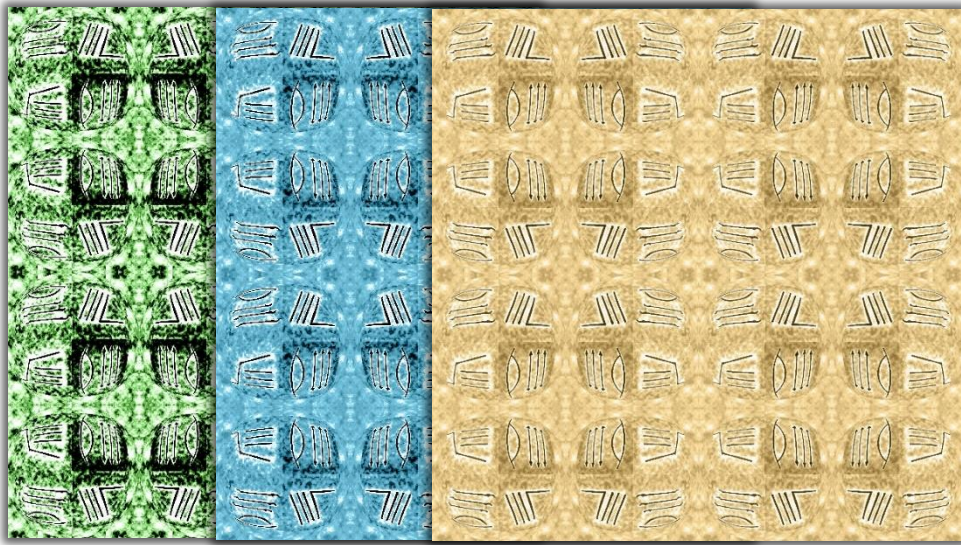
Desen7. Varyant Çalışmaları

Şekil 138. Desen 7 Giydirme Çalışmaları (Güneşkızı, 2021)

Desen 8. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Viskon Kumaş Tasarımı

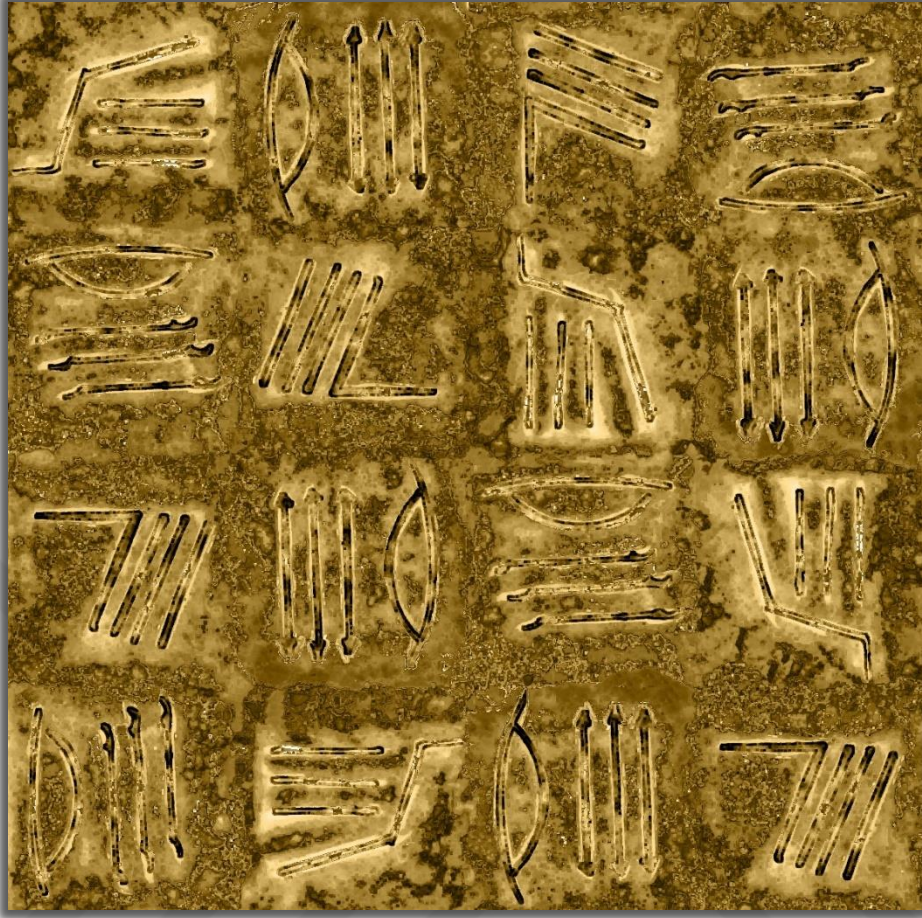

Desen 8. Varyant Çalışmaları

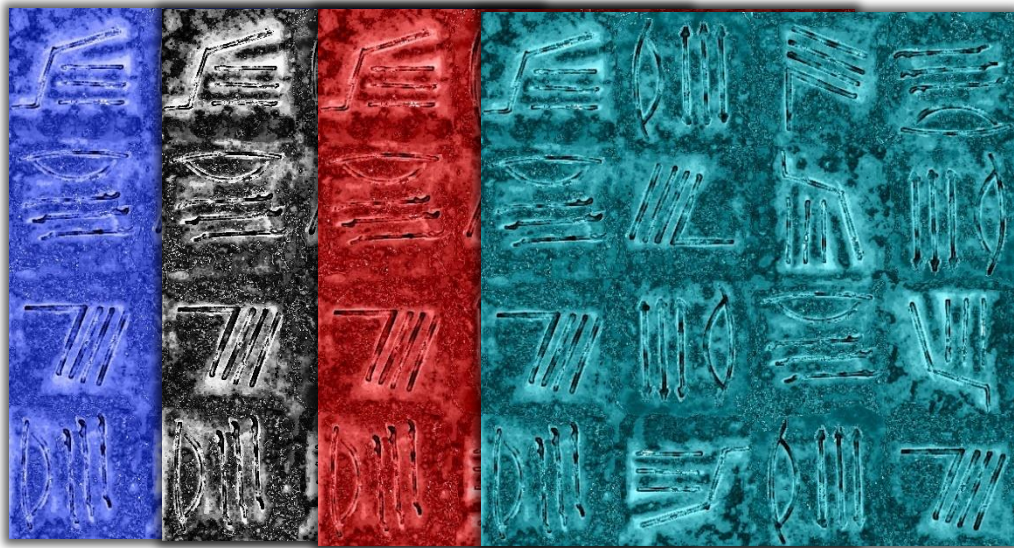

Şekil 139. Desen 8 Giydirme Çalışması Tulum (Shein, 2021)

Şekil 140. Desen 8 Giydirme Çalışması Elbise (Allforfshiondesign, 2021)

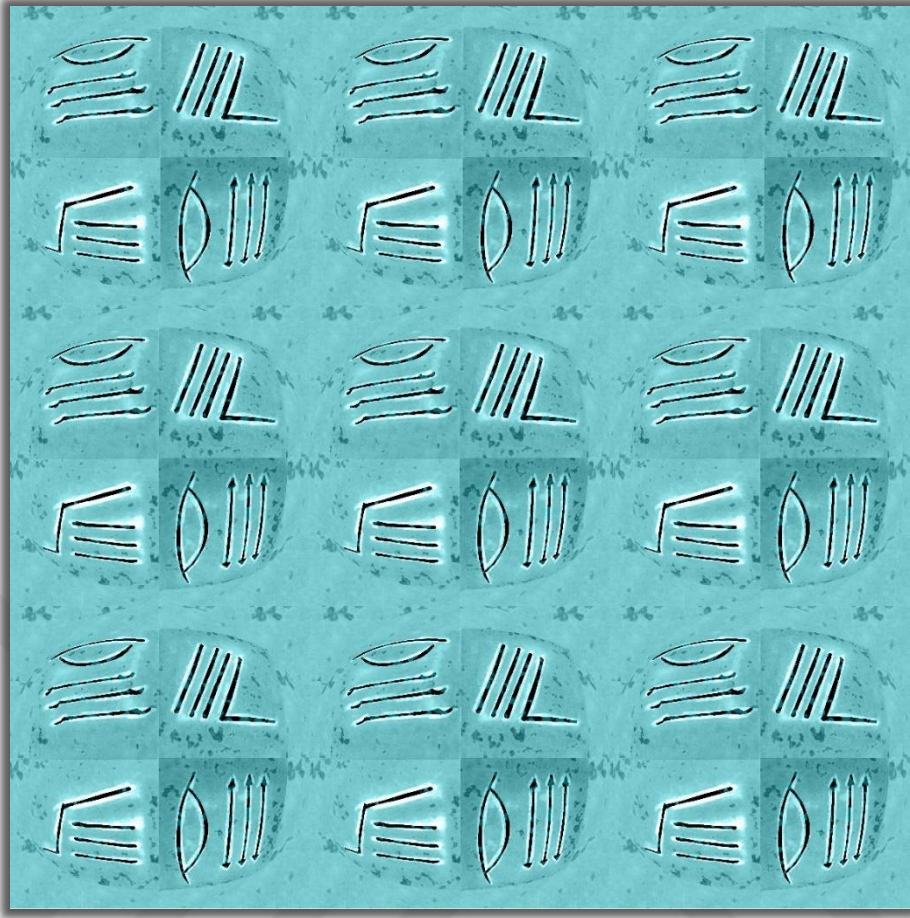
Desen 9. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş Brokar Kumaş Tasarımı

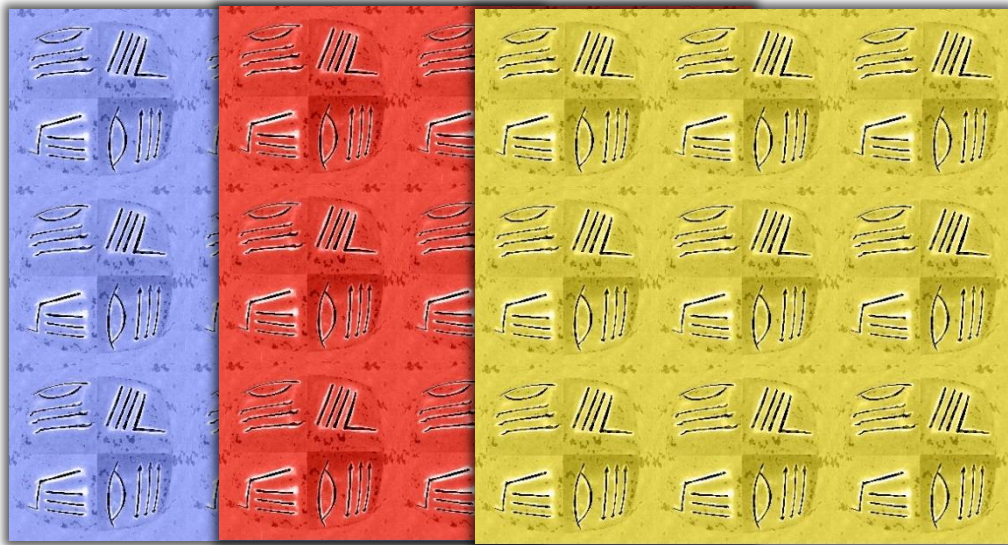
Desen 9. Varyant Çalışmaları

Şekil 141. Desen 9 Giydirme Çalışmaları (colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe, 2021)

**Desen 10. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Su Geçirmez Kumaş Tasarımı**

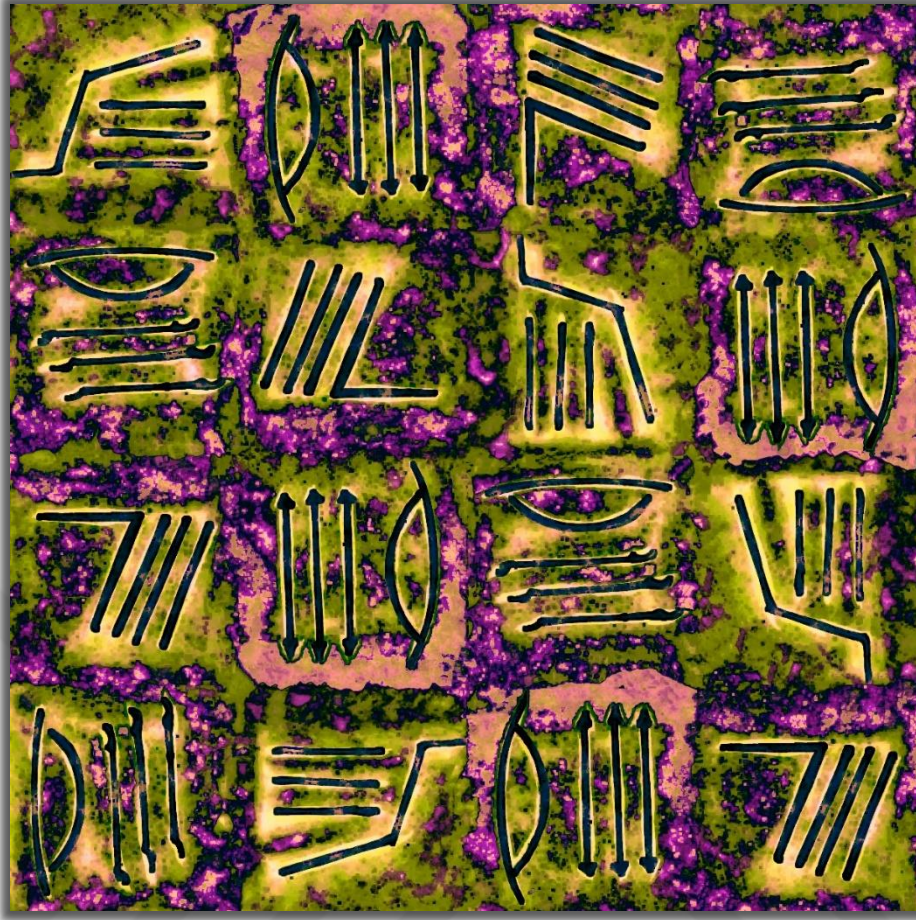

Desen 10. Varyant Çalışmaları

Şekil 142. Desen 10 Giydirme Çalışması Minder (Urban Outfitters, 2021)

Şekil 143. Desen 10 Giydirme Çalışmaları Çanta (Coach Comes Around to Reclaim Its Iconic Look, 2021)

**Desen 11. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Döşemelik ve Pazen Kumaş Tasarımı**

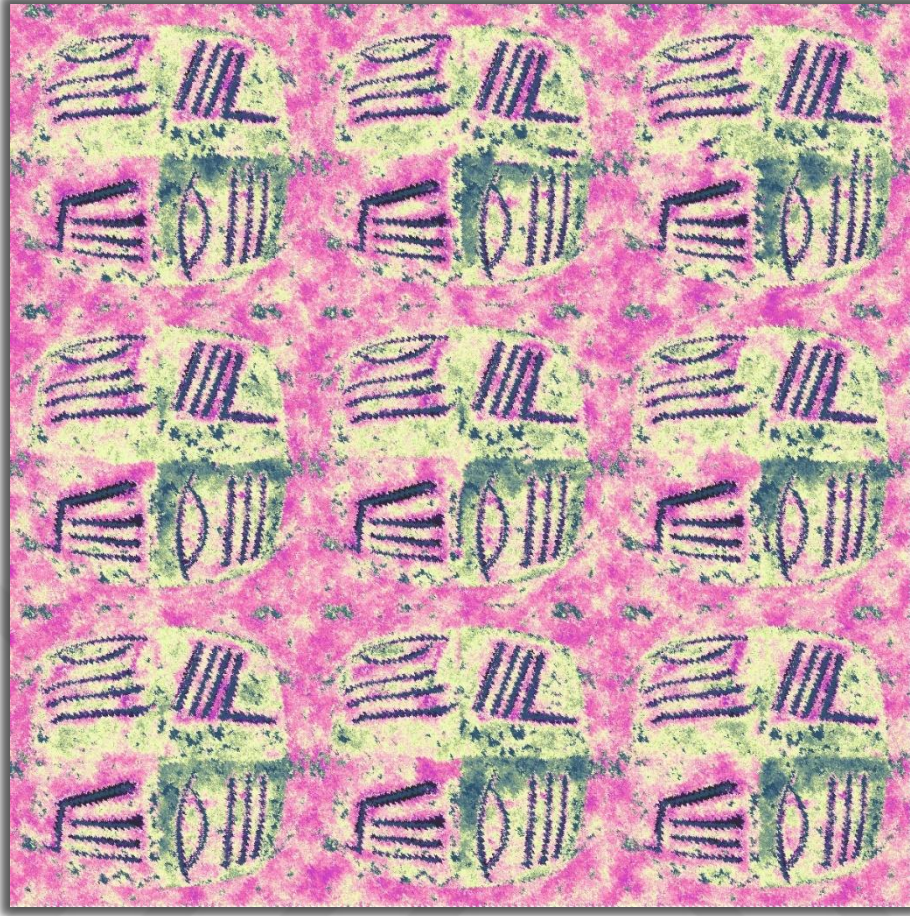

Desen 11. Varyant Çalışmaları

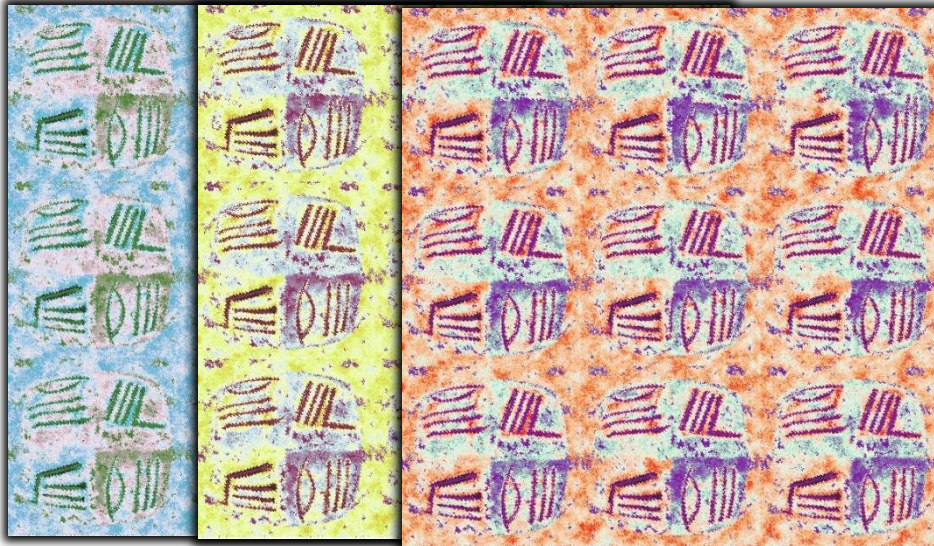

Şekil 144. Desen 11 Giydirme Çalışmaları Perde (colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe, 2021)

Şekil 145. Desen 11 Giydirme Çalışmaları Elbise (Chic Me, 2021)

**Desen 12. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Polar Kumaş ve Duvar Kağıdı Tasarımı**

Desen 12. Varyant Çalışmaları

Şekil 146. Desen 12 Giydirme Çalışması Manto (The Best Lululemon Dupes On Amazon- Jess Baker Beauty, 2021)

Şekil 147. Desen 12 Giydirme Çalışması Duvar Kağıdı (Signal Tile by Kristine Morich X Clayhaus Modern Tile, 2021)

Şekil 148. Desen 12 Giydirme Çalışması Koltuk (Tablo Seçerken Nelere Dikkat Etmelisin?/Armut Blog, 2021)

**Desen 13. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Örme Kumaş Tasarımı**

Desen 13. Varyant Çalışmaları

Şekil 149. Desen 13 Giydirme Çalışmaları Kazak (Hexagon Sweater
Pattern by Andrey Zhilyaev, 2021)

Şekil 150. Desen 13 Giydirme Çalışmaları Eşofman (3 Chic Work-From-
Home Outfits That Balance Comfort and Confidence, 2021)

**Desen 14. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Karo Seramik Tasarımı**

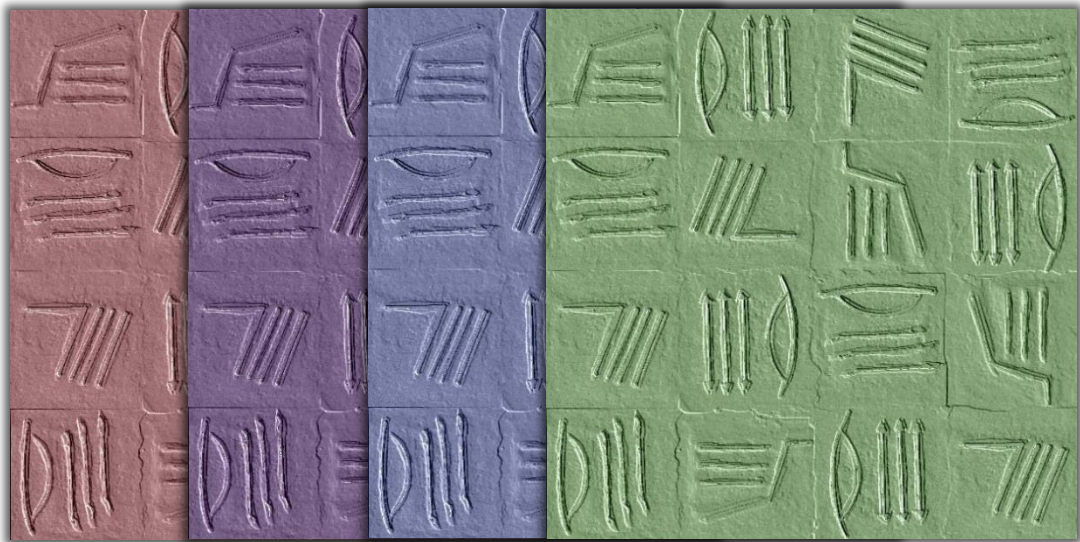
Desen 14. Varyant Çalışmaları

Şekil 151. Desen 14 Giydirme Çalışması (Anthropologie Zofia Wallpaper, 2021)

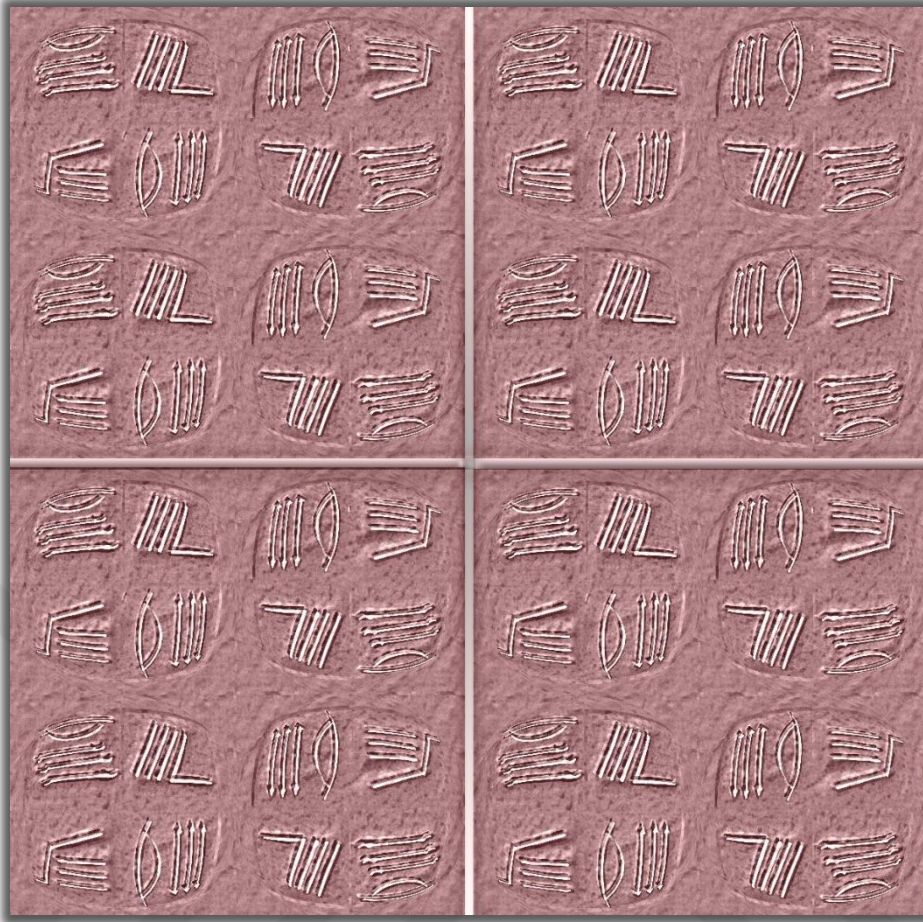
**Desen 15. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Karo Seramik Tasarımı**

Desen 15. Varyant Çalışmaları

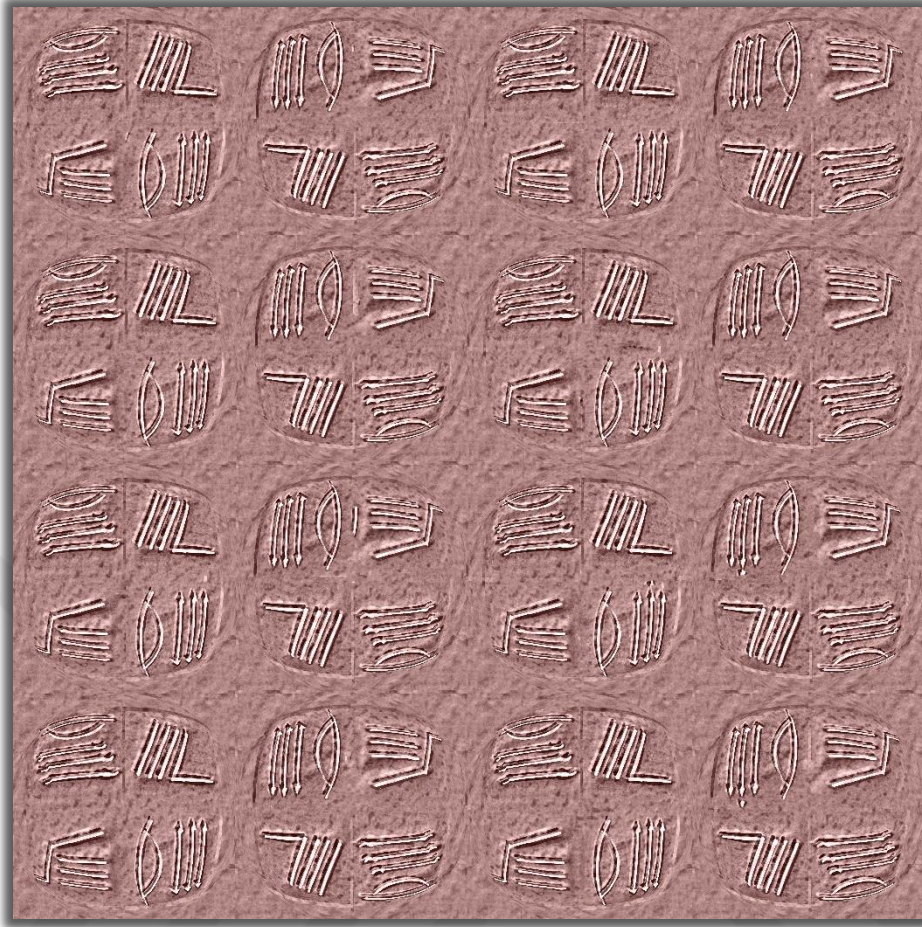
Şekil 152. Desen 15 Giydirme Çalışması (Une Credence en carreaux de ciment anciens, 2021)

**Desen 16. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulmuş
Karo Seramik Tasarımı (Parçalı)**

Desen 16. Varyant Çalışmaları

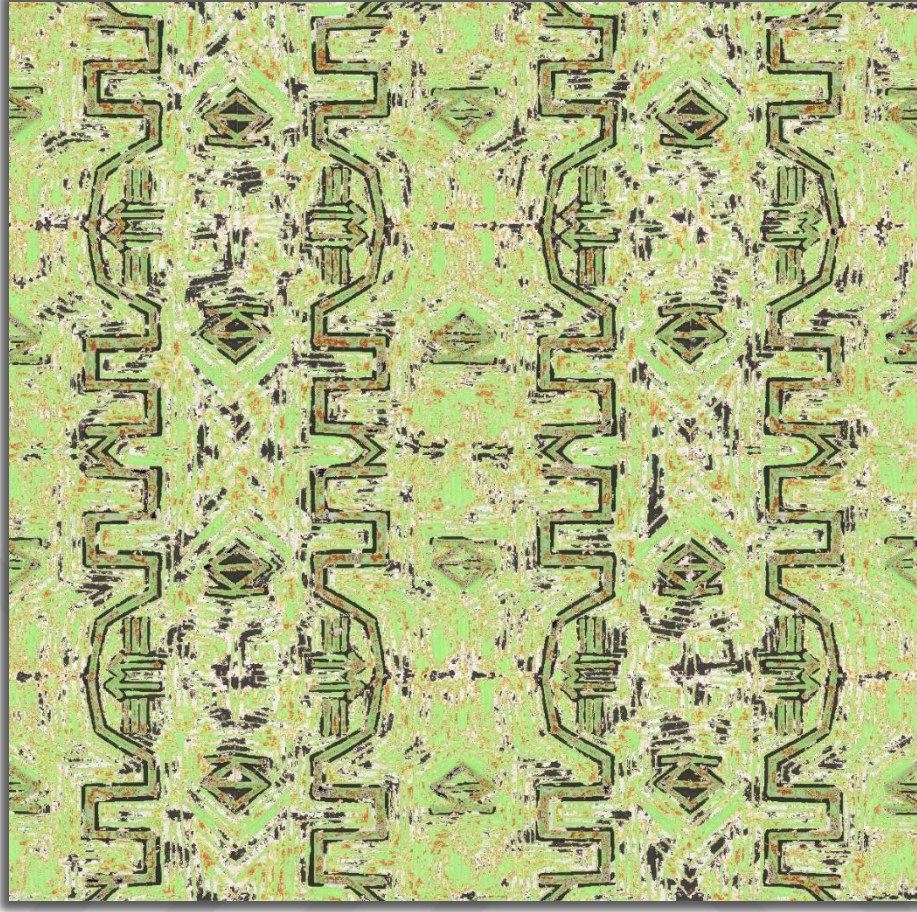
**Desen 16 a. 3. Grup Damga ve 3. Grup Motif Örneklerinden
Oluşturulmuş Karo Seramik Tasarımı**

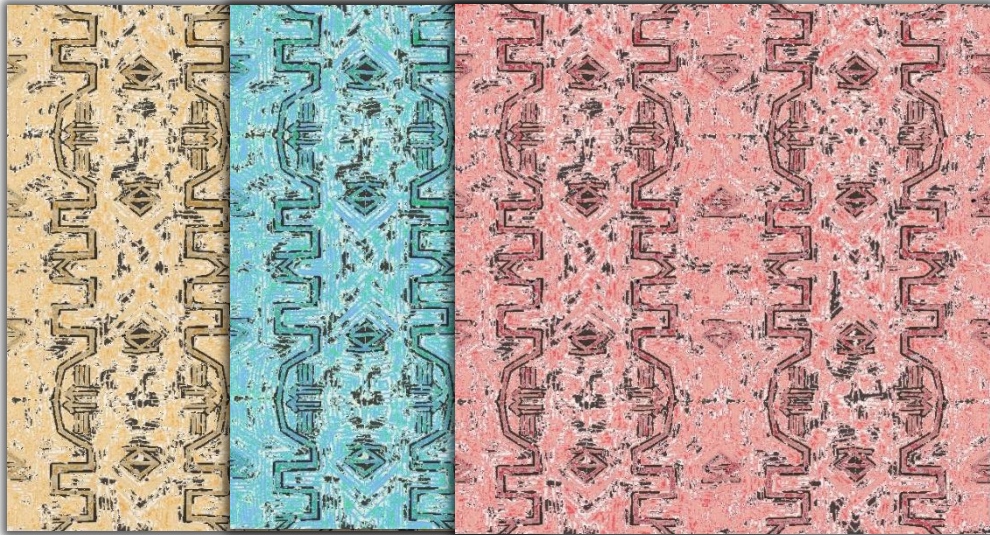
Desen 16 a. Varyant Çalışmaları

Şekil 153. Desen 16 a Giydirme Çalışması (Wangart Large Size Canvas
Poster Art Prints Cloud Abstract Colorful Light Brown Oil Painting for Living Room
Wall Picture-70*14cm no frame, 2021)

**Desen 17. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Keten Kumaş Tasarımı**

Desen 17. Varyant Çalışmaları

Şekil 154. Desen 17 Giydirme Çalışması (Allforfshiondesign, 2021)

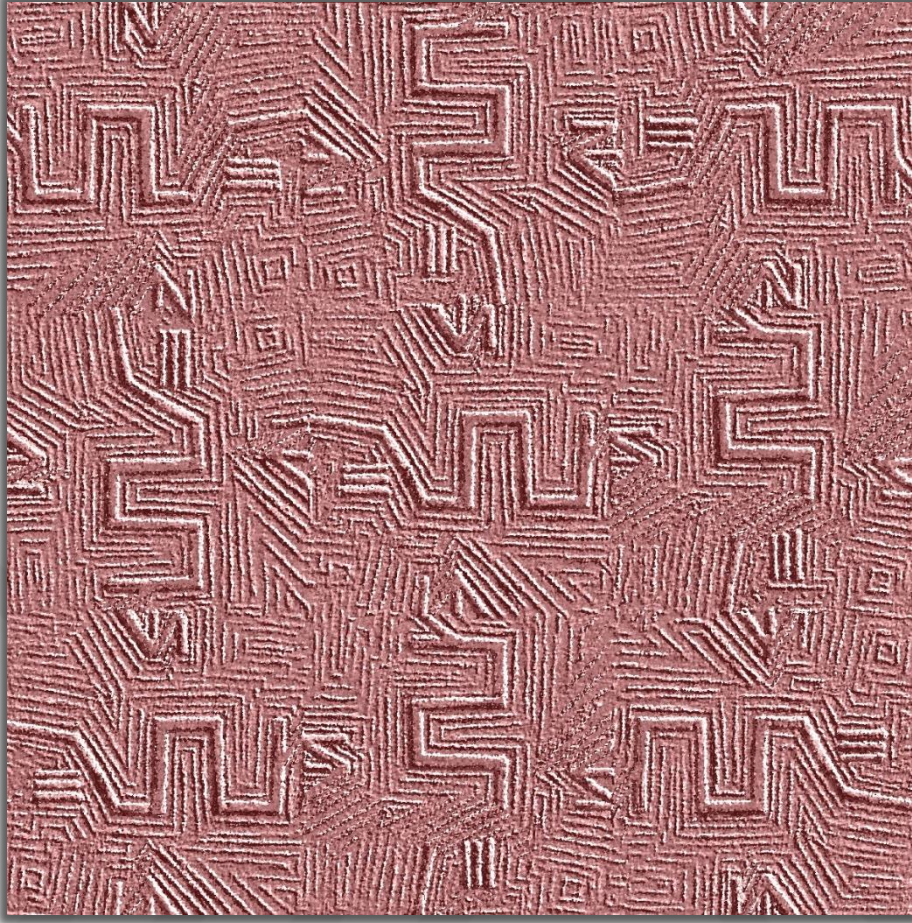
**Desen 18. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

Desen 18. Varyant Çalışmaları

Şekil 155. Desen 18 Giydirme Çalışması (Outhaus Bricks/ Buy Bricks/ Kingscourt Country Manor Bricks/ Floor&Wall Tiles/ Stone/Cladding, 2021)

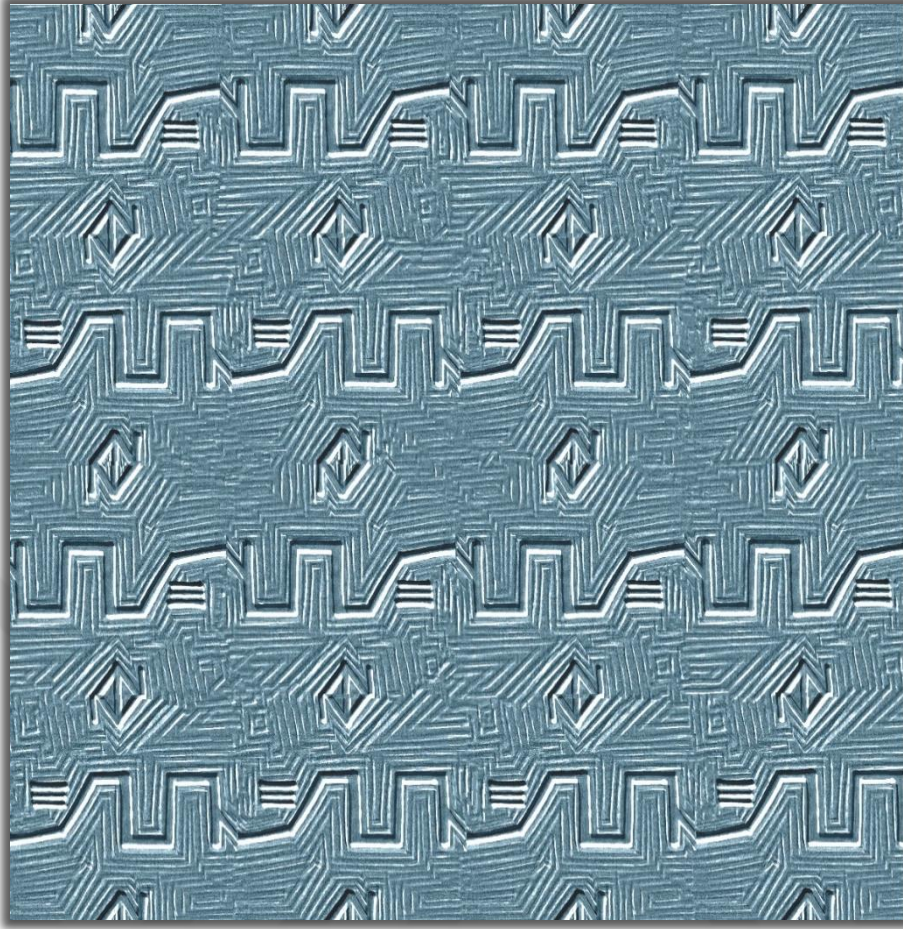
**Desen 19. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

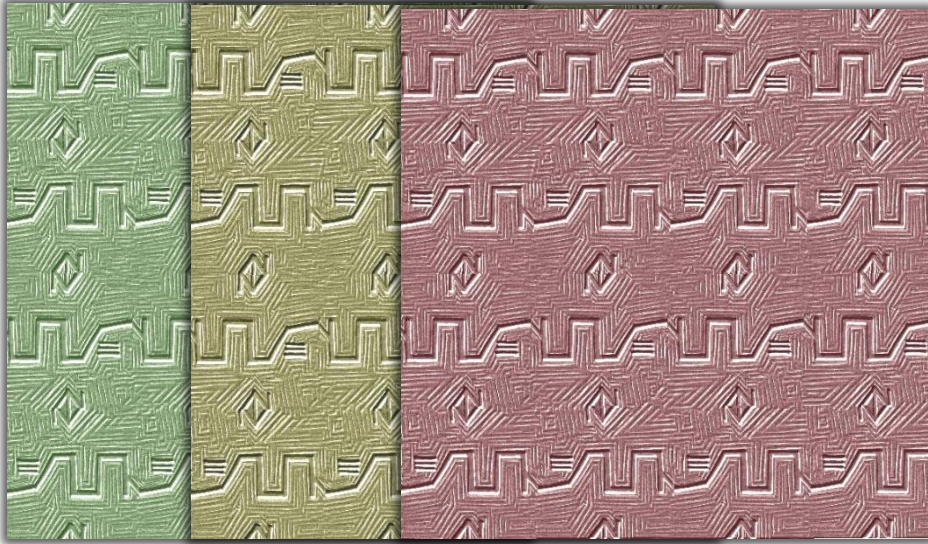
Desen 19. Varyant Çalışmaları

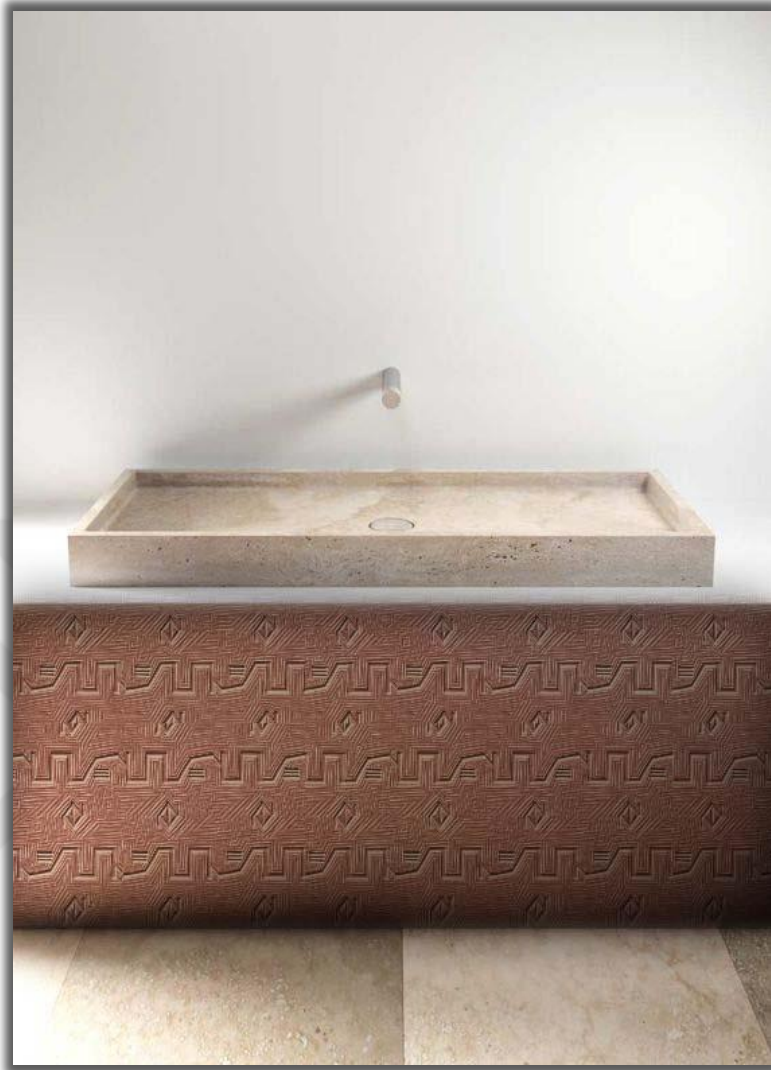
Şekil 156. Desen 19 Giydirme Çalışması (AA- Flooring Ideas, 2021)

**Desen 20. 4. Grup Damga ve 4. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

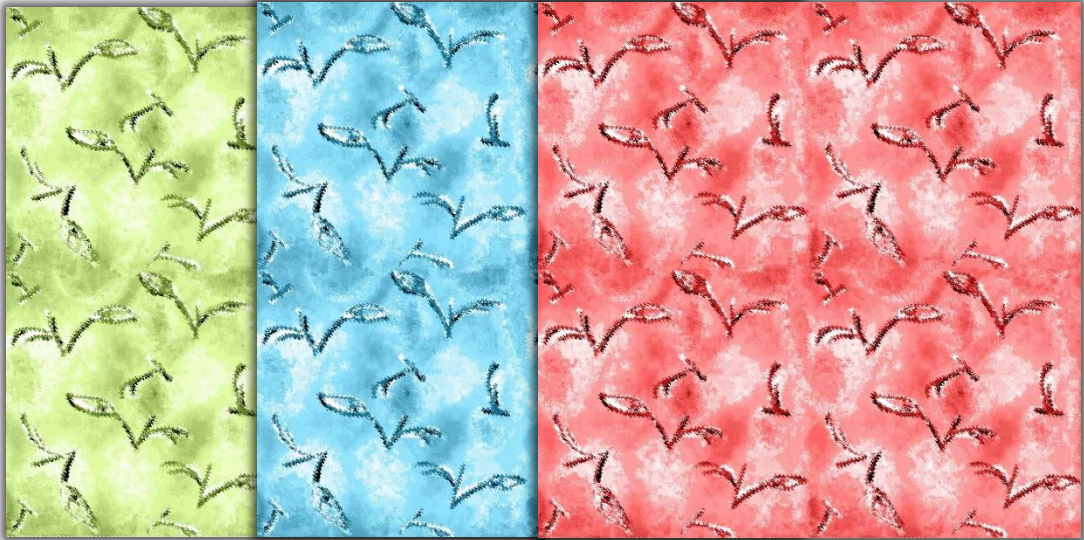
Desen 20. Varyant Çalışmaları

Şekil 157. Desen 20 Giydirme Çalışması (Vaselli, 2021)

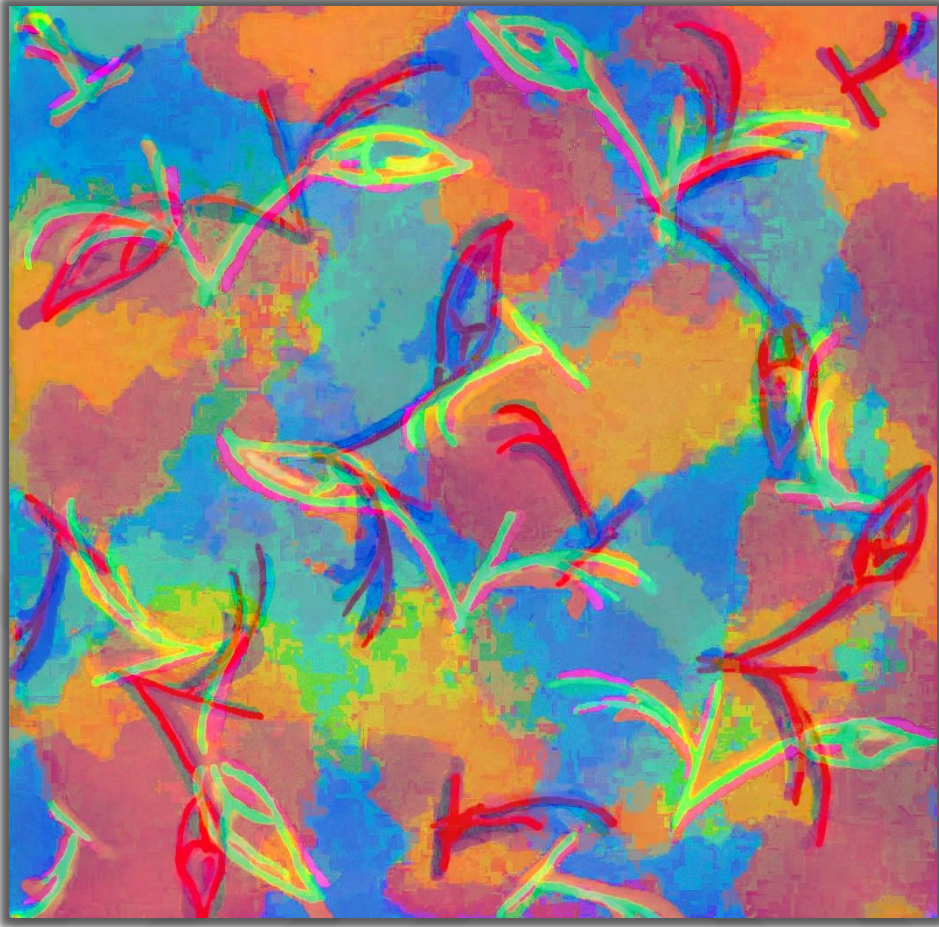
**Desen 21. 5. Grup Damga ve 5. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Ponje Kumaş Tasarımı**

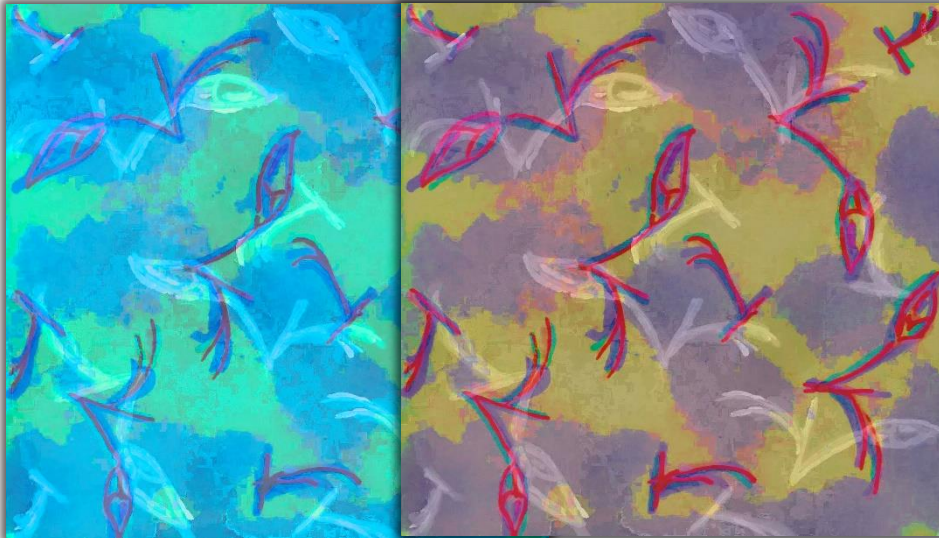
Desen 21. Varyant Çalışmaları

Şekil 158. Desen 21 Giydirme Çalışmaları (Long Sleeve Jumpsuit Outfit Casual, 2021)

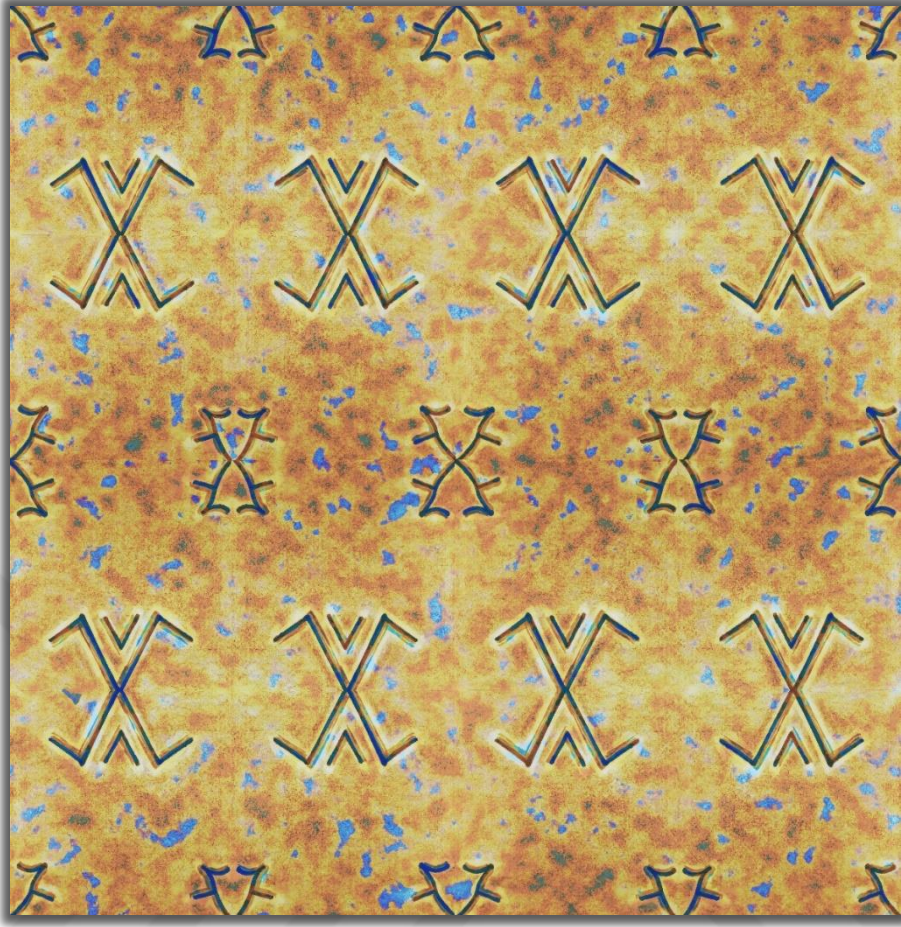
**Desen 22. 5. Grup Damga ve 5. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Şifon Kumaş Tasarımı**

Desen 22. Varyant Çalışmaları

Şekil 159. Desen 22 Giydirme Çalışması (Adn Moda, 2021)

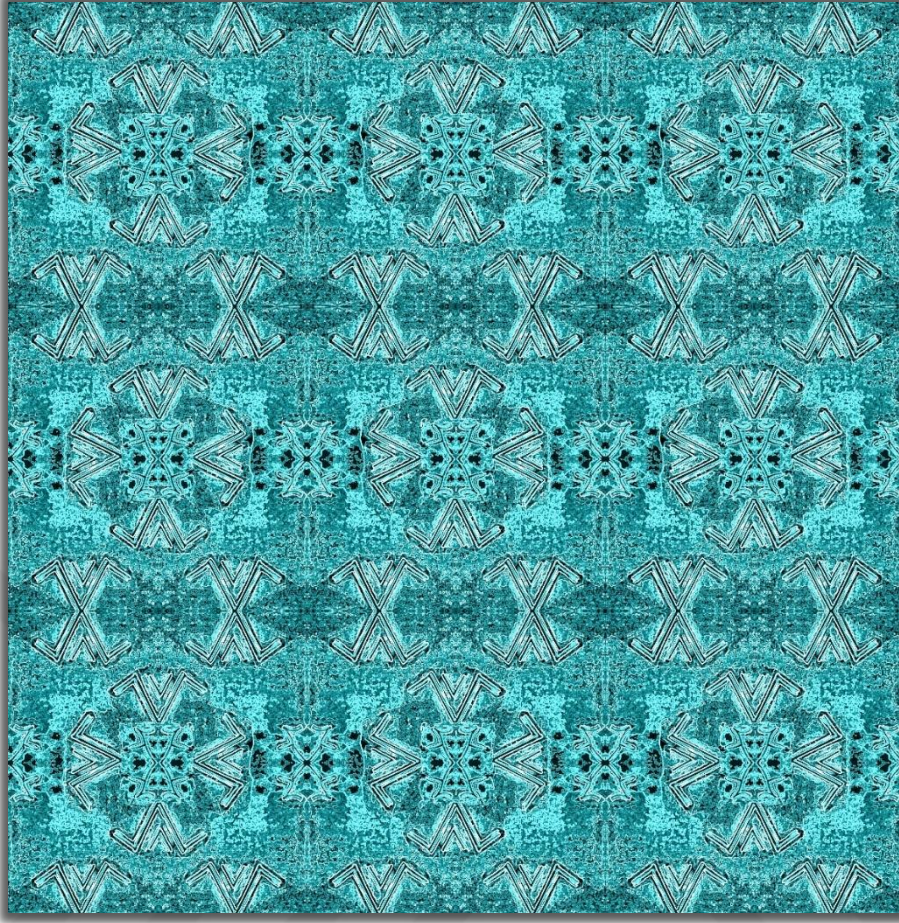
**Desen 23. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Vual Kumaş Tasarımı**

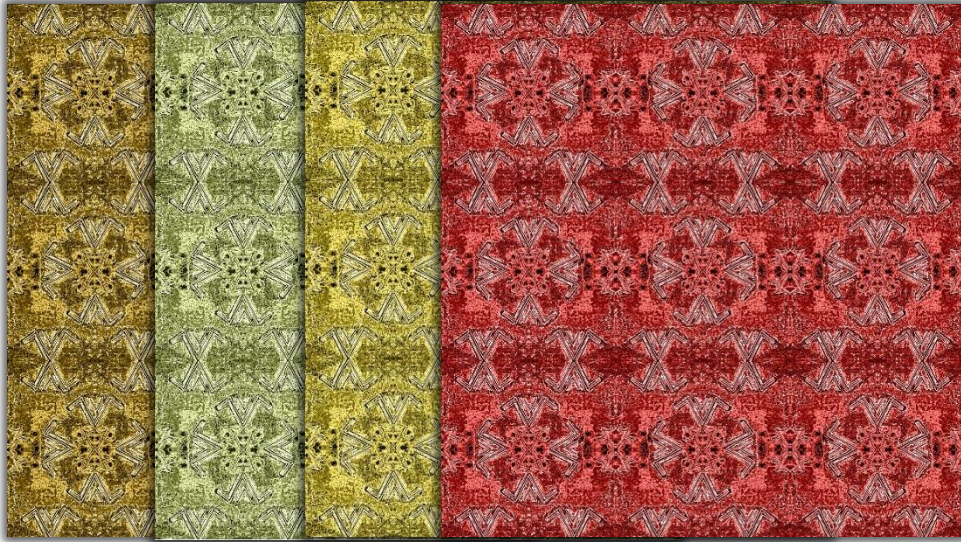
Desen 23. Varyant Çalışmaları

**Şekil 160. Desen 23 Giydirme Çalışması (Long Sleeve Jumpsuit Outfit
Casual, 2021)**

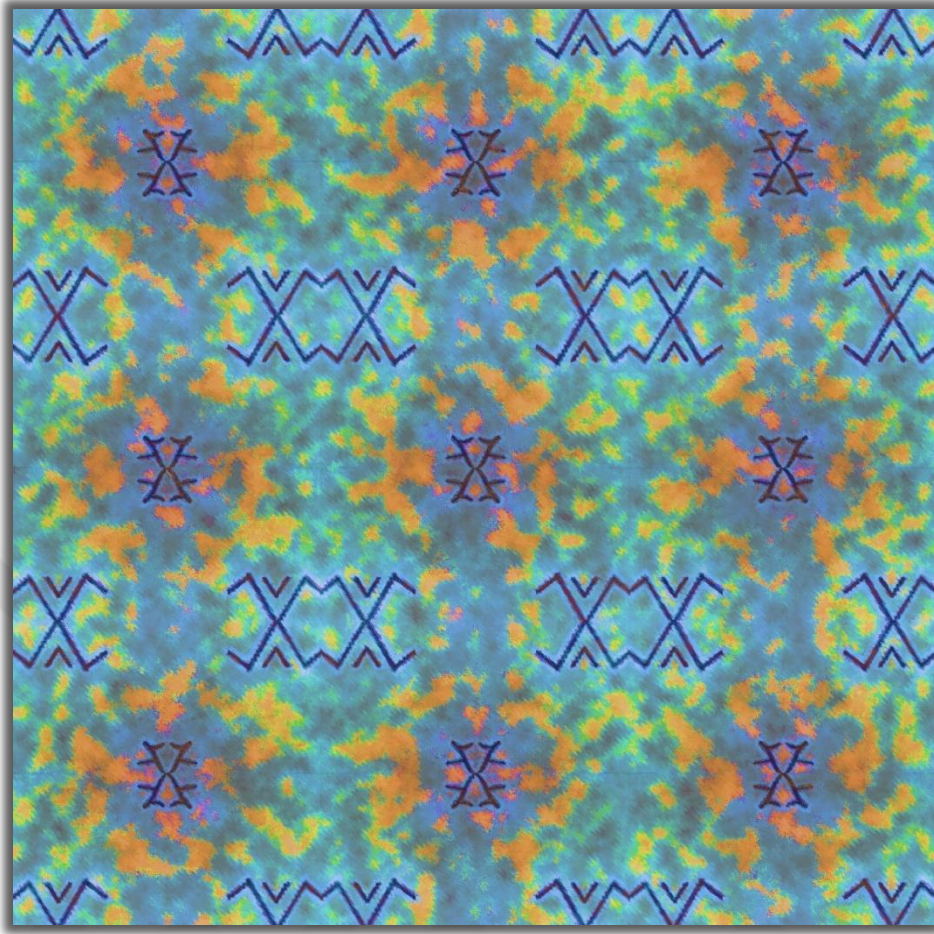
**Desen 24. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Viskon Kumaş Tasarımı**

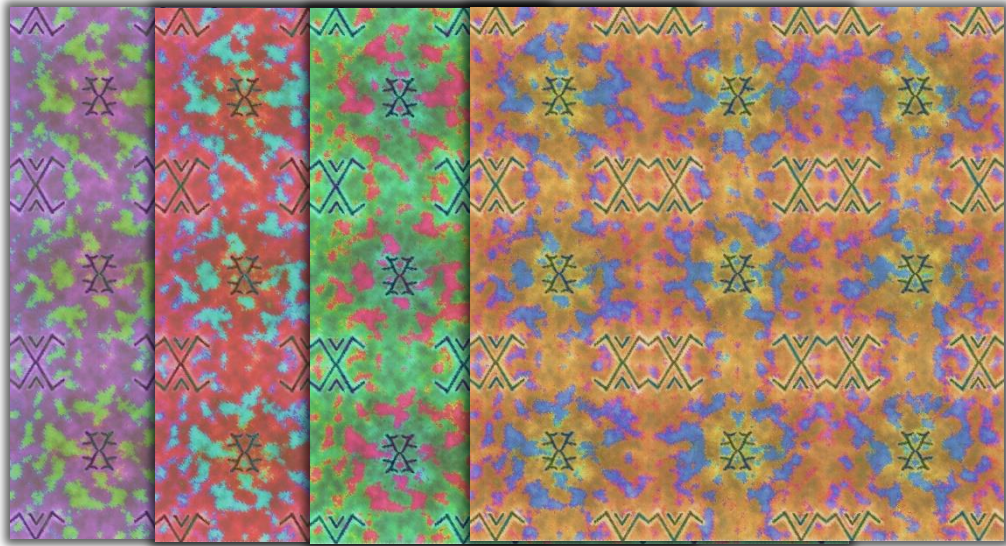
Desen 24. Varyant Çalışmaları

Şekil 161. Desen 24 Giydirme Çalışması (Güneşkızı, 2021)

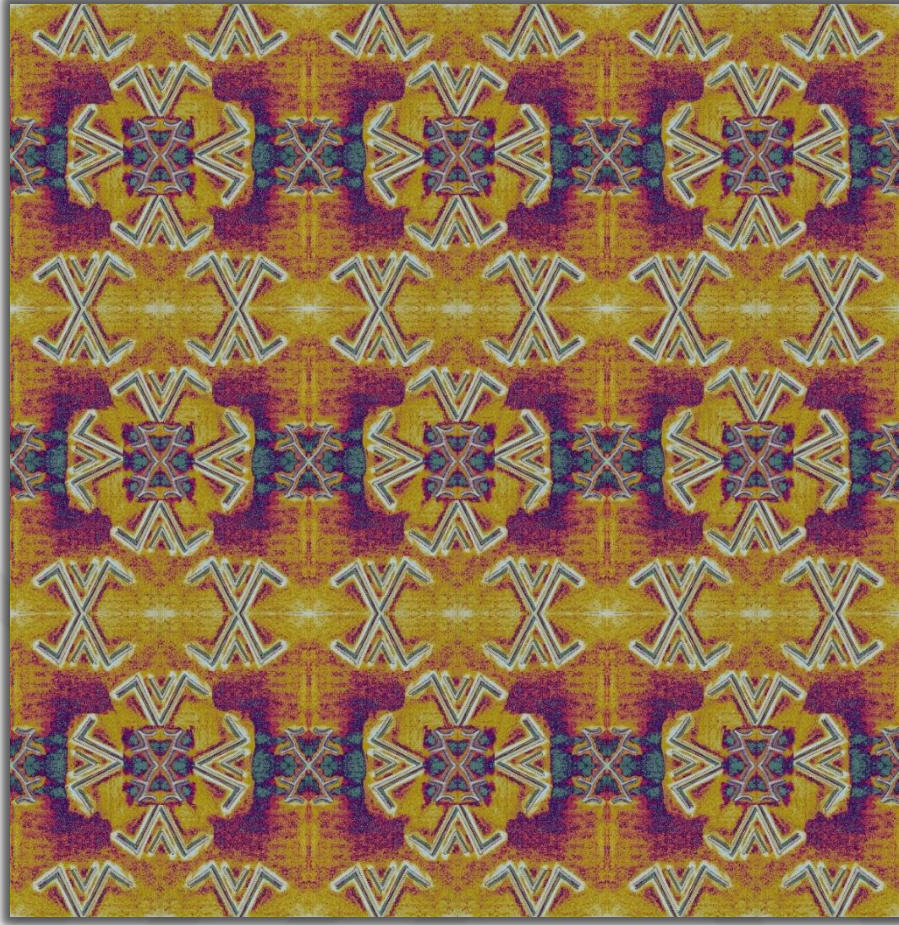
**Desen 25. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Vual Kumaş Tasarımı**

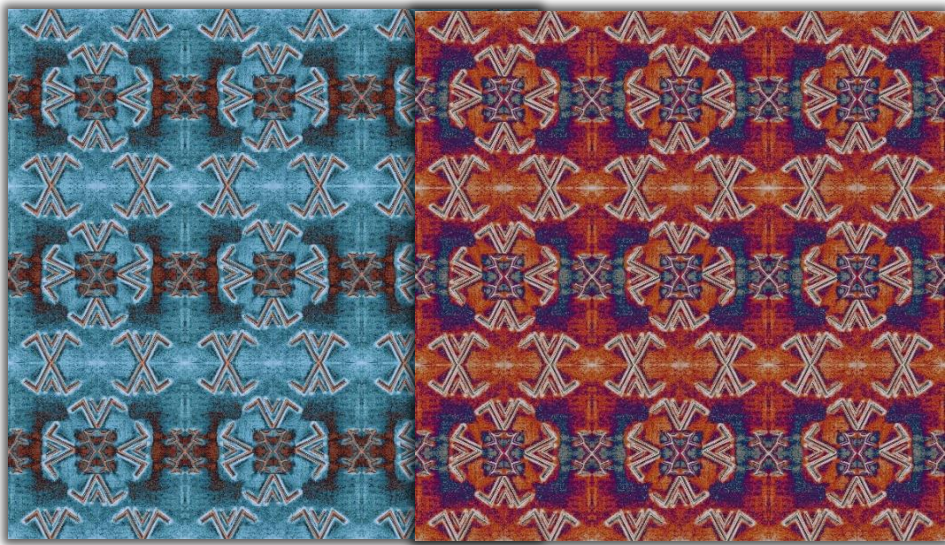
Desen 25. Varyant Çalışmaları

Şekil 162. Desen 25 Giydirme Çalışması (Adn Moda, 2021)

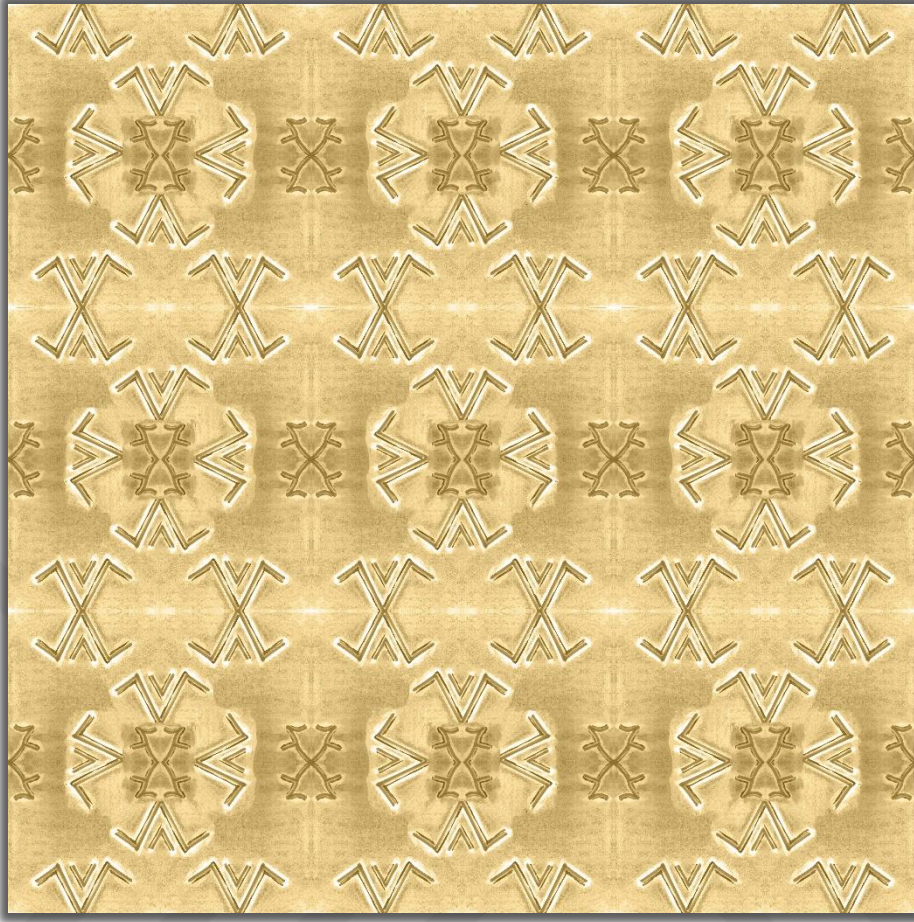
**Desen 26. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Viskon Kumaş Tasarımı**

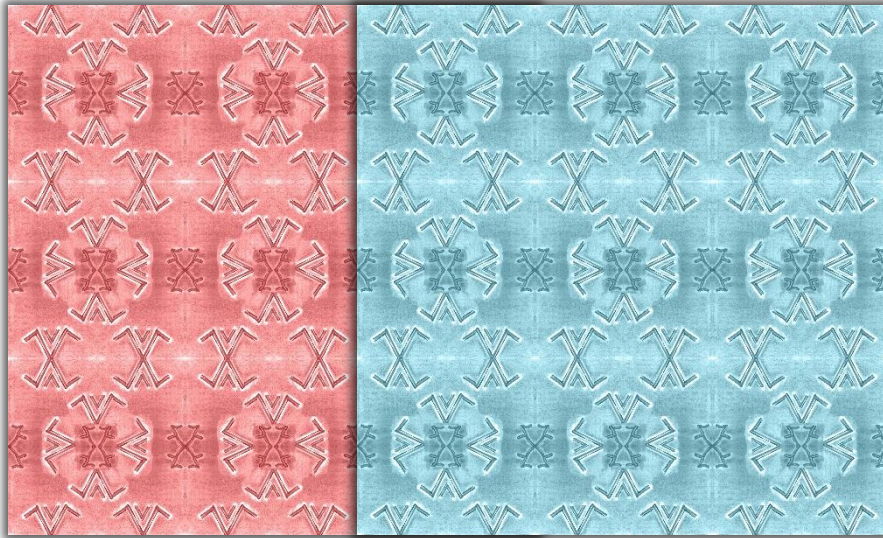
Desen 26. Varyant Çalışmaları

Şekil 163. Desen 26 Giydirme Çalışması (Summer Tops For Women , 2021)

Desen 27. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan Bambu Kumaş Tasarımı

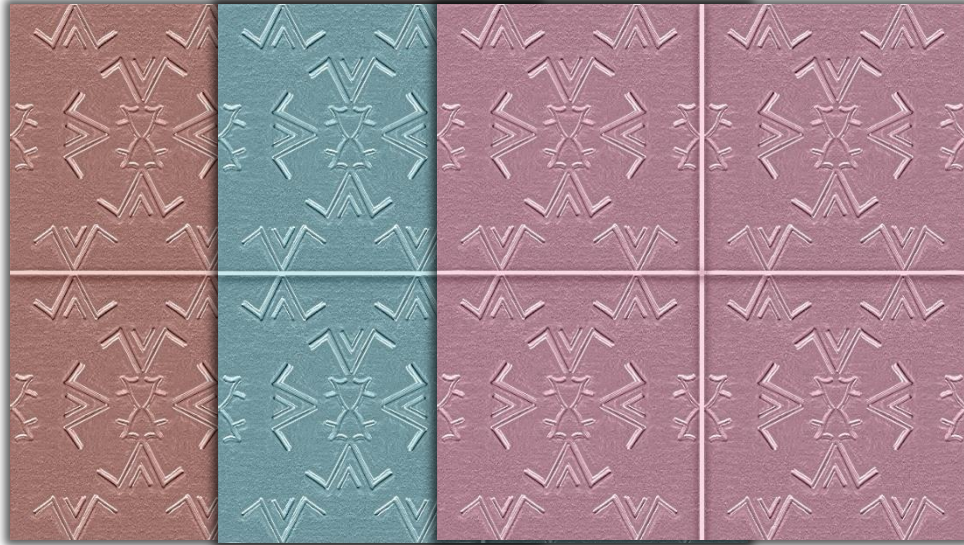
Desen 27. Varyant Çalışmaları

Şekil 164. Desen 27 Giydirme Çalışmaları (Taç Ranforce Leona Çift Kişilik Nevresim Takımı , 2021)

**Desen 28. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı (Parçalı)**

Desen 28. Varyant Çalışmaları

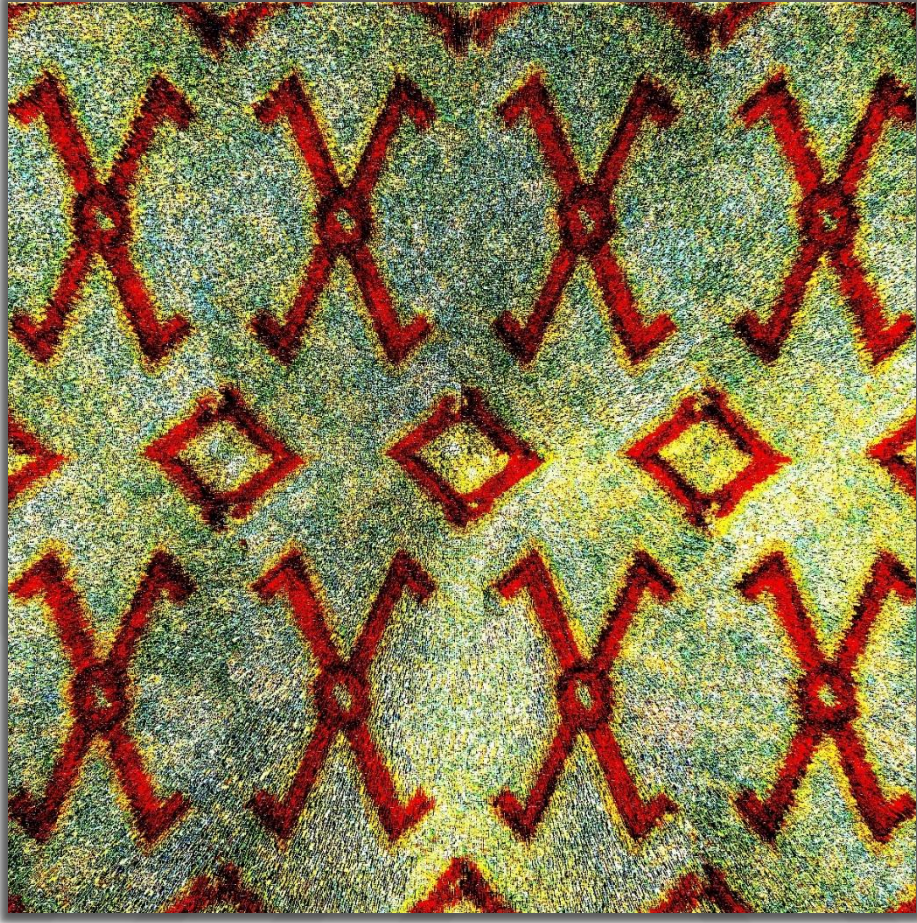
**Desen 28 a. 6. Grup Damga ve 6. Grup Motif Örneklerinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

Desen 28 a. Varyant Çalışmaları

Şekil 165. Desen 28 a Giydirmе Çalışması (Outhaus Bricks/ Buy Bricks/ Kingscourt Country Manor Bricks/ Floor&Wall Tiles/ Stone/Cladding, 2021)

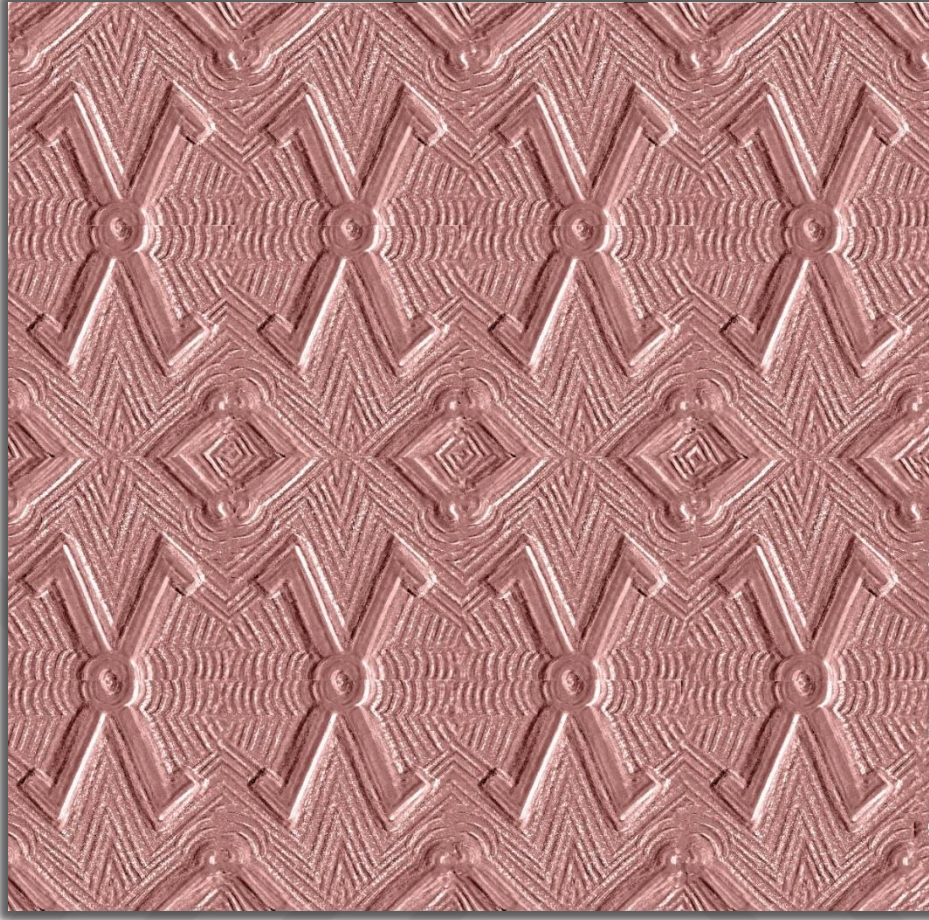
**Desen 29. 7. Grup Damga ve 7. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Kadife Kumaş Tasarımı**

Desen 29. Varyant Çalışmaları

Şekil 166. Desen 29 Giydirme Çalışması (colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe, 2021)

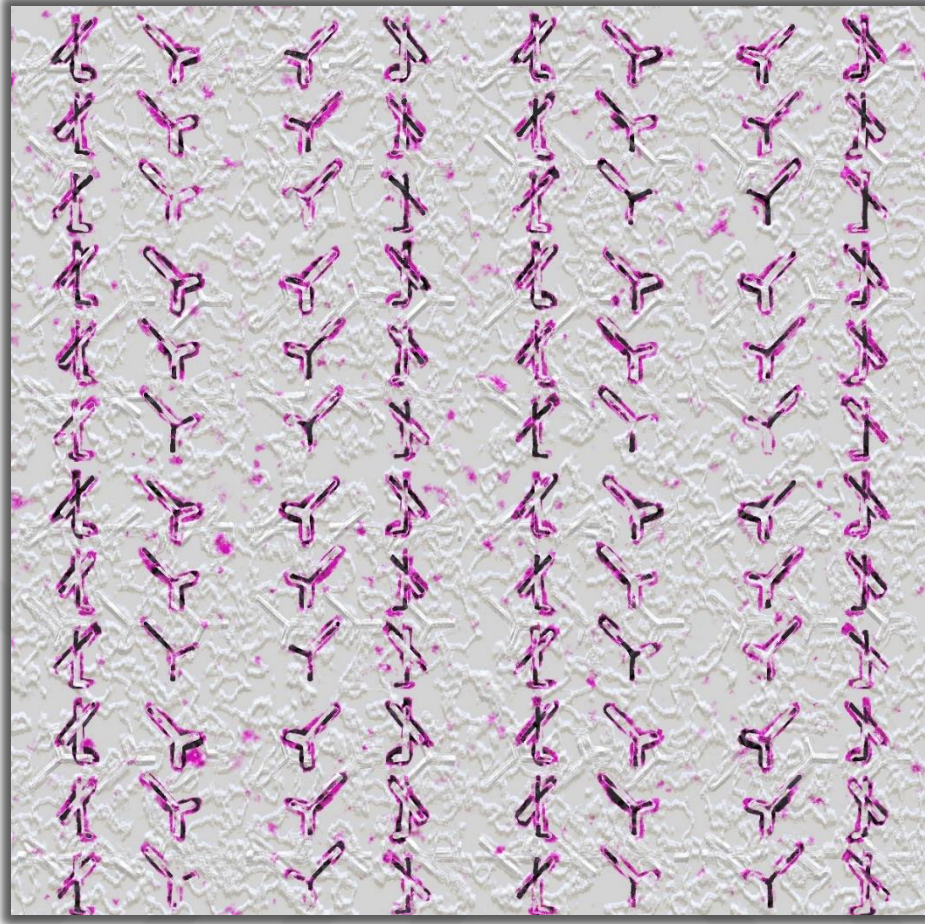
**Desen 30. 7. Grup Damga ve 7. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

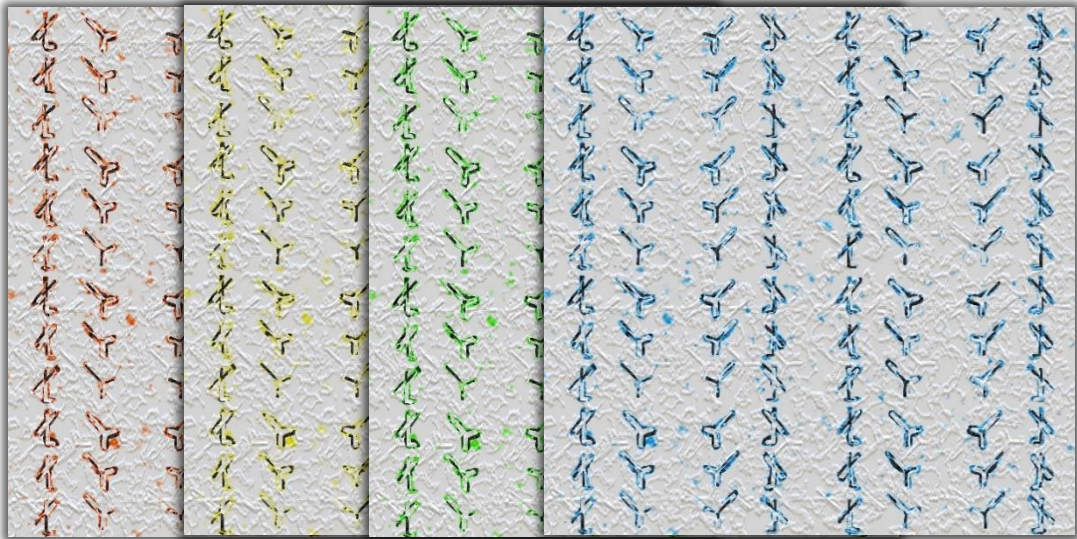
Desen 30. Varyant Çalışmaları

Şekil 167. Desen 30 Giydirme Çalışması (Tubadzin Sfumato, 2021)

**Desen 31. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Krep ve Organze Kumaş Tasarımı**

Desen 31. Varyant Çalışmaları

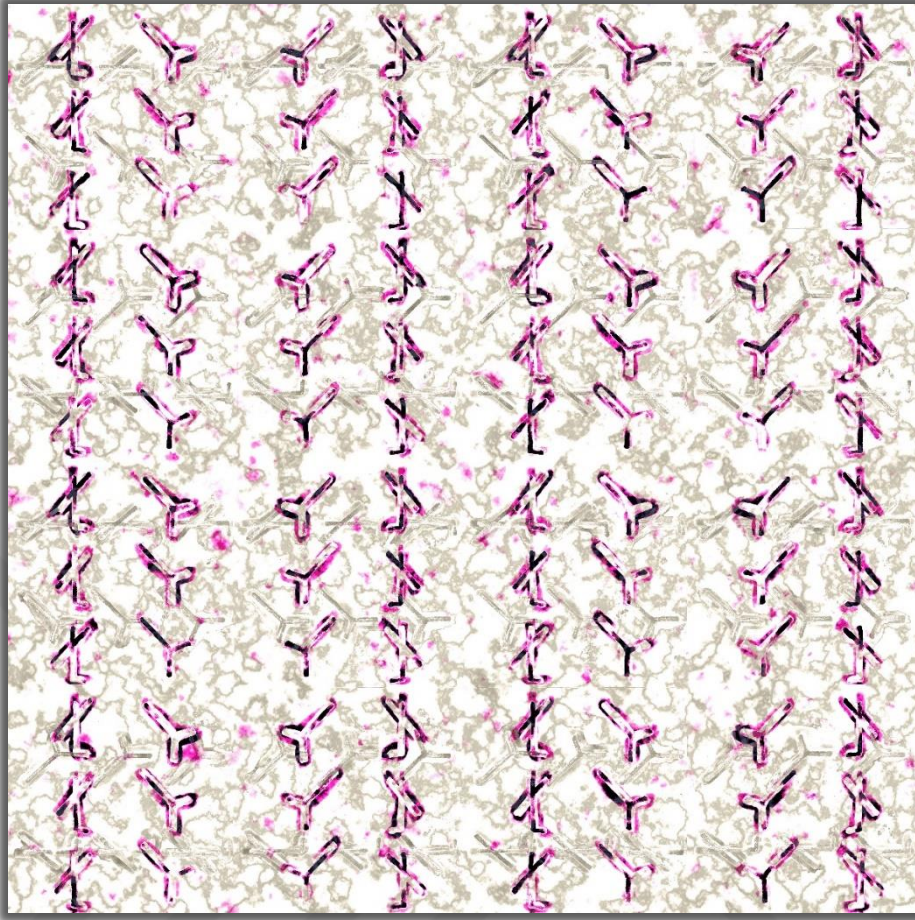
Elbise1 (Krep)

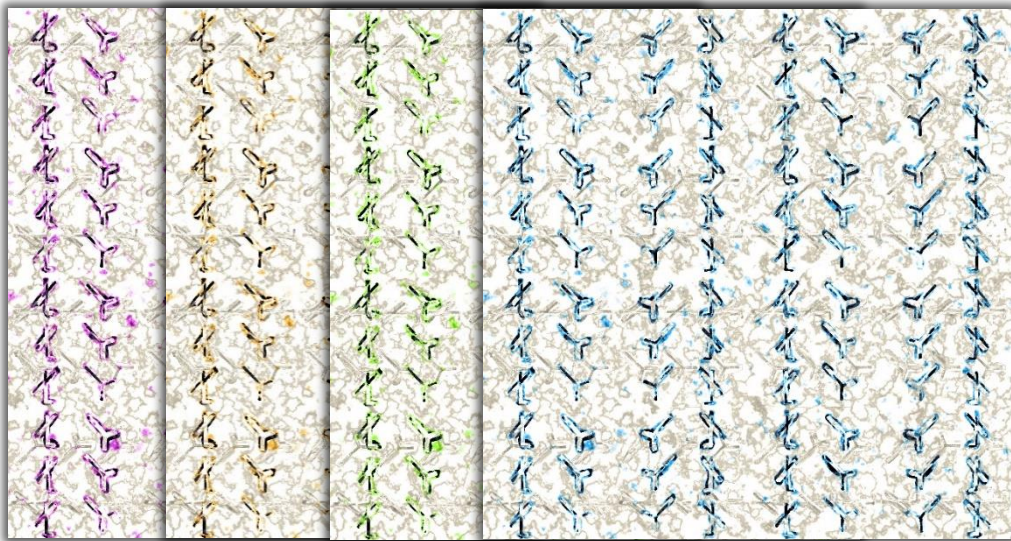
Elbise 2 (Organze)

Şekil 168. Desen 31 Giydirmeye Çalışmaları Elbise 1 (White Homecoming Dresses, 2021)

Şekil 169. Desen 31 Giydirmeye Çalışmaları Elbise 2 (This item is unavailable/Etsy, 2021)

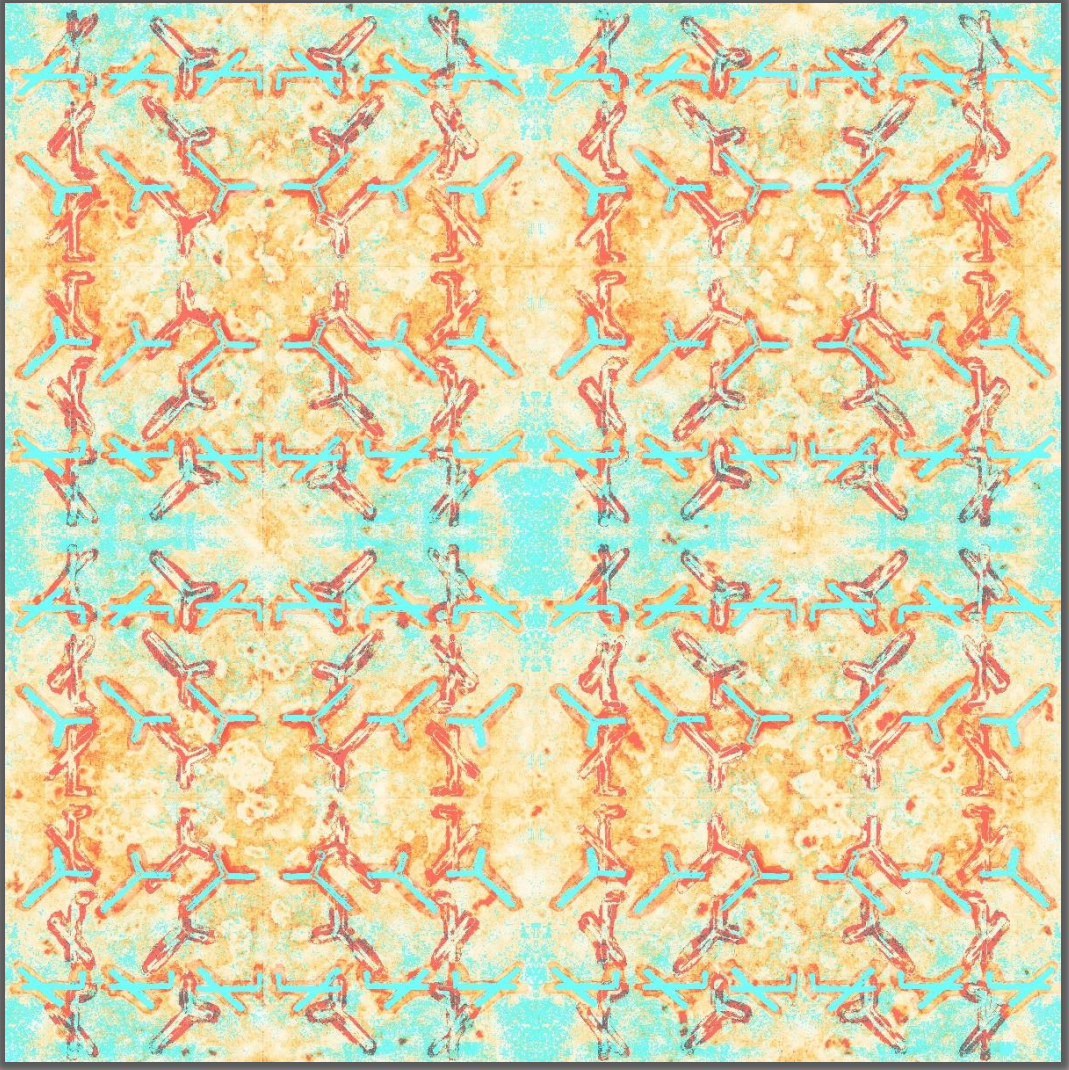
**Desen 32. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Poplin Kumaş Tasarımı**

Desen 32. Varyant Çalışmaları

Şekil 170. Desen 32 Giydirme Çalışması (cute skirt outfits, 2021)

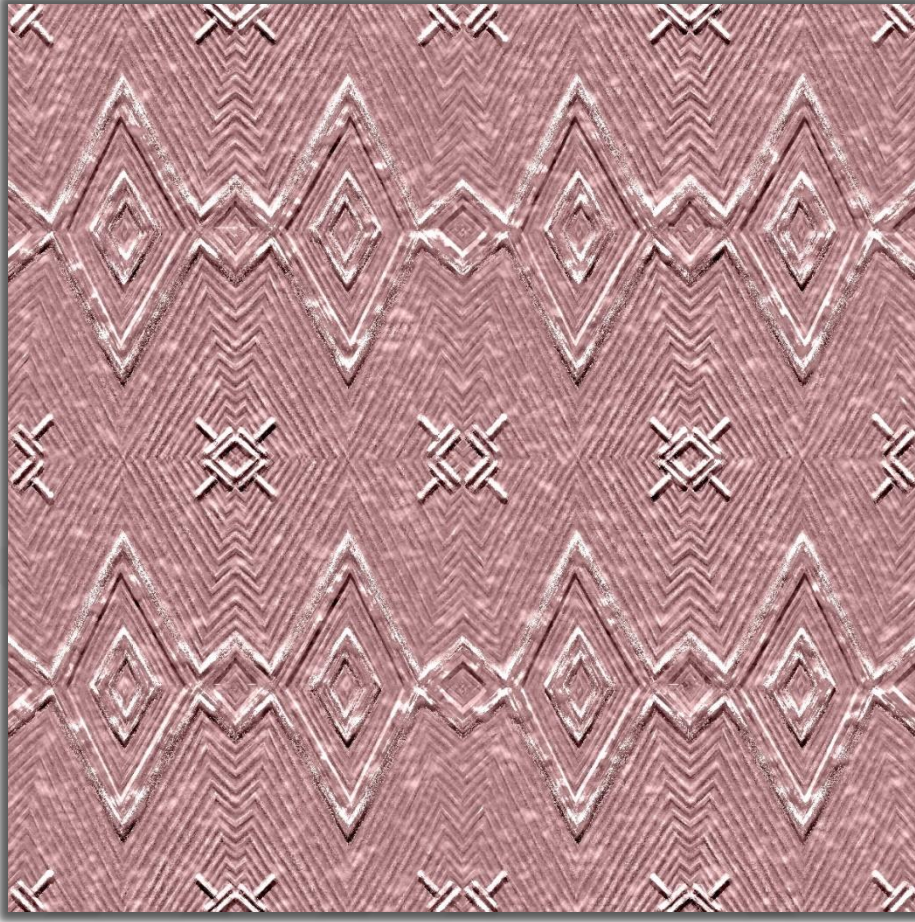
**Desen 33. 8. Grup Damga ve 8. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Bambu Kumaş Tasarımı**

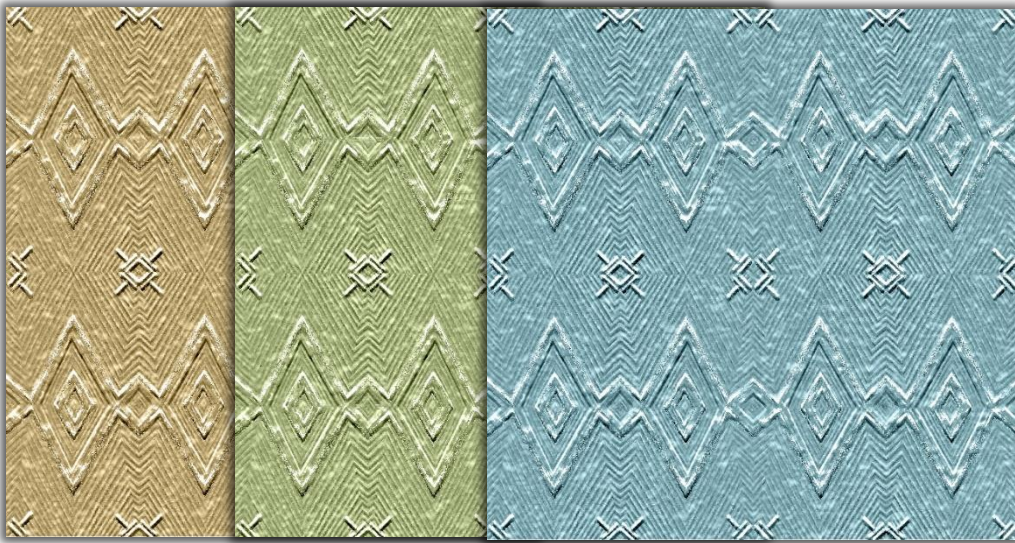
Şekil 171. Desen 33 Giydirme Çalışması Nevresim (Taç Ranforce Leona Çift Kişilik Nevresim Takımı , 2021)

Şekil 172. Desen 33 Giydirme Çalışması Sabahlık (toptop.ru, 2021)

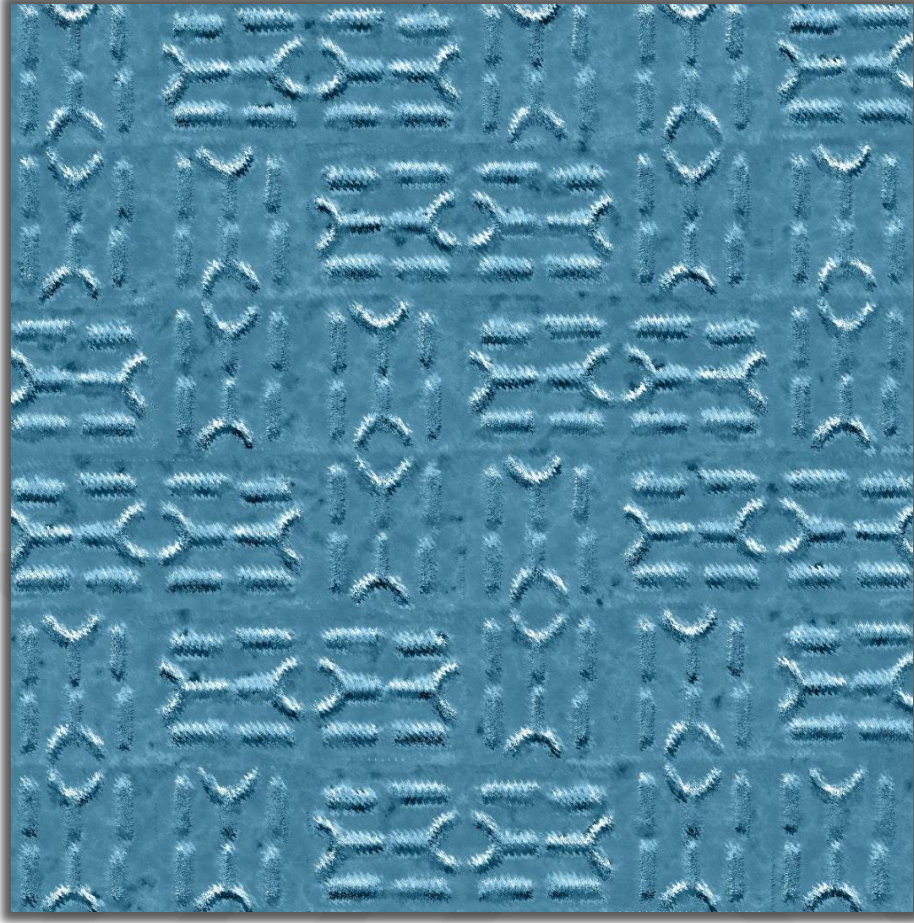
**Desen 34. 9. Grup Damga ve 9. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Karo Seramik Tasarımı**

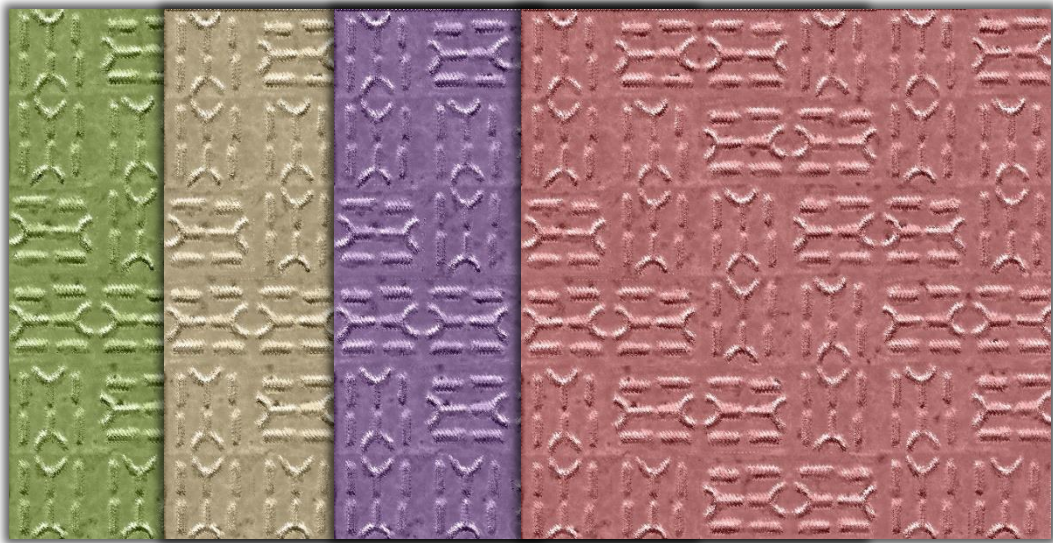
Desen 34. Varyant Çalışmaları

Şekil 173. Desen 34 Giydirme Çalışması (credence chevrons blanc brillant et robinet noir, 2021)

**Desen 35. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı**

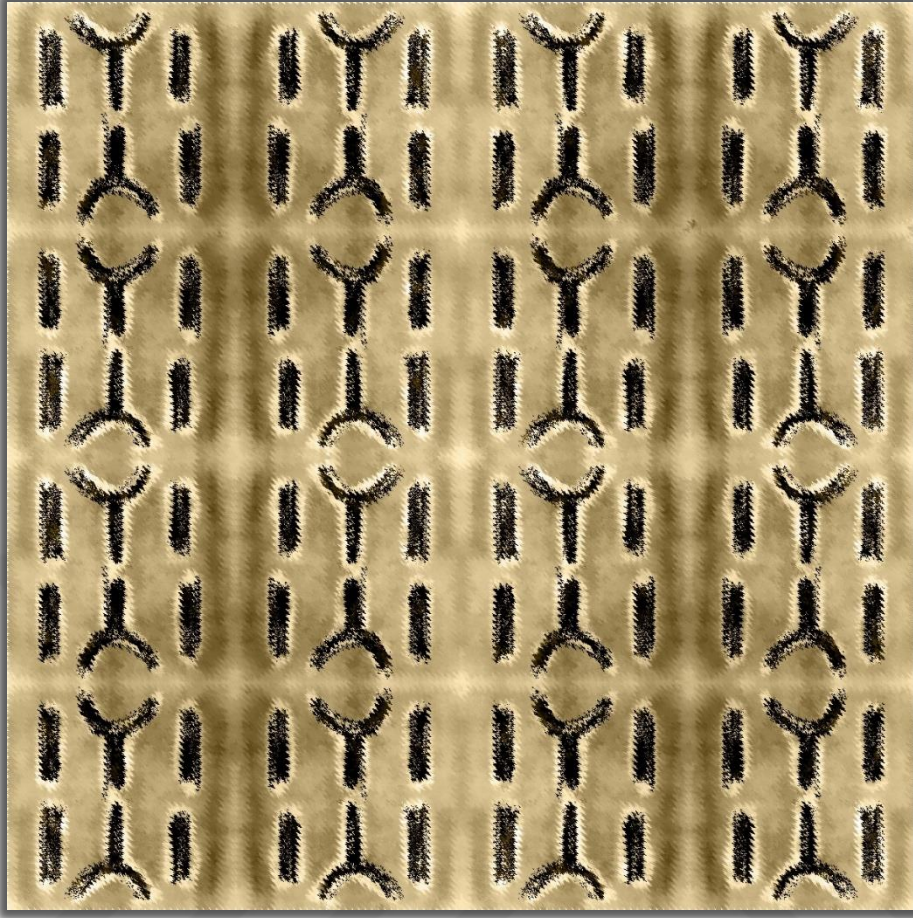

Desen 35. Varyant Çalışmaları

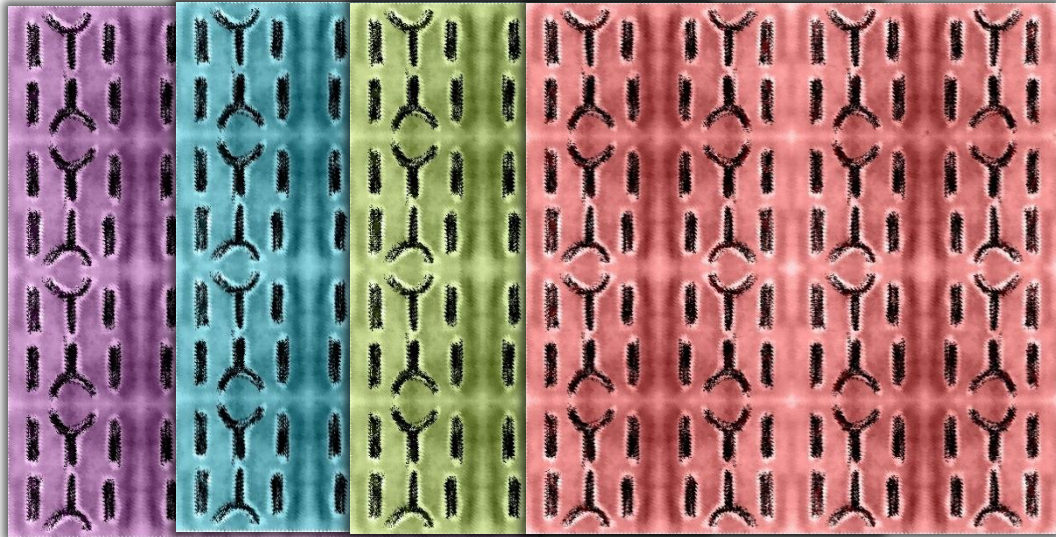

Şekil 174. Desen 35 Giydirme Çalışması Elbise (roole.com, 2021)

Şekil 175. Desen 35 Giydirme Çalışması Tulum (Shein, 2021)

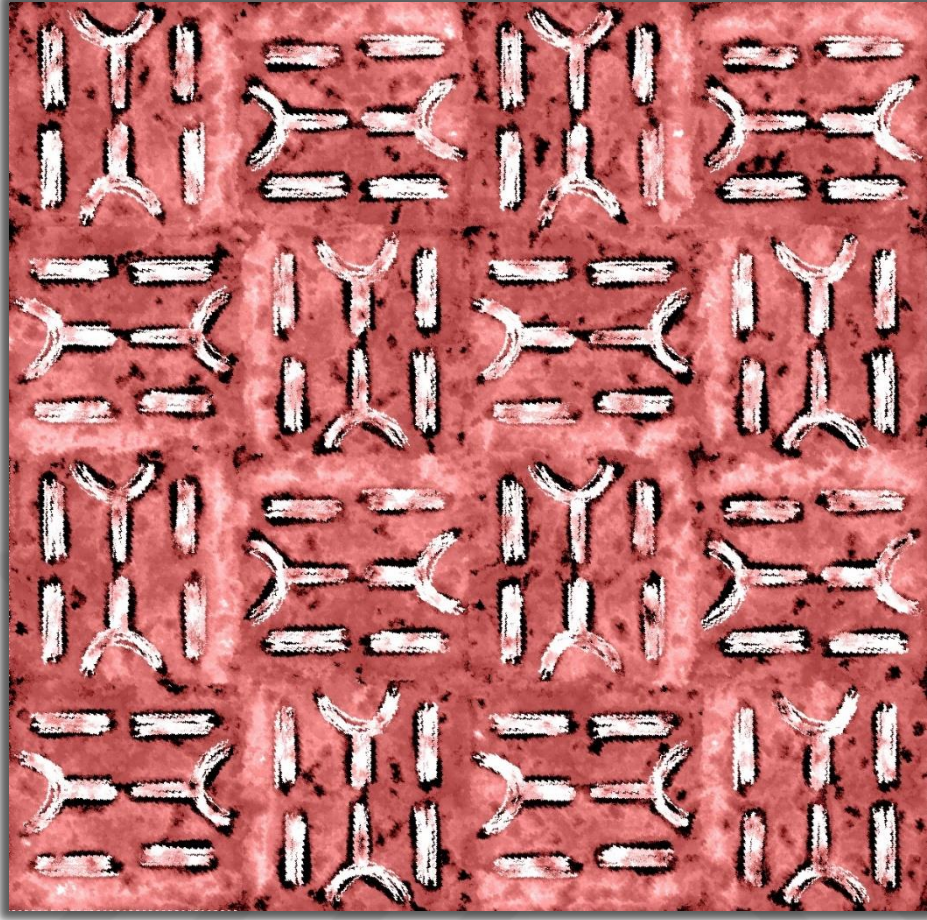
**Desen 36. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı**

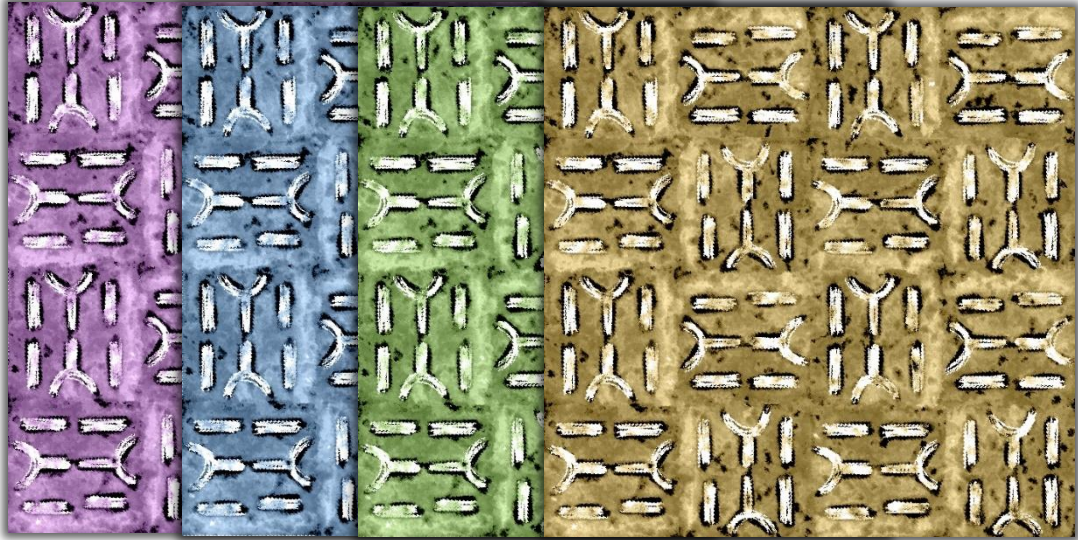
Desen 36. Varyant Çalışmaları

**Şekil 176. Desen 36 Giydirme Çalışması (The Chic Anti- Loungewear
Trend I Want to Wear This Summer, 2021)**

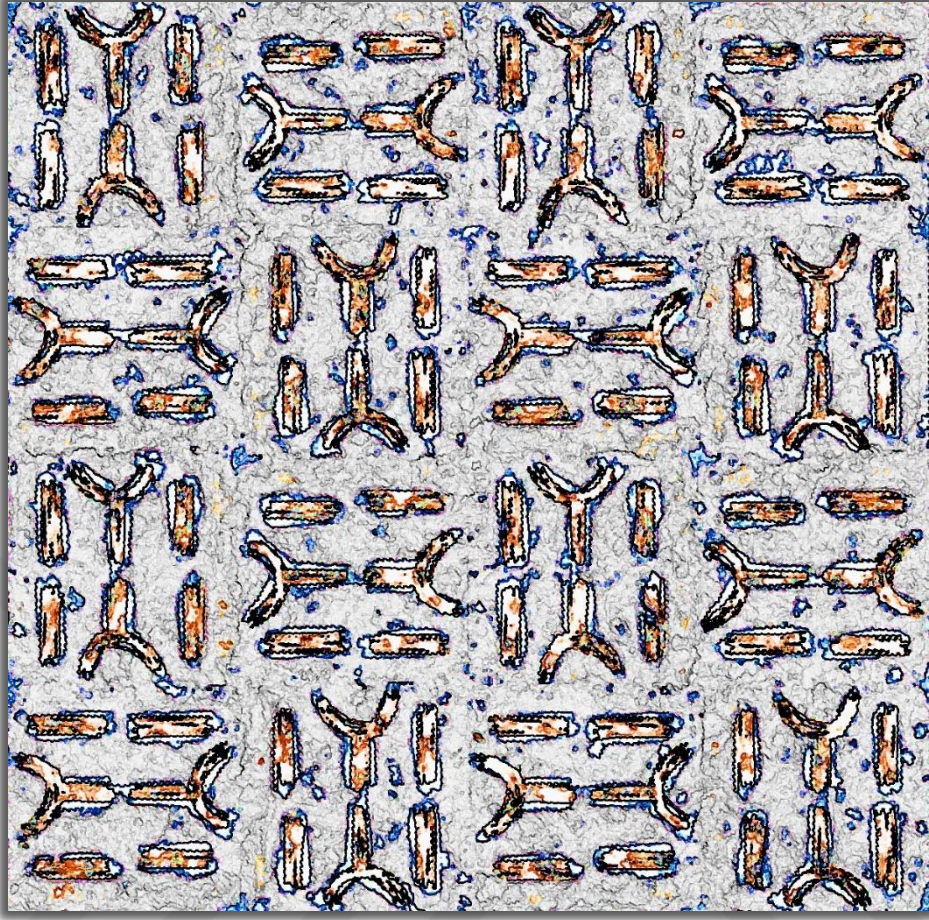
**Desen 37. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Taşlanmış Koton Kumaş Tasarımı**

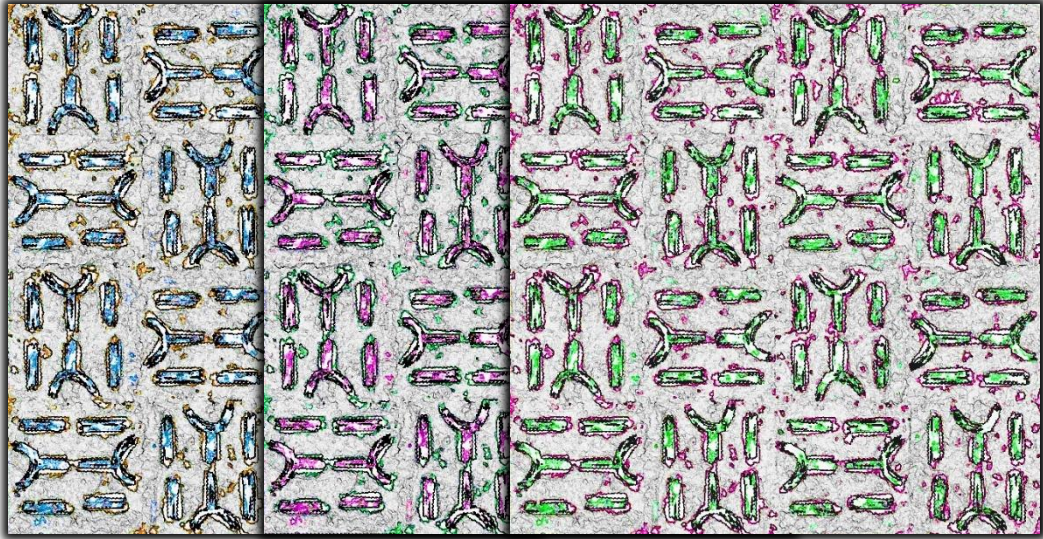
Desen 37. Varyant Çalışmaları

Şekil 177. Desen 37 Giydirme Çalışması (saville-kaz-tuyu-ikili-kirlent-set-pudra-45x45-cm-gul-kurusu/, 2021)

**Desen 38. 10. Grup Damga ve 10. Grup Motif Örneğinden Oluşturulan
Peluş ve Penye Kumaş Tasarımı**

Desen 38. Varyant Çalışmaları

Şekil 178. Desen 38 Giydirme Çalışmaları Peluş Kaban (Talking Shop, 2021)

Şekil 179. Desen 38 Giydirme Çalışmaları Penye Eşofman (3 Chic Work-From-Home Outfits That Balance Comfort and Confidence, 2021)

SONUÇ

Türk kültüründe damgalar, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar süregelmiştir. Damgalar yazının olmadığı dönemlerde var olup, o günden bugüne kadar Türk toplulukları tarafından belirleyici bir işaret olarak kullanılmıştır. Damgalardan bazıları yazıya dönüşmüş, bazıları ise motiflere dönüşerek halı, kilim, mimari gibi eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Damgalar ayırt edicilik ve bezeme unsuru olmasının yanı sıra, sosyal, kültürel, felsefi ve mitolojik yönleriyle toplumun yaşantısını yansıttıkları için etnik tarihi, etnik kültürü araştırma konusunda çok önemli kaynaklardır.

Tez kapsamında; Türk boyları ve Oğuzlar için damganın önemi ve yaşamlarındaki yeri açıklanmıştır. Türk kültürümüzün önemli bir parçası olan damgaların, sanatsal açıdan değerlendirilmesi gereken kaynaklar olduğu düşünülerek, 24 Oğuz boyu damgalarından ilham alarak çeşitli özgün desen tasarımları oluşturulmuş ve bu desenler çeşitli alanlarda uygulanmıştır.

Yapılan bu çalışma sonrasında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Boylar tarihimizin önemli birer temel taşıdır. Boyları bilmeden tarihimizi anlayamayız.
- Türk tarihindeki boylardan en büyük ve en önemli olan boy grubu Oğuzlardır. Türklerin ana gövdesini oluşturduğu için tarihimizde önemli bir yer teşkil etmektedir.
- Geleneksel ve kültürel değerlerin öğrenilmesi ve korunması gerekmektedir.
- Türk tarihinin esaslı geçmişinin ve kültürünün daha fazla araştırılıp, kültürümüzde önemli bir yere sahip olan damga geleneğinden, farklı uygulamalarla sanat alanlarında yaşatılması gerekmektedir.
- Bu çalışmadaki uygulama bölümünde sadece 24 Oğuz boyuna ait damgalardan ilham alınarak 38 farklı desen tasarımı yapılmıştır. Bu uygulamaların, farklı Türk damgaları ya da sembol ve simgeler kullanılarak da daha farklı çalışmalar yapılabilir.

- Yazılım ve donanım kapasitesinin artmasıyla dijital tasarım imkanları da artmıştır. Bu çalışmada tasarım ve uygulama olarak; incelenen 24 Oğuz Boyu damgalarından esinlenilerek elle çizilen birim motifler Photoshop programında desen haline getirilerek hibrit modellerin uygulamalarında başarılı özgün tasarımlar oluşturulabilir.
- Photoshop programı, elde çizilen birim motiflerin farklı rotasyon ve kombinasyonlarda daha etkin kullanılmasına imkan sağlamıştır.
- Tasarlanan desenlerin farklı varyantlarının oluşturulması ve giydirme çalışmaları için alternatif üretmek açısından dijital ortamda çalışmanın daha verimli olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın, başta tekstil olmak üzere gelecekte çeşitli alanlarda yapılabilecek çalışmalara ilham sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- 3 Chic Work-From-Home Outfits That Balance Comfort and Confidence. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766894322/> adresinden alındı
- A. R. Penck. (2021, mart 13). Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/A._R._Penck adresinden alındı
- AA- Flooring Ideas. (2021, 5 19). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766968960/> adresinden alındı
- Ascending by Wassily Kandinsky. (2021, Mart 13). Kandinskypaintings: <http://www.kandinskypaintings.org/ascending/> adresinden alındı
- Adıbelli, G. (2015). Anadolu Uygarlıkları Seramik Desenlerinin Tasarım Olarak İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Adn Moda. (2021, 5 19). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767255078/> adresinden alındı
- Agacanov, S., Akbaba , Y., & Açıkgöz, G. (2020). Orta Asya Oğuz Boyları Tarihinin Bazı Meseleleri. *USAD, Bahar (12)*, 299-316.
- Akçora, E. (1996). Türk Tarihinde Göçler ve Önemli Sonuçları. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz, (2)*, 241-246.
- Aksoy, M. (2007). Kültür Sosyolojisi Açısından Halı-Kilim ve Etnografik Eserlerdeki Damgaların Dili. *Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 38. ICANAS (s. 75-120). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Aksoy, M. (2011). Kaya Resimlerinden Alfabeye Avrasya'da Türk Damgaları. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, (300)*, 70-76.
- Aksoy, M. (2015). Oğuzlar. Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri. 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (s. 413-430). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Aksoy, M. (2021, Şubat 4). *Kaya Resimlerinden Alfabeye Avrasya'da Türk Damgaları*. Academia:

- https://www.academia.edu/20369670/Mustafa_Aksoy_Kaya_Resimlerinden_Alfabeye_Avrasya_da_T%C3%BCrk_Damgalar%C4%B1 adresinden alındı
- Albayrak, S. (2016). Selçuklu Devletinin Kuruluşunda Oğuzlar ve Oğuz Beyleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Allforshiondesign*. (2021, 5 17). Pinterest:
<https://tr.pinterest.com/pin/860961653766898601/> adresinden alındı
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Altamira*. (2021, Şubat 1). Damla Kaygısız:
<https://damlakaygisiz.wordpress.com/2017/11/02/altamira/> adresinden alındı
- Alyılmaz, C. (2007). *Köktürk Harfli Yazıtların İzinde*. Ankara: Karam Yayıncılık.
- Anthropologie Zofia Wallpaper*. (2021, 5 18). Pinterest:
<https://tr.pinterest.com/pin/860961653767268693/> adresinden alındı
- Ataniyazov, S. (1999). Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (15), 1-32.
- Avcı, V. (2021, Şubat 26). *Yörükler ve Yörüklerin Tarihi*. Boynu İnceli Haber:
<https://www.boynuincelihaber.com/yorukler-ve-yoruklerin-tarihi> adresinden alındı
- Babayar, G., & Habibullayev, A. (2019). Köktürk Kağanlığının Hakimiye Simgeleri: Damgalar ve Mühür. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (122), 25-54.
- Banguoğlu, T. (1959, Haziran). Kaşgari'den Notlar:II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (7), s. 1-26.
- Baykara, T. (1975). Eski Türk İktisadi Hayatı ve Şehir. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 76-104.
- Bayramoğlu, M. (2013). 20. Yüzyıl Türk Resim Sanatında Geleneksel Türk Sanat Örneklerinin Etkisiİ. *Kalemişi Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, 1, (2), 1-40.

- Bedri Rahmi Eyüboğlu Hayatı ve Eserleri (1911-1975)*. (2021, Mart 10). İstanbul Sanatevi: <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/bedri-rahmi-eyuboglu-hayati-ve-eserleri/> adresinden alındı
- Begiç, H. N., & Çapık, H. Ö. (2020). Anadolu Kültüründe Damga/ Tamga/ Dövme Mardin Örneği. *Milli Folklor*, 16, (126), 153-174.
- Beykent Üniversitesi. (2021, Nisan 14). *Prof. Hamdi Ünal'dan Berlin'de Türk Hali Kilim ve Dokuma Sergisi*. Beykent: <https://www.beykent.edu.tr/etkinlikler/detay/2019/11/14/default-calendar/prof-hamdi-unaldan-berlinde-turk-hali-kilim-ve-dokuma-sergisi> adresinden alındı
- Biçer, B. (2018). Türklerin Müslüman Olması Meselesine Yeni Bir Bakış Denemesi. *Selçuklu Medeniyetleri Araştırma Dergisi*, (3), 99-137.
- cdn.homedit*. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767058364/> adresinden alındı
- Chic Me*. (2021, 5 17). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767299291/> adresinden alındı
- Coach Comes Around to Reclaim Its Iconic Look*. (2021, 5 17). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767285551/> adresinden alındı
- colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/pembe*. (2021, 5 16). Koçtaş: <https://www.koctas.com.tr/colours-spotty-cocuk-odasi-fon-perde/p/1000389643> adresinden alındı
- credence chevrons blanc brillant et robinet noir*. (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766956200/> adresinden alındı
- cute skirt outfits*. (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766876392/> adresinden alındı
- Çirkin, S. (2021, Şubat 8). *Eski Türklerde Para ve Sikke*. Bilimdili: <https://bilimdili.com/dusunce/eski-turklerde-para-ve-sikke/> adresinden alındı
- Çoruhlu, Y. (2011). *Erken Devir Türk Sanatı- İç Asya'da Türk Sanatı'nın Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Çoruhlu, Y. (2021, Ocak 15). *Eski Türklerde Ölüm Kültü ve Sembolizminde Atın Yeri*. ZDergisi: <https://www.zdergisi.istanbul/makale/eski-turklerde-olum-kultu-ve-sembolizminde-atin-yeri-289> adresinden alındı
- Deliduman, C., & Kara, S. (2017). Estetik Bir Unsur Olarak Damgaların Resim Sanatına Yansıması. *Pamukkale Üniversitesi 1. Sanat Sempozyumu*, (s. 306-314). Denizli.
- Desing-milk. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767024713/> adresinden alındı
- Destanlar Üzerinden Türk Mitolojisinde Doğa Tasavvuru. (2021, Şubat 3). Bilgeyik: <https://www.bilgeyik.com/destanlar-uzerinden-turk-mitolojisinde-doga-tasavvuru-624> adresinden alındı
- Duran, R. (2019). Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları-Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, (23), 679-698.
- Duran, R., & Aslan, Y. (2019). Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Motifleşen Türk Damgaları. *USAD*, (10), 107-126.
- En Eski Türkçe Yazıt "Esik Kasesi" Yeniden Okundu Prof. Dr. A. Bican Ercilasun. (2021, Şubat 9). Bilimdili: <https://bilimdili.com/toplum/dil/en-eski-turkce-yazit-esik-kasesi-yeniden-okundu-prof-dr-a-bican-ercilasun/> adresinden alındı
- Enveroğlu, İ. (2005). Çağdaş Azerbaycan Resim Sanatında Eski Türk Damgalarının Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, E. F. (2017). Beşkaza Yöresi Yörük-Türkmen Mezar Taşları ve Damgaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Eroğlu, T., & Kılıç, H. Ç. (2005). Türk İnançları ve İnanışları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49), 750-770.
- Eröz, M. (1983). *Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz*. İstanbul: Doğuş Yayınları.

- Erzurum Cunni Mağarası'nda Eski Türk İzleri.* (2021, Şubat 8). Vukuatlar: <http://www.vukuatlar.com/turkiye/erzurum-cunni-magarasinda-eski-turk-izleri/> adresinden alındı
- Erzurum'un Tarih Kokan Mağarası: Cunni.* (2021, Şubat 3). Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/erzurumun-tarih-kokan-magarasi-cunni/2067251> adresinden alındı
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya İkonografik Motifler.* İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eski Türklerde Ölüm Kültü ve Sembolizminde Atın Yeri.* (2021, 3 16). zdergisi: <https://www.zdergisi.istanbul/makale/eski-turklerde-olum-kultu-ve-sembolizminde-atin-yeri-289> adresinden alındı
- Etsy. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766936311/> adresinden alındı
- Görgünay, N. (2002). *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, B. (1994). Türk Damgaları. *Yesevi Sevgi Dergisi*, (3).
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Güllüdağ, N. (2015). Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6, (6), 133-150.
- Güneşkızı.* (2021, 5 16). Trendyol: <https://www.trendyol.com/guneskizi/kadin-indigo-yikamali-keten-cepli-beli-lastikli-salvar-pantolon-gk-cck58048nd-p-50886955> adresinden alındı
- Güzeler, S. (2021, Mart 14). *Kaşgarlı Mahmut'un Dünya Haritası.* Harita Muzesi: <https://www.haritamuzesi.com/kasgarli-mahmudun-dunya-haritasi/> adresinden alındı
- Haklı, M. (2018). Eski Türk Sanatında Simgesel Motifler ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Hans Hartung Hayatı ve Eserleri 1904-1989*. (2021, Mart 13). İstanbul Sanatevi: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hartung-hans/hans-hartung-hayati-ve-eserleri/> adresinden alındı
- Hexagon Sweater Pattern by Andrey Zhilyaev*. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766897816/> adresinden alındı
- Kalkolitik Çağ'da Anadolu*. (2021, Şubat 6). Tarih Bilimi: <https://www.tarhibilimi.gen.tr/kalkolitik-cagda-anadolu/> adresinden alındı
- Karatayev, O. (2002). Türk Boylarında Tamgalar ve Eski Kırgız-Oğuz Etnik Bağlantıları, . *Türkler Ansiklopedisi*, (2), 386-390.
- Karatayev, O., & Kayıkan, J. (2016). Damgalar ve Onların İşlevleri (Fonksiyonları). *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1, (8), 163-179.
- Kıdırılı, D., & Babayar, G. (2015). *Türk Bengü Taşı: Şiveet Ulaan Damgalı Anıtı*. Astana: Gılım Yayınevi.
- Kore Alfabesi*. (2021, 6 1). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/816277501182611371/> adresinden alındı
- Lascaux Cave-Grotte de Lascaux*. (2021, Mart 2). Donsmaps: <https://www.donsmaps.com/lascaux.html> adresinden alındı
- Long Sleeve Jumpsuit Outfit Casual*. (2021, 5 19). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767259078/> adresinden alındı
- Mert, O. (2007). Kemaliye'de Eski Türk İzleri. Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, (34), 233-254.
- Mert, O. (2008). Öngöt Mezar Külliyesi ve Külliye'de Bulunan Damgalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, (36), 281-305.
- Modedamour*. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767268559/> adresinden alındı

- Mülayim, S. (1998). Tanımsız Figürlerin İkonografisi. *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cecim Sanatı (Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs Kyseri)* (s. 222). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Orhun Yazıtlarının Türk Tarihi, Dili ve Kültürü Açısından Önemi.* (2021, mart 1). Sanat Duvarı: <https://www.sanatduvari.com/orhun-yazitlarinin-turk-tarihi-dili-ve-kulturu-acisindan-onemi/> adresinden alındı
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orta Asya Türk Tarihi.* (2021, Şubat 18). Bilimsel Dünya: <https://www.bilimseldunya.com/orta-asya-turk-tarihi/> adresinden alındı
- Ottoman Imperial Archives.* (2021, Şubat 6). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/271693790006417702/> adresinden alındı
- Outhaus Bricks/ Buy Bricks/ Kingscourt Country Manor Bricks/ Floor&Wall Tiles/ Stone/Cladding.* (2021, 5 19). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767017031/> adresinden alındı
- Ötiken Ormanından Ayrılmayın (Bilge Kağan).* (2021, Mart 2). Otiken Ormaninin Filizleri: <https://otukenormaninifilizleri.blogspot.com/2016/03/dunyann-bilinen-ilk-hals-turklerin.html> adresinden alındı
- Paul Klee Biyografi ve Eserleri 1879-1940.* (2021, mart 10). İstanbul Sanatevi: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-k/klee-paul/paul-klee-biyografi-eserleri/> adresinden alındı
- Pekpelvan, B. (2009). Türkiye'de Gelenekli ve Çağdaş Sanatta Anlatım Biçimi Olarak İslam Yazısının Kullanımı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (2), 66-82.
- Picasso'nun Kübist Kolajı İskoçya'da.* (2021, Mart 10). Kültür Servisi: <http://www.kulturservisi.com/p/picassonun-kubist-kolaji-iskocya/> adresinden alındı
- roole.com.* (2021, 5 22). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767298723/> adresinden alındı

- Russeth, A. (2021, Mart 13). *Filickr*. Filickr: <https://www.flickr.com/photos/sixteen-miles/4043763122> adresinden alındı
- Sadekadınlar*. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767253480/> adresinden alındı
- saville-kaz-tuyu-ikili-kirlent-set-pudra-45x45-cm-gul-kurusu/*. (2021, 5 16). madamecoco.com: <https://www.madamecoco.com/saville-kaz-tuyu-ikili-kirlent-set-pudra-45x45-cm-gul-kurusu/> adresinden alındı
- Shein*. (2021, 5 22). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/818951513478968464/> adresinden alındı
- Signal Tile by Kristine Morich X Clayhaus Modern Tile*. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767024713/> adresinden alındı
- Somuncuoğlu, S. (2008). *Taştaki Türkler*. İstanbul: Güngör Matbaacılık.
- Summer Tops For Women*. (2021, 5 20). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766905391/> adresinden alındı
- Sümer, F. (2016). *Oğuzlar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şener, Ş. (2010). 20. Yüzyıl Soyutlama Sürecinde Geometrik Biçimlemenin Türk Resim Sanatına Yansıması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Şimşek, F. (2021, Şubat 5). *Bir Hükümdarlık Alameti Tuğra*. Akademik Tarih: <https://www.akademiktarihtr.com/tugra/> adresinden alındı
- Şıracı, Ü. (2021, Şubat 6). *Aydın Moğolistan Hakasya Türk Otağı Damgaları*. Türk Bilimi: <http://www.turkbilimi.com/aydin-mogolistan-hakasya-turk-otagi-damgalari/> adresinden alındı
- Tablo Seçerken Nelere Dikkat Etmelisin?/Armut Blog*. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767287403/> adresinden alındı
- Taç Ranforce Leona Çift Kişilik Nevresim Takımı*. (2021, 5 20). Tekzen: <https://www.tekzen.com.tr/tac-ranforce-leona-cift-kisilik-nevresim-takimi-mavi-2884299> adresinden alındı

Talking Shop. (2021, 5 22). Pinterest:

<https://tr.pinterest.com/pin/860961653767264722/> adresinden alındı

Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Taşağıl, A. (2015). Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri. 5. *ULUSLARARASI TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI* (s. 21-31). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Taşağıl, A. (2020). *Eski Türk Boyları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Taşağıl, A. (2021, Mart 13). *Ahmet Taşağıl" Oğuzlar" 627 Yılı Türk Tarihi İçin Neden Önemli*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=AumgUs9HZvU> adresinden alındı

Taşağıl, A. (2021, Mart 14). *Eski Türk Boy Grupları*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=krZltTe39EA> adresinden alındı

Temizel, G. (2007). Türk Damgalarının Estetik Yapısı ve Görsel Sanatlar Dersinde Uygulama Biçimleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tengricilik ve İnsanlar Üç Ruhu Şaman Özü, Süne, Kut, Sür, Salkın, Tin, Körmös, Yula. (2021, Şubat 7). Yavuz Tellioglu: <http://yavuztellioglu.blogspot.com/2018/05/tengricilik-ve-insanlarn-uc-ruhu-saman.html> adresinden alındı

Tezcan, M. (1990). Eski Türklerde Damga. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

The Best Lululemon Dupes On Amazon- Jess Baker Beauty. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767266571/> adresinden alındı

The Chic Anti- Loungewear Trend I Want to Wear This Summer. (2021, 5 22). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766919770/> adresinden alındı

Thibautdesign. (2021, 5 16). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767052858/> adresinden alındı

- This item is unavailable/Etsy.* (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766919042/> adresinden alındı
- toptop.ru.* (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767258821/> adresinden alındı
- Tubadzin Sfumato.* (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766955455/> adresinden alındı
- Tuna, E. (2000). *Şamanlık ve Oyunculuk*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Turani, A. (1960). *Modern Resim Sanatının Gerçek Çehresi*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Türk Halkları.* (2021, şubat 26). Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_halklar%C4%B1#/media/Dosya:T%C3%BCrk_Tarihi_y%C4%B11400.jpg adresinden alındı
- Türk Töresi.* (2021, Şubat 27). Kaşgarlı Mahmut: <http://kasgarlimahmut.com/turk-toresi/> adresinden alındı
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2007, Şubat 18). *Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türkleri'nin Ataları Olan Türk Kavmi (33)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzlar> adresinden alındı
- Türklerde Çadır.* (2021, Ocak 18). Türkösfer: <http://www.turkosfer.com/turklerde-cadir/> adresinden alındı
- Türklerde Damga Geleneği.* (2021, Şubat 1). Academia: https://www.academia.edu/20369670/Mustafa_Aksoy_Kaya_Resimlerinden_Alfabeye_Avrasya_da_T%C3%BCrk_Damgalar%C4%B1 adresinden alındı
- Türkmen, F. (2011). Oğuzların İdari Yapı ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellik. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 11, (1), 11-14.*
- Une Credence en carreaux de ciment anciens.* (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766953115/> adresinden alındı
- Urban Outfitters.* (2021, 5 17). Pintersset: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767297047/> adresinden alındı

Vaselli. (2021, 5 19). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653767502940/> adresinden alındı

Wangart Large Size Canvas Poster Art Prints Cloud Abstract Colorful Light Brown Oil Painting for Living Room Wall Picture-70*14cm no frame. (2021, 5 18). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766935855/> adresinden alındı

What can Pablo Picasso teach us about Product Strategy. (2021, Şubat 3). Uxdesign: <https://uxdesign.cc/what-can-pablo-picasso-teach-us-about-product-strategy-586664e128f1> adresinden alındı

White Homecoming Dresses. (2021, 5 21). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/860961653766898310/> adresinden alındı

Yastık Dekorasyon. (2021, 5 16). Aliexpress: https://tr.aliexpress.com/item/1005002124005356.html?spm=a2g0o.productlist.0.0.721f2dbfuGtDcP&algo_pvid=b9b85789-4acf-4c4e-b0a9-46ab90479778&algo_exp_id=b9b85789-4acf-4c4e-b0a9-46ab90479778-29 adresinden alındı

Yılmaz , M., & Bahattin Ceylan, H. (2019). A.R. Penck Eserlerinde Türk Petrogliflerinin İzleri. *HumanitaS Uluslararası Bilim ve Kültür Dergisi*, 7, (13), 159-178.

Yılmaz, Ö. G. (2019). İslam Öncesi Türklerde Kullanılan Astral Simgelerin Çağdaş Seramik Sanatında Yorumu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

